

BİLİMLE GİDİLMEYEN YOLUN SONU KARANLIKTIR SERÇEŞME

BU SAYIDA

VELİYETTİN ULUSOY Cem Ayini ve Kurban Töreni
Görgü Cemi - Bölüm I

FİKRET OTYAM "Eti Sizin, Kemiği Benim..."
ESAT KORKMAZ Şamanın Dünyası - Bölüm II
İSMAIL KAYGUSUZ İmam Cafer Sadık ve Bilim
İSMAIL ÖZMEN Tassavvufun Tarihi Gelişimi
HAŞİM KUTLU Demokrasinin Konusu Olarak
Kızılbaş Alevilik
SULTANBEYLİ CEM EVİ Çağrı
AABK Zorunlu Din Dersleri Derhal Kaldırılmalıdır
TURGUT ÖKER Toplandıda Söylediklerimin Aynen
Arkasında Duruyorum
ERDOĞAN ALKAN Alevilikte Dört Sayısı
HASAN HARMANCI Siyah Kalem'in Minyatürleri
BURHAN KOCADAĞ Lolanlıların Tarihçesi - III
RIZA AYDIN Türkülerimizin Söylendiği Ortamlar
AYHAN AYDIN Trakya Gezi Notları
LÜTFİ KALELİ Alevililerin Işık Olarak Anılıp
Kırılmaları
ESAT KORKMAZ Alevilik-Bektaşilikte İnsan Hakları

AYLIK DERGİ

Genel Yayın Yönetmeni: Esat Korkmaz
Sahibi: Genel Ajans Basım Dağıtım Organizasyon Ltd. Şti.
adına Ahmet Koçak
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Ahmet Koçak
Yönetim Yeri: Divanyolu Cad. No: 54,
Erçevik İşhanı 102, 34110 Eminönü - İstanbul
Tel/Faks: +90.(0)212.519 5635
E-posta: sercesme_dergisi@yahoo.com
Baskı: Mart Matbaacılık, Ceylan Sk. No 24, Nurtepe,
Kağıthane, İstanbul - 0212.321 2300
Yayın Türü: Yerel - Süreli

FIYATI: TL 3 / € 3 / £ 3

ŞUBAT 2005 SAYI:

ISSN 1304-986

9 771304 986000

7

EVRENSEL İNSAN HAKLARI

*İnsanlık kazanımı durumundaki "insan haklarını",
kendini yaratan toplumsal temelin "dışına" taşırsan,
emperyalizmin yararına "çalışacak" biçimde
"ters dönüşüm"e uğrar.*

Emperyalist "Ters Dönüşüm"

Esat Korkmaz, Genel Yayın Yönetmeni

Batı tarihi "eşittir" evrensel tarih; Batı kültürü "eşittir" evrensel kültür düşüncesi, yalnızca Batılılar tarafından değil, Doğulular tarafından da savunulmaktadır: "Modernleşme" adı verilen bu gelişme, bir "model" olarak "kafalara kazınmış" durumdadır.

Ama diğer taraftan biliyoruz ki "evrensel" terimi "Batı 'artı' Batılı olmayan"dır: Olaya "Batılı olmayan"ı dışlayarak baktığımızda "yakıcı" sonuçlar ortaya çıkar:

- Bir uyumsuzluk durumunda "Batı"ya özgü olan "Batılı olmayan"a dayatılır,
- "Batılı"nın "Batılı olmayan" gelenekten-kültürden yararlanması önlenmiş olur.

Bir de olaya tersinden bakalım. Bu "model"e köktenci bir tepki gösterdiğimizde şu olumsuzluklar ortaya çıkacaktır:

- "Batılı olmayan", "Batılı"ya zorla kabul ettirmeye çalışılacak,
- "Batılı olmayan", "Batılı" gelenek-kültürden yararlanamayacaktır.

Her iki durumda da "kaybeden" tüm dünya olacaktır.

"Batılı" anlamda insan haklarından söz edebilmek için "üç katmanlı" bir yapı zorunludur:

- a) Bireyler,
- b) Devletler ve
- c) Devlet topluluklarıyla devletlerin kurduğu örgütler.

Bu "katmanlı yapı"da ve "insan hakları" temelinde, haklar ve yükümlülükler (ödevler), bir "mal-model" olarak düşünülür. İster birey, ister devlet, isterse devletler topluluğu "temelli" olsun "mal-modeller ben merkezli"dir. Burada insan haklarına ölçü oluşturan "etik" hesaplaşma şu özdeyişe dayanır: "Başkalarının nasıl davranmasını istiyorsan, sen de onlara öyle davran".

Açıktır ki "Batılı" varsayımında dünya "üç" parçaya ayrılır:

- Batı ya da Batı'da bulunan bir merkez,
  - Batı'dan ne gelirse "almak" isteyen bir çevre ve
  - İkinci sınıf Batılı olmayı yadsıyan bir çevre.
- Bu "üçlü çevre" yapısı, "üç" düşünce üretir:
- Merkez Batı ya da Batı'da bir "yer"dir,
  - Batı için iyi olan dünya için iyidir ve
  - Batı dışı kötüdür; kötü, belayı Batı için tehlikeli bir duruma sokar; bu nedenle ortadan kaldırılması gerekir.

Devlet ya da devletler topluluğu "merkezli", üç katmanlı, üç çevreli ve üç düşünceli "evrensel" yapıda "insan hakları", birey merkezli, dikey eğilimli "medeni haklar ve ödevler" ile "tepe merkezli", hakların yukarıdan aşağıya aktığı, ödevlerin aşağıdan yukarıya eğilimli yerine getirildiği "siyasal haklara" dayanır. Böylesi bir yapıda "Batılı" anlamda "insan hakları" kavgası, rekabete dayalı bir sistem içinde, "dikeyliği" ve Ortaçağ sonrası bireyciliğini, yani kapitalist bireyciliği-aşkın tanrı bireyciliğini "birleştirir". Bu "birleşme"nin sağlanmasıyla:

(Devamı Sayfa 2'de.)

Emperyalist “Ters Dönüşüm”

1 Haklar ve ödevler etiği “*dikey*” bir eğilim içerisine girer; etik, insani dertler açısından değil, “*tepe*”nin, yani Amerika’nın aya da Avrupa ülkelerinin kaygıları açısından ifade edilir.

2 Evrensel ve bölgesel devlet örgütleri giderek artan bir “*yasallık*” kazanır, yani “*devlet üstünde devlet*” konumuna yükselir; merkezi bir dünya toplumu yaratılır.

3 Bireyler “*dikey yapı*” içinde “ben merkezli düğümler” olarak yalnızlaşır ve yabancılaşır. Giderek kendini yiyirir; anasını-babasını-atasını yitirir. Kendi amacından başka bir şeyi izleyemeyen bir kimlik durumuna gelir.

4 “*Kapitalist insan hakları*” ile aşkın tanrı merkezli “*dinsel insan hakları*” örtüşür, yani Tanrı’dan gelen haklar ve Tanrı’ya karşı bireyin yerine getirdiği yükümlülüklerle yaratılan “*dikey aşkın etik*” emperyalist yapıya eklenir.

5 Kapitalist insan hakları insanları “*mal-modede*” olarak algılayıp “*medenî ve siyasal*” haklar temelinde birey olarak “*düğümlerken*”, aşkın tanrı, insanlara kendisine ulaşabilmek için “*bireysel ruhlar*” bağışlar ve birey olarak onları “*düğümler*”.

6 Kapitalist ilkeyle aşkın ilke “*örtüşür*”; aşkın ilke eskiden Tanrı iken şimdi Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler (BM), vb. olur.

Demek ki Batılı anlamda insan hakları kavgası, insan hakları dizisi ile devlet ya da devletler topluluğu arasında yaşanan, ancak sınıf insanının, topluluk insanının ya da etnik insanın “*kesin kurtuluşu*”na hizmet etmeden ilerleyen bir “*süreç*” yaratır. Bu süreçte aşkın tanrının “*gazabı*”nın yerine “*küresel siyasal ve medenî haklar*” karşılığında “*küresel zor*” uygulama hakkını elde eden Batı’nın “*nükleer silahı*”nın “*caydırıcılığı*” geçer. Aşkın Tanrı’nın “*korkak*” kulları şimdi Batı’nın “*uysal rehinelere*” olan dünya vatandaşları olup çıkar.

Eskiden Tanrı haklar verip yükümlülükler istiyor; yerine getirilmeyen yükümlülüklerin cezasını “*öbür dünya*”ya erteliyordu. Şimdi ise Batı haklar veriyor, yükümlülükler istiyor; yerine getirilmeyen yükümlülüklerin cezasını bu dünyada veriyor: İnsan hakları “*dağı*”nın “*tepe*”sine yerleşiyor, giderek “*aşkın Tanrı*” kimliğine bürünüyor; kitle imha silahları sayesinde “*katliamlara*” karar verebiliyor.

Batılı anlamda insan haklarının yaygınlaştırılması artan biçimde “*bütün öğeleri aynı yapıda ve aynı nitelikte*” bir dünya kültürü yaratacak, seçenek yapı ve kültürleri yok edecek biçimde genişliyor. Sonuç olarak bu, Batı uygarlığının da yayılması anlamına geliyor ve bunun böyle olması bir ölçüde “*planlanmış*” gözüküyor. Demek ki temelde, “*Batı*” denen tek bir uygarlıktan alınan ve tek bir “*göndericisi*” olan “*evrensel insan hakları*” kavramı, “*zorla rıza sağlamak*” için kurulmuş BM Güvenlik Konseyi, IMF, Dünya Bankası vb. örgütlerle birlikte, dünyanın geri kalan coğrafyalarında yaşayan insanların “*isyanlarının*” önünde en büyük “*engel*” olarak beliriyor.

“NOT: Eti Sizin, Kemiği Benim Efendim!..

Tabii Tam ‘Sünnet’ Hariç...”

Fikret Otyam

Bu güzelim, ışıklı derginin, yani *Serçeşme*’nin (3) geçen sayısındaki yazımın altında, yukarıdaki not vardı.

Kimi can okurlar telefonla sordular bu ne demek diye.. Elbette yerden göğe haklılar, sevindim, bana açıklama olanağı verdiler.

Alevi Bektaşî Kuruluşları Birliği Federasyonu Genel Başkanı Sayın Ali Doğan, bir tartışma nedeniyle Aleviliğin İslam’ın bir mezhebi değil, dinlerden etkilenen bir yaşam biçimi olduğunu söylemişti de kimileri en seviyesiz/saygısız biçimde ayağa kalkmışlardı, bu yaşam biçiminin temelinde yatan “*hoşgörü*”yü de çiğneyerek, üzülmüştüm bundan.

Bakın, yaşamda hoş gelmeyen şeylerin/olayların çıkması/bulunması elbette olacaktı. Bunların eski deyimle “*izalesi*”, yani sözlüğe göre “yoketme, giderme”si seviye/saygıyla/hoşgörüyle tartışarak olmalı değil mi? Oysa tartışmada bu anlayışın yanından bile geçilmemiş, değil bir bilim adamına, okumaktan yoksun bırakılmış birisine bile yakışmayan “*saldırı*”, sözler olmuştur.

Kırın...

Üzüntüden, diyelim çılgına dönün/yüreğiniz öfkeyle kabarsın/hop oturun hop kalkın/ iyice dellenin cam kırın/çerçeve masa neyim kırın/bardak çanak kırın ama asla ama asla yürek kırmayın/gönül kırmayın, onarımı zordur. Hem nasıl zor...

Geçen ayki yazımı bu anlayış içinde yazdım, yürek kırmamaya özen gösterdim, gönül kırmaktan elden gelende sakındım...

Serçeşme, şu elinizde tuttuğunuz ışık dergisi ne Esat Korkmaz canın, ne Ahmet Koçak’ın, Mehmet Turan’ın ve imzası olanların değildir; Alevi/Bektaşî kültürünün/bu kültürün asli sahiplerininindir.

Yazımı tekrar tekrar gözden geçirdim, akıl ve hoşgörü süzgecinden geçirdim; yerden göğe haklılığıma inanmama karşın acaba dedim kimilerini kınarken cam/çerçeve, masa, sandalye yerine yürek/gönül kırmış olabilir miyim?

Yazımın en altına bir not düştüm:

“*Eti sizin, kemiği benim efendim.. Tabii tam ‘sünnet’ hariç*”

Her şey apaçık ortada, moda deniliyor ya “*şeffaflık*”, her şey şeffaf/gizli kapaklı bir şey yok. Şu cânım dergiyi binbir zorlukla çıkararak/yaşatmaya çalışan İstanbul’daki canlara diyorum ki; bu yazıyı alın, istediğiniz gibi kullanın ama tastamam yani “*sünnet hariç*”!

Ol İstanbul denilen yerde, Cağaloğlu Yokuşu’ndaki işyerinde olanlar sizin usunuza/deneylerinize güveniyorum, ola ki tepkimin ayarını kaçırmışım, uygun olmayan/uygun düşmeyen yürek ve gönül kırın nokta varsa pirinç ayıklar gibi ayıklayın, ama tastamam da yok etmeyin.

Bu karşılıklı güvendir/inandır anhası minhası...

Evet, o notun anhası minhası da budur. Yazımı öyle sevmişler ki o notu bile “*sünnet*” etmeyip yazımın içine almışlar, onlara teşekkür borçluyum...

Duygulu Bir Gece

Ayıp değildir söylemesi, geçen 19 Aralık 2004’de 79 yaşına basıverdim. Koca gökçadırlı iyi eylerse bu yıl 80 oluvereceğim! Başta benim “*kaşık düşmanı*” Filiz Otyam, Akdeniz Basın Vakfı ve Antalya Kültür Sanat Vakfı ve kimi sevenlerim 10 Ocak Gazeteciler Bayramı’nda, 79 yaşında hâlâ çalışan, bu çalışmasını da 55 yıldır sürdüren, resim alanında da 60 yılını tekmilleyen bu can için bir “*Onur Gecesi*” düzenlediler, Atatürk Kültür Merkezi Perge Salonu’nda.. Zaar, hazret ola ki seksenini bulamaz, ol nedenle ona bir şenlik yapalım demişler ve yaptılar da! Toplaştı, kimi dostlar gazeteciliğimi, ressamlığımı, dostluğumu, edebiyatçı yanımlı, fotoğrafçılığımı anlatıp durdular.

Tüm bunlara bir teşekkür konuşması da bana düştü, yaşamımın hesabını verdim. Biraz da uzun süren bu hesap vermenin bazı bölümlerini burada sizinle paylaşıyorum:

“İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nde ilk hocam, hocaların hocası Çallı İbrahim idi ve beni çok severdi, atölyedeki havlu her zaman pis olduğundan bana işaret edince musluğa koşardım, çünkü ellerini benim her daim temiz atölye gömleğimle kuruldular. Bir gün baktım ağzında diş yok, hayretle sordum:

‘Hocam ağzınızda diş yok nasıl yemek yiyorsunuz?’

Hoca kulağıma eğilip yanıtladı:

‘Evlât rakıya diş istemez!’

Kim ne demişse yanlış demiş, hocanın dediğini tut, gittiği yoldan gitme diye bir şeyler. Hayır gittiği yoldan gidiyorum, dediğini de tutuyorum hepsinin! Kutsal kitabımı seviyorum,

Alevi/Bektaşî canlara takılırım. ‘Ey canlar’, derim ‘sizler de Kuran’ın en çok Nahl Süresi 67. ayetini seviyorsunuz benim gibi.’ Bunu Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk şöyle çevirmiş dilimize:

‘..Hurmalkların meyvelerinden, üzümlelerinden de sarhoş edici bir içecek ve güzel bir rızık elde edersiniz. İşte bunda aklını işleten bir topluluk için kesin bir mucize vardır.’

İşte o topluluğun aklını işleten bir bireyi olarak sevgili Peygamber Efendimiz’in buyruğunu hiç şaşmadan atmış yıldır yerine getiriyor; o mucizeyi en sadık biçimde ayakta tutuyorum çok şükür.”

Daha sonra sözün sonuna geldim, işte aynan şöyle:

“Evet can dostlar bu vefa gecesinin anası Filiz Otyam’a, Akdeniz Basın Vakfı adına her işe koşan gazeteci Bülent Ecevit’e, Antalya Kültür Vakfı adına her yardımı severek yaşama geçiren Erol İşbilir’e, gece için ilgisini Fazıl Say ile gittiği Bakü’den sürdüren Kadir Dursun Prodaksına hay dilimi eşek arısı soka, yazıları ve konuşmalarıyla canıma can katan dostlarım Vecihi Timiroğlu, Metin Demirtaş, Ünal Ersözlü, Dursun Gündoğdu, Merter Oral, Abdullah Tekin, kadim dostum Hikmet Öcal, Abdullah Nihat Yılmaz, Nejat Birdoğan, Ahmet Say, sinevizyonu hazırlayan Temel Tacal’a, çekimleriyle geceyi saklanacak hale getiren Best Ajans dostlarım Celal ve Fikret Vecel kardeşlerime ve çalışanlarına, kuş olup İstanbul’dan geceye konan, konuşurken tekleyen, çalıp söylerken Turna avazlı olan canların canı Hüseyin Turan’a, en sevdiğim Barak havalalarını avazlayarak zurna ve davulla yaşatan Adıyamanlı Mehmet Bayram ve Mehmet Eşoğluna ve elbette varlıklarınızla geceye onur veren siz dostlara/ canlara bir teşekkür yeterm’ola, yetmez.

Biliyorum, ama bir niyazım/dileğim var sizlerden, derlediğim şu Barak türküsündeki sözlere kulak verin önce:

‘Kaftan Kafa hükmederdi bir zaman
Davut oğlu Süleyman öldü
Omzuyla Kaf dağına kaldıran
Hamza ile Kahraman pehlivan öldü

Hani ya bu benim bu benim diyenler
Milyonunan altınları sayanlar
Hiç görülmez adam eti yiyenler
Koca devler öldü Şahmaran öldü

Kalsa bu dünya Muhammede kalırdı
Can satın alınsaydı Nemrut alırdı
Çıkmayan canlara Derman bulurdu
Hekimler hekimi Lokman da öldü.’

Yani açıkçası dünyaya kazık çakmak diye bir şey yok, ol nedenle Hakk’a yürüyende bedende işe yarayan ne varsa ne kaldıysa onlar alınıp bir güzel dağıtıla, kalan kısmın temelini attığım Antalya Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Cem ve Kültür Evi’ne götürüle.

1977 yılında Hekimhan Dağları’nda Cürek’te çoğunluğunun Alevi canların oluşturduğu ve 336 gün süren dayatmada birlikte olduğum can bir ozan Hüseyin Gazi Metin ki şimdi dededir, manevi oğlum Mahzuni Şerif’e yaptığı “Tastamam Türkçe” o görevi bana da yapa ve bir güzel yuyup yıkaya. Ya da Burdurlu başka bir güzel dede, cemlerde Nazım Hikmet’ten, Ahmet Arif’ten, Neruda’dan dizeler okuyan, nikahında Filiz ile birlikte tanıştığı olduğumuz Mehmet Turan dede aynı işi yapa ve halk ozanı Deryoklar’ın deyişinde olduğu gibi, “türkülerle gömün beni”! Nahl Suresi 67. ayetini de bir güzel yerine getirin/ gülün/ eğlenin/gözlerime bakın o zaman kapalı olduğunuzu göreceksiniz.

Sağlıcakla kalınız/eyvallah canlar, eyvallah dostlar.”

Millet ayağa kalktı, salon inledi, yerin dibine geçtim, kaçsan kaçacak yer yok, solonun sahesindeyim.

O arada vefalı dostum, can adam Hüseyin Turan saziyla çıkıp geldi yanıma, üçledik sarılıp; “Ya Allah.. Ya Muhammet.. Ya Ali..” Öte elinde ne vardı bilir misiniz, 70’lik bir Yeni Rakı!

Ve o dostların dostu Hüseyin Turan dost, Adıyamanlı zurnacıya en sevdiğim bir Barak havası avazladı, çaldı. Sonra barak havalalarını sürüp geldi. Unutmayacağım, hasta hasta kuş olup İstanbul’dan uçup gelen ve Perge salonuna konup bu canı öksüz koymayan Hüseyin Turan’ın vefasını.

Buyrun deme dediler, meğer Nahl Süresi 67’yi bilmeyen ne çokmuş ve öğrenince nasıl da yerine getirdiler davul zurna eşliğinde halaylar çekerek ve demlenerek...

Üç yüz-dört yüz can, bir can oluverdiler o gece, 67 sayesinde de...

ATILLA ÖZKIRIMLI

1942-2005

Edebiyat eleştirmeni ve incelemeci-araştırmacı yazar ve şair, insan gibi insan, Atilla Özkırmımlı’yi geçtiğimiz günlerde yitirdik.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi mezunu olan Özkırmımlı, düzene muhalif her aydın gibi baskı dönemlerinde çile çekti. 12 Mart 1971 sonrasında Hacettepe Üniversitesi’ndeki görevinden atıldı, Cumhuriyet gazetesinde düzeltmenlik yapmak zorunda kaldı. 12 Eylül’de Mimar Sinan Üniversitesi’nden YÖK’ü protesto ederek ayrıldı. Daha sonra üniversitelerde Türkçe ve edebiyat dersleri verdi. Yoğun emek isteyen bu kadar çok ve önemli yapıtı hazırlarken, bir yandan da ekmek parasını çalışarak kazandı.

Yazıları adı duyulmuş tüm edebiyat, kültür, sanat dergilerinde yer aldı. Özeni ve çalışkanlığı ile ünlü Özkırmımlı’nın Türk edebiyatı ve yazarları üzerine kaynak yapıt niteliğindeki çalışmalarının değeri giderek daha çok anlaşılacaktır. Dört ciltlik “Türk Edebiyatı Ansiklopedisi”, iki ciltlik “Türk Edebiyat Tarihi” gibi çalışmaları okunması gereken yapıtlar olarak kalacak.

Her Alevi-Bektaşî için Atilla Özkırmımlı, “Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi: Alevilik-Bektaşilik” adlı yapıtı ile mutlaka okunması ve hayırla yadedilmesi gereken bir er kişidir.

Anısı önünde saygıyla eğiliriz.

Duyuru

Genel Yayın Yönetmenimiz
Esat Korkmaz’ı
Cuma akşamları
saat 20:00-21:00
arasında
YAŞAM RADYO’da
(87.5 FM)
“Dört Kapı” programında
dinleyebilirsiniz.

ŞAMANIN DÜNYASI

Bölüm II

Esat Korkmaz

Şamanizm, Kuzey ve Orta Asya topluluklarının tanrılar, ruhlar ve insanlar arasında ilişkiler kurma amaçlı, kendisini önceleyen totemist inançlar, ata, hayvan ve doğa tapımlarıyla bir bütün oluşturan dinsel-büyüsel inanç ve uygulamalardan oluşan bir evren tasarımıdır. Şamanizm'in, erken dönem kan topluluklarında, özellikle Türkler'de görülen atalar tapımı, doğa tapımı ve gök tapımıyla birlikte "görülmesi" nedeniyle bu topluluklara sonradan girdiğini savlayan araştırmacılar da az değildir. Bunun yanında, Şamanizm'in IV-V. yy.'dan önce Orta Asya'da bilinmediğini ileri süren araştırmacılar da vardır. Kimi kaynaklar Şamanizm'in "Güney"den gelmiş olabileceğini belirtmekle birlikte bunu genel kabul görecektir kanıtlara bağlayabilmiş değildir. Veri alınan tarihleri önceleyen Sibiryaya kaya resimlerinde Şamanist "esintilerin" görülmesi, konunun araştırmaya-incelemeye muhtaç olduğunu gösterir. Kimbilir belki de "Doğu"dan, "Güney"den ve "Batı"dan gelen "etkilerin", erken dönem inanç/tasarım sisteminin, yani "Eski Türk İnançları"nın temelini oluşturan atalar/doğa ve gök tapımıyla harmanlanması sonucu Şamanizm, Orta Asya kan topluluklarının "özgün" bir inanç sistemi olarak doğdu. Yani hiçbir yerden gelmedi. Biruni'nin, şeriatlar meydana gelmeden önce ve Buddha ortaya çıkmadan önce Yeryüzü'nün doğusunda yaşayan insanlar Şamanist idiler, saptaması bunu doğrular gibidir.

Şamanizm, "doğaya benzeme" eğilimli, bu "eğilim" sürecinde üretilen "varoluş tasarımı" belirleyici bir yaklaşım/inançtır. "Aşkın öznel" ve "aşkın kimlikler," bu tasarımla dünyalaşır.

"Ufalanan bir taş"la simgelenen "ölü doğa" ile "kıpırdayan bir et"le simgelenen "diri doğa"da bir "doğasal eylem" vardır. "Eylem" in dışı vurumu "varlığa gelişi" olarak algılanır ki doğasal olayları yaratan doğasal "dönüşüm"ün-"değişim" in açıklanmasından başka bir şey değildir. Evren denilen şey, bu "eylem" ve bu eylemin "ürünü"dür; yani, "doğasal doğum" sonucu beliren somutluk durumundaki "maddeler" in toplamıdır. Tersinden söylersek, "hareket eden madde" dışında bir varlık yoktur.

"Diri ve ölü doğa"da şimdi yaşanan olaylar, gelecekteki olayları belirler. Bu belirleniş, doğanın "eğilimi"ne göredir ve eğilim sürecinde eylemli durumda bulunan maddelerin toplamı evreni oluşturur.

"Ruh"un, "can"ın belli, kesin ve öznel "eğilimleri" vardır: Evrensel bir "ruh"un, "can"ın ürünü olan bu eğilimler, nesnelere de genel geçerlik taşıyan eğilimleridir. Doğasal doğumla dönüşen/değişen doğayı örneklersek; "tohumdaki ağaç olma eğilimi ile ağaçtaki tohum olma eğilimi"nin "örtüştüğünü," yani "aynı" eğilime bağlı olduğunu görürüz.

Nesneler eylemli nesnel varlıklarıyla hayvan doğası söz konusuysa hayvanlar hem bedenleri, hem de bedenlerinin "düşünceleri"yle doğanın bu eğiliminin "içinde" kalırlar; insan ise "farklılık" gösterir: Beden ve Bedenin kimi işlevleriyle doğasal eğilimin içinde olmasına karşın, "bedenin düşünceyi," beden, ötesinde doğanın "bilgeliği"yle buluşabilir ya da onunla çelişkiye düşer. Ya "bilinçsizlik" olarak algılanan "doğanın bilgeliği"yle buluşur, "bilinçsizliği" sona erdirir "bilinçlilik" yaratır ya da bunun tersi gerçekleşir, beden/doğanın "bilgeliği"yle buluşamaz, bilinçsizlik bilinçliliğe dönüştürülemez, "doğaya benzeme eğilimi"nin dışına çıkılır ve yeni bir "bilinçsizlik" yaratılır. Böylesi bir durumda doğadan "farklı" bir kültür varlığı olarak insanın "doğması" olanaklı değildir.

Demek ki, "doğanın akli" olarak algıladığımız ve kendini ifade edemediği için "bilinçsizlik" olarak tanımladığımız durum, tüm nesnel süreç ve bütün yaşam belirtilerinde bulunan bir "ilke"dir; bu bağlamda "bilinçsizlik", evrensel ruh/can ya da akıldır, yani Tanrı'dır.

Varlığın temel kurucu "ilkesi" olan "bilinçsizlik", ruhsal yaşamın her alanında bulunur; içgüdü, sevgi, aşk, utanma ya da sezgi gibi. "Bilinçsizlik" olgularının kavranması, bilinçsizliği sona erdirirken "bilinçsizliğin isteği" olarak algılanan ve "varlıkların özünde bulunan doğal gerekim" olarak tanımlanan "eğilim," insan bedeninin düşüncesinin katkısıyla "ölü ve diri doğanın eylemli düşünceyi" durumuna yükselir ve "düşünce-de görünüşe" taşınarak "eylem"le dünyalaşır.

Tasarım gereği "doğa" kendiliğinden "iyi" ya da "kötü" değildir: Daha doğrusu, "eylemsiz evrensel ruh/can" çelişkisizdir. Çelişkinin oluşmasıyla yani "karşıtların" varlığıyla "eylem" başlar; "eylem"le görünüşe ta-

şınır ya da "gizil nesnellik" durumunda kalır. İnsan, bedeninin "özgür" düşüncesiyle bu karşıtlıkları kavrar; onları "iyi," "kötü," "ışık," "karanlık" vb. biçimde niteler.

Şaman Giysisi

Sibiryaya şamanlarının sahip olmak zorunda olduğu kutlu eşyalar şunlardır:

- Üzerinde hayvan-ata, bitki-ata ya da nesne-ata'yı temsil eden işlemeler ve daire biçimli madeni tokalar bulunan hırka;
- Kendi iç ışığıyla görebilmek için ten gözünü kapatmakta kullandığı maske;
- Göğüs üzerine gelecek şekilde takılan, demir ya da bakır simgesel eşya ve
- Başlık.

Genelde şaman giysisi şu parçalardan oluşur:

- Cübbe ya da hırkaya benzer üstlük;
- Serpuş ya da başlık;
- Göğüslük;
- Eldiven ve
- Yüksek ökçeli ayakkabı.

Şaman elbisesi, onun yardımcı malzemelerinden biridir; onun esrik yolculuğunda biçim değiştirme yeteneğini simgeler. Bağlı olduğu topluluğa göre manyak, kumu, ereni ya da oyun tangasa adlarını alan elbise, şamanın hizmet ettiği ruhun isteğine göre hazırlanır. Elbisenin yapılması emrini alan şaman, çevresinden yardım ister. Malzemeler hazırlandıktan sonra kadınlar tarafından dikilir; sonra manyak takdis etme töreni adı verilen bir törenle ruhların incelemesine sunulur.

Araştırmalar en eski şaman giysilerinin hayvan şekilli olduğunu gösterir: Bunu giyen şaman hem kendi atasını canlandırmış olur, hem de o hayvanın biçimine girebileceğini göstermiş olur.

Giysinin aksesuarları olarak başlık, çizme, ayakkabı ya da mask, maske vardır. Kimi kez başa sarılan bir kumaş parçası giysi yerine geçer.

Şaman giysileri genellikle deriden, düğmesiz ve önü açık olarak dikilir: Kışın gömlek üzerine, yazın çıplak beden üzerine giyilir. Deri kemer ya da kuşak kullanılır. Giysi üzerinde kuş şekilleri, yeraltı canavarının resmi vb. vardır. Gizil durumdaki nesnel âlemi, insanların canını görebilmesini sağlayan ayna, Güneş'i ya da Ay'ı temsil eden kimi kez şamanın yeraltına girerken kullandığı deliği algılatan rozet ya da daire biçimli nesnelere giysiye iliştilir. Giysinin üzerinde ve şamanın omuzunda dayanıklılığını ve gücünü simgeleyen bir demir zingir bulunur. Giysi üzerine serpiştirilmiş demir nesnelere, kötü ruhların saldırılarına karşı kalkan görevini görür.

Kimi şaman giysilerine koruyucu hayvanın ruhlarını simgeleyen deri, tüy ya da pençeler asılabilir; kollarına ya da göğüs kısmına, mistik parçalanmayla yeniden dirilişi simgeleyen kol ve kaburga kemiklerini anımsatan işaretler dikilir.

Altay şaman giysilerinde Yutpa adı verilen yeraltı canavarını simgeleyen kordelalar; Ülgen'in ya da Erlik'in çocuklarını temsil eder çingir-

raklar ya da kuklalar yer alabilir. Giysinin üzerine kötü ruhları kaçırmak için ok-yay gibi demir silahlar işlenebilir. Kimi kez yeraltı seyahatinde yardımcı hayvanlar olan martı, kuğu gibi kuşları temsil eden figürler yer alır. Ayrıca kimi topluluk şaman giysilerinde ayı, köpek gibi hayvanların tasvirleri; şamanın hizmetinde olduğunun kanıtı olarak boynuna halka geçirilmiş kartal figürleri yer alır.

Kimi topluluk şamanlarının giysisini kahverengi, yeşil ya da mavi kumaştan yapılmış başbandı denen başlıklar tamamlar. Başlıkların üst kısmına çoğunlukla hayvan-ana olarak algılanan kartal tüyleri yerleştirilir. Başlığın alt kenarında örülmüş şeritler sarkar. Başbantlar üzerinde kaşlar, gözler, burun, ağız, kulaklar gibi organları simgeleyen işlemler bulunur. Kimi bölgelerde başlığa kurt ağzı ve burnu işlenir.

Şaman Davulu

Şaman davulu da tıpkı şaman giysisi gibi ya şamanın hizmetinde bulunduğu ruhun isteği üzerine ya da ata ruhlarından gelen bir ilham üzerine yapılır. Hiçbir şaman kendi isteği ve arzusuyla davul yaptırmaz.

Şaman davulu gökyüzüne yükselme, yeraltına inme törenlerinin; tanrıya, ruhlara kurban sunma, evi kötü ruhlardan temizleme ya da ölünün ruhunu ölümler dünyasına götürme törenlerinin vazgeçilmez aracıdır: Şamanlar bu törenler sırasında davulu aracılığıyla ruhlarla ilişkiye girer, onları yakalar ya da toplar, gerektiğinde kötü ruhları korkutur.

Ayrıca sesi, ses ritmi aracılığıyla ayının gidişini yönlendirir; heyecan kaynağı olarak kullanır. Kimi durumlarda davul, şamanın bineğidir, yani atıdır. Şaman yolculuğa çıkınca davul at, tokmak kamçı; sulardan geçen davul kayık, tokmak kürek; göge çıkarken kanatlı at ya da kuş olur.

Davulun yapıldığı malzemede önemlidir. Genellikle davulun kasnağı kutsal dünya ağacını simgeleyen kayın ya da sedir ağacından yapılır.

Hangi ağaçtan yapılırsa yapılsın bu iş için kullanılacak ağacın, insan eli değmemiş ya da herhangi bir hayvanca kirletilmemiş olması gerekir. Kimi topluluklarda üzerine yıldırım düşmüş, yani Yıldırım Tanrısı'nın gücüyle temizlenmiş bir ağaç kesilir.

Davulun derisi gelişigüzel bir hayvandan alınmazdı; az da olsa tay ya da at derisi kullanılmakla birlikte daha çok geyik ya da dağ keçisi derisi kullanılırdı. Kimi kez deri seçiminde şamanın koruyucu ruhu olan hayvanın rolü olurdu.

Yeni davul yapıldıktan sonra tütsülenerek kutsanır ve kötü ruhlardan arındırılır: Üstüne kımız ya da rakı saçısı yapılır.

Şaman adayı şamanlığa davet edildiğinde toplulukla birlikte ormana gider. Burada şaman ayin düzenler. Üç gün içinde davul yapılır; üzerine simgesel anlamı olan resimler çizilir.

Sonra şaman adayı hazırlanan davulu, toplumun koruyucu ruhu olan Muz Tağ'a (Buz Dağ) sunar. Dağ davulu inceler ve onun ömrünü saptar. Ardından, sırasıyla Ülgen'in annesi ya da karısı kabul edilen Tazı Kan'a sunar. Aradan üç gün geçtikten sonra bu kez aynı davul Erlik'e sunulur; Erlik inceler, adayın davulla kaç yıllık şamanlık yapacağını ve kaç kez kurban sunacağını saptar.

Davulun derisi yıprandığında gelişigüzel atılmaz; ormanda bir ağacın dalına asılarak terk edilir. Şaman ölürse davulu parçalanarak başındaki ağaca asılır; çünkü davul, şamanın kendisini temsil eder.

Deri davulun önyüzünü gergin biçimde kaplar; simgesel resimler daha çok buradadır.

Boş olan arka yüzde, şamanın bir eliyle davulu tutabileceği bir sap vardır. Genellikle davulu iki eşit parçaya ayıran bu sap eezi adıyla anılır ve kabaca insan biçimlidir; göğüs üzerinden geçirilen ve giriş adı verilen demir çubuk ise kollarını oluşturur. Kol olarak algılanan girişe asılan ve kungru adı verilen çingiraklar, şamanın aşamasını ya da koruyucu ruhlarının sayısını gösterir.

Yaklaşık daire biçimli olan Darkhat davulunda, beş, kimi kez yedi ağaç ya da iki başlı bir kemik davul kasnağının arka kısmına ağaç çivilerle tutturulmuş durumdadır. Bunlar baş kısmından at kılı, geyik girişine ya da pamuklu şeritle bağlanmıştır.

Erkek ya da dişi geyik derisi davulun önyüzünü kaplar. Arka yüzde sapın yukarısında ve aşağısında ikişer oyuk bulunur: Bunların üzeri omurga kemiği adı verilen bitkisel ya da geometrik süslemelerle kaplıdır. Üç demir parçayla sapın üst kısmına tutturulmuş demir çembere kurban kurdelesi adı verilen şerit parçaları asılıdır. Ayrıca ağaçtan yapılmış bir sopa karşıdan karşıya geçecek biçimde yerleştirilmiş ve gem demiri adı verilen atnalı biçiminde bir demir şerit omuz altına yerleştirilmiştir.

Yakut davulu ise daha çok beyzi biçimindedir.

Davul yüzeyindeki resimlerin yapımında, ezilerek toz durumuna getirilmiş yumuşak taşlardan elde edilen boyalar kullanılır.

Altay tasarımlarında davulun yüzeyi kozmik âlemi yansıtır: Çoğunlukla yüzey yatay ve dikey bir hatla bölünür. Yatay hat giriştir; üzerinde şerit ya da çingirak olduğu düşünülen resimler vardır. Dikey hat eksendir;

dünya Ağacını simgeler; ya da eezi'dir, kaba bir insan tasarımını verir.

Kirişin üst kısmı Göktanrı'nın ülkesi gökyüzünü simgeler: Davulun üst tarafında ve eksenin sağında Ay, solunda Güneş yer alır. Hemen hemen her yanında, serpilmiş durumda yıldızlar vardır.

Kimi davullarda Ay ve Güneş'in iki yanında iki daire bulunur: Biri tan vaktini, diğeri Güneş'in batışını simgeler.

Davulun aşağı kısmında eksenin iki tarafından çıkan iç içe yaylar biçiminde gökkuşağını ya da kutsal dağları simgeleyen şekiller vardır.

Yine davulun aşağı kısmında bir dünya ağacı tasviri, şamanın kendisini, tözünü ya da kurbanını simgeleyen hayvan tasvirleri ya da baydara tasviri bulunur. Kimi davullarda Ülgen'in kızlarını simgeleyen resimler vardır.

Topluluktan topluluğa simgeler türü değişmekle birlikte anlatılmak istenen öz aynıdır.

Davulun tokmağı kakum, samur ya da tavşan ayağı derisiyle kaplanır; böylece sesin boğuk çıkması sağlanmış olur. Değişik adlarla anılmakla birlikte tokmak genel olarak kamçı diye bilinir. Altay davul tokmaklarında tokmağın baş kısmı deriyle kaplanır ve ayrıca üç ya da dokuz halkayla süslenir.

Kimi Altay topluluklarında davul yapımı, simgelerle, resim ve nesnelere donanımı tamamlandıktan sonra bir törende davul canlandırılır: Canlandırma töreninde, şaman hayvan-atasının yaşamını anlatmaya başlar; bu sırada davul, yardımcı ruhlarla ilgi kurar; yani can kazanır.

KAYNAKÇA

- Anadol, S., *Şaman Türkler Tuva ve Hakasya*, Atlas, sayı: 82, İstanbul, 2000.
- Anohin, A. V., *Altay Şamanlığına Ait Maddeler*, (Çev. A. İnan, Makaleler ve İncelemeler), c. 1, Ankara, 1968.
- Arat, Reşid Rahmeti, *Kutadgu Bilig*, (Çev.: Yusuf Has Hâcib), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1959.
- V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1997.
- I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Ankara, 2000.
- I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1998.
- I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri, Ervak Yayınları, Ankara, 1998.
- Bilim ve Ütopya*, Aylık bilim, kültür ve politika dergisi, sayı: 1-III, s. s. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay., İstanbul.
- Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Eliade, Mircea, *Şamanizm* (Çev.: İsmet Birkan), İmge Kitabevi, 1. Basım, İstanbul, 1999.
- Eröz, Mehmet, *Eski Türk Dini ve Alevilik-Bektaşilik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992.
- Esin, Emel, *Türk Kozmolojisi*, İstanbul, 1979.
- İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Günümüzde Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.
- Korkmaz, Esat, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2003
- Korkmaz, Esat, *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Genişletilmiş 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.
- Lıgeti, L., *Bilinmeyen İç Asya* (Çev.: Sadrettin Karatay), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Ögel, Bahattin, *Türk Mitolojisi*, C. 1-2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.
- Roux, Jean-Paul, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık* (Çev.: Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Roux, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul, 1994.
- Şener, Cemal, *Şamanizm*, AD Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*, Ervak Yayınları, Ankara, 2001.
- Yol*, bilim, kültür, araştırma, Hüseyin Gazi Derneği Yayın Organı, iki ayda bir: 1999-2003, Ankara.

İmam Cafer Sadık ve Bilim^(*)

İsmail Kaygusuz

1. Bilgin ve Kuramcı Cafer Sadık

Altıncı İmam Cafer Sadık (699/702-765) çağının koşullarında aynı zamanda bir bilimadamı ve bilimsel kişiliğe sahip bir kimseydi. Modern kimyanın babası olarak tanınan Cabir İbn Hayyan'ın (721-815) yazılarında “Akıl madeni” ve “Üstadım-ustam” diye sık sık gönderme yaptığı hocası Cafer Sadık tarafından Medine'ye toplanmış araç ve gereçlerle çalıştığına dikkat çekebiliriz.

Rönesans aydınları Cabir bin Hayyan'ın yazdığı risalelerden yararlandılar. Bunlar Latince, Almanca, Fransızca ve İngilizce dillerine çevrildi. Arap simyacılığının babası olarak dünyaca ün yaptı. Filistin asıllı İsmail ve Lois el-Faruki'ye göre,

“[Cabir], Cafer Sadık'ın isteklerine yanıt olarak ateşe dayanıklı bir kağıt çeşidi ve gece okunabilen mürekkep icat etti. Yine Cafer'in isteği doğrultusunda öyle bir katkı maddesi keşfetti ki demir üzerine konulduğunda pas yapıyor, fakat kumaş üzerine sürüldüğü zaman onu su geçirmez kılıyordu.”¹

Cafer Sadık'ın tanınmış sıfatları arasında “*kaşif ül-hakayik*” (sırları, gerçekleri ortaya çıkararak, keşfeden adam) ve *muhakik* de (gerçeği araştıran, araştırmacı) bulunmaktadır. Cafer Sadık'a bu sıfatların verilmesinin nedeni, onun Arap dünyasınca bilinmeyen birçok bilimsel kuramları ilk kez haber vermesiydi. Örneğin Cafer Sadık'ın şöyle dediği bilinir:

“Tanrı yedinci gökte soğuk sudan bir gezegen yarattı ve diğer altı gezegen ise sıcak sudan yaratılmışlardır.”

Bu, Pluto gezegeninin önceden haber verilmesidir. Bu gezegen, 1930 yılında Amerika'da teleskopla çekilen fotoğrafla keşfedildi. Pluto, Güneş Sistemi'nde, Güneş'e en uzak gezegendir; “yedinci gök” deyimini bu anlamdadır. Güneş'ten uzak olması nedeniyle ısısı çok düşüktür, her şey donmuş durumdadır; “soğuk sudan yaratılmış” deyimini bu anlamdadır.

İslam öncesi Arap astronomisinde yalnız beş gezegen bilinirdi. İmam Cafer Sadık zamanında (750 ile 900 yılları arasında) eski Yunan biliminin eserleri Arapça'ya çevrilmeye başlandı. Arap astronomlar bilinenlere *Zühâl*'i (Satürn) ekleyerek altı gezegen teorisini kabul etti. Venüs (*Zühre*), Merkür (*Utarit*) ve Ay (*Kamer*) “*aşağı gezegenler*”; Satürn (*Zühâl*), Jüpiter (*Müşteri*) ve Mars (*Merih*) “*yukarı gezegenler*” olarak adlandırıldı. Gözlem aracı teleskop çok sonra icat edildiği halde, Pluto'nun varlığını ilk kez haber verme başarısı Cafer Sadık'a aittir.

Cafer Sadık, Suriyeli bir yıldız biliciye “*Sakine'nin ışığı Zühre'nunkinden ne kadar azdır?*” diye sormuş. O da yanıt yerine, “*Tanrıya yemin ederim ki, şimdiye kadar o gezegenin adını bile duymadım*”, demiş. Bu geleneksel bilgi, o zaman daha bilinmeyen bir başka gezegenin varlığını işaret ediyor. Bu gezegen, 1781 yılında bir İngiliz astronom tarafından keşfedilmiş ve Uranüs adı verilmiştir. Arapça *Sakine* “*hareketsizlik*” anlamlarına gelir. Güneşin çevresinde dönüşünü 96 yılda tamamlayan, yavaş Uranüs için uygun bir isim. Ayrıca Uranüs belli belirsiz görünen, “*donuk*” ya da “*sönük gezegen*” adıyla da çağrılmaktadır. Cafer Sadık, Venüs ve Uranüs, yani parlak-hızlı ve sönük-yavaş hareket eden iki gezegen hakkında konuşacak kadar bilgilidir.

Cafer Sadık'ın tartışma ve konuşmalarında başka bilimsel konularla ilgilenmiş olduğu bilinmektedir. Örneğin, bir konuşmasında şunları söylemiştir:

“Bir nesneden çıkan görüş ışık ışınları gözlerimize girer. Sadece bir kısmı gözlerimizin içinde yansıyan ışınlar, bizden uzakta bulunan bir nesneyi çok kolay algılama yeteneğimizin yok olmasına neden olurlar. En uzaktaki bir nesnenin ışık ışınlarını gözlerimizin içine sokabilecek bir aracın icadı sağlanırsa, uzakta bulunan o nesnenin ışınları tamamıyla gözlerimizin içine girebilir ve biz onu yakından görebiliriz. O zaman çölde 2 fersah (2.500 m) uzakta otlayan develer, 54 metre uzaklıkta görülecektir. Bu demektir ki, o develer 50 kere daha yakından görülmüş olacak.”

Bu, Euklides (İ.Ö. 330-226) ve Ptolemaios (İ.S. 90-168) tarafından ortaya atılan ve gözlerden nesne üzerine yayıldığı varsayılan “*görme ışınları*” teorisinin belki ilk düzeltimidir. Cafer Sadık'ın bu kuramı, daha sonra Fatımi döneminin ünlü bilgini ve El Hazen olarak tanınan İbn-ül

Haytam (965-1039) tarafından yapılmış birçok deneylerden sonra kabul edilmiştir.

Al-Haytam, ay-güneş tutulmaları, gök kuşağı ve gölgeler gibi teorilerle ilgilendi, özellikle ışığın fiziksel karakteri üzerinde yoğunlaştı. Gözün çeşitli kısımlarını doğru olarak tanımlayan ve görme sürecinin bilimsel açıklamasını yapan ilk kişi odur. Cafer Sadık'ın düşüncelerinden etkilenecek, nesnelerin gözlerden çıkan ışık ışınları aracılığıyla görüldüğü biçiminde özetlenen görme teorisine karşı çıktı. Bu çalışmaları nedeniyle optik biliminin babası olarak düşünülmemektedir. Latinceye çevrilmiş olan yapıtı, Batı bilimine, Bacon ve Kepler'in yapıtlarına etki yaptı.

Ayrıca onun çalışmalarında, fiziksel olguların sistematik gözlenmesi ile olguların karşılıklı bağlantılarını dikkate alan inceleme yönteminin bilimsel bir kuram içinde birleştirildiği görülebilir. Bu, yöntem bilim için büyük bir hamle idi.

İlk Arap kimyacı ve üç kimya yapıtı yazdığı bilinen Halit bin Yezid'den sonra Cafer Sadık'ın adı ikinci Arap kimya bilimcisi olarak geçmektedir. İmam Cafer Sadık'ın kimya disiplini üzerinde altı yapıtı olduğu-bulunduğu bilinir; bunlardan *Risala fi'l-Kimiyya* günümüze ulaşmıştır.²

İmam Cafer Sadık'ın Arapça'dan başka dilleri, en azından Farsça'ya çok iyi bildiğini düşünüyoruz. Optik bilimine ilişkin kuramsal söylemleri, Kimya üzerinde çalışmaları, Cabir İbn Hayyan gibi kimya bilimcisinin yetişmesinde büyük katkısı olması ve dinsel inanç felsefelerindeki yetkinliğiyle yaptığı batını Kuran ve Hadis yorumları nedeniyle, onun eski Mısır-Yunan bilim ve felsefesini, İslam öncesi Ortadoğu ve Doğu dinsel inançlarını Farsça aracılığıyla tanıyıp incelediğini söyleyebiliriz.

Unutmayalım ki büyük büyükannesi, yani dedesi Zeynelabidin'in annesi (İmam Hüseyin'in eşi) Şehribanu son Sasani kralı Mazda/Zerdüşt inançlı III. Yazdegert'in kızıydı. Ayrıca babasının ve kendisinin öğretmenlerinden Ebul Hattab, baba-oğul al-Kaddah'lar Fars kökenli bilgin azadlıları; yeni-Manikeizm inancından ve Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'daki heterodoks Hıristiyan Polikienler arasından geliyorlardı.

Bunların dışında El Kolayni'nin (ö.940/41), Musa Kazım'dan Abu Basir aracılığıyla rivayet ettiğine göre “*her dilden (ya da bir çok dili) konuşmak İmamları halktan ayıran özelliklerden biridir*” diyen Musa Kazım'ın kendisi de çok iyi Farsça konuştuğunu Basir'e göstermiştir.³

2. Bilime Deneysel Yöntemi Sokan Cabir İbn Hayyan

Ortaçağ'ın büyük simyacı “*Geber*”, yani Cabir İbn Hayyan, Kimya biliminin babası olarak tanınır. Ebu Musa Cabir İbn Hayyan, Harranlı bir aktarı (koku, baharat ve çeşitli karışımda doğal ilaçlar yapan-satan kişi) oğluydu. 721 yılında doğduğu kabul edilmektedir. Ölümü için 803 ve 815 tarihleri verilmektedir. Onun Küfe'de hekimlik ve simyacılık yaptığı, daha sonra halife Harun Reşit döneminde Bağdat'ta, Abbasi sarayında bu mesleklerini yürüttüğü biliniyor.

İmam Cafer Sadık'ın öğrencisidir, yapıtlarını ve kimyasal buluşlarını onun teşvik, öneri ve yardımlarıyla meydana getirmiştir. Bazılarının ileri sürdüğü gibi İbn Hayyan'ın, Emevi prenslerinden ve o dönemin Arap bilginlerinden; Halid ibn Yezit'ten ders almış olması olanak dışıdır. Halid 635 ile 704 yılları arasında yaşamıştır, Cabir İbn Hayyan o öldükten 17 yıl sonra doğmuştur. Henry Corbin, Cabir İbn Hayyan ve yapıtları üzerine şöyle diyor:

“Cabir İbn Hayyan 8. yüzyılda yaşamıştı; İmam Cafer Sadık'ın öğrencisi ve yaklaşık üç bin risaleden oluşan muazzam koleksiyonun yazarıydı... Şii İmamlarının bize bıraktığı her şeyin sistemli olduğunu görmek istiyorsak ya da onların değerini düşürmek, hiçe saymak istemiyorsak (ki Şiilik incelemelerinin gecikmiş olması özellikle burada kendini duyumsatıyor) ve İsmaililiğin başlangıçta, İmam Cafer oğlu İmam İsmail'in çevresinde toplanan yandaşları arasında kurumlaştığı anımsanırsa, o zaman Cabir'in İsmaililik ve İsmaili İmamı'yla bağları onların gerçek ışığı altında ortaya çıkar. Daha geç dönemde Caldaki (ö.1342) tarafından hazırlanmış büyük simya külliyatına onun yaşam öyküsü eklenip, Cabir İbn Hayyan adında bir simyacı varlığı; 6. İmam Cafer Sadık'ın öğrencisi, daha sonra da 8. İmam Ali al-Rıza'nın (ö.818) müridi olduğu ve 200/815 yılında^(*) Horasan'ın Tus kentinde öldüğü kabul edilmişse, bunu reddetmenin

hiçbir kesin nedeni olamaz.. Cabir İbn Hayyan ne bir masal ne de bir destan kahramanıydı, o bir tarihsel kişilik idi...”⁴

Cabir’in en büyük katkısı kimya alanında oldu. Simyacılığa deneysel incelemeyi soktu. Bu, simyanın karakterini çağdaş kimya ile değiştirdi. 22’si simya ve kimyayla ilgili olan yüzü aşkın risalesi vardır. Kimya bilimine katkısı, kristalleştirme, damıtma, imbikten geçirme, yakarak tuz haline getirme, arıtma ve buharlaştırma gibi bilimsel teknikleri ve bu amaçla kullanılan aletleri geliştirmesidir.

Cabir’in en büyük uygulamalı başarısı, ilk kez kendi imbiğinde hazırladığı mineral ve asitlerin keşfi idi. Onun bu alandaki başarıları şunları içermektedir: Çeşitli metalleri hazırlaması, çeliğin geliştirilmesi, kumaş boyama, deri tabaklama, su geçirmeyen kumaş cilası, cam yapımında manganez dioksit kullanımı, paslanmayı önleme, yaldızlı mürekkep, yağların, boyaların tanınması, vb. Bu pratik çalışma ve uğraşları esnasında, altını eritmek için *aqua regia*’yı (sülfürik ve nitrik asit, yani kezzap ve tuzruhu bileşimi) geliştirdi. Asitler, özellikle nitrik, hidroklorik, sitrik ve tartarik asitleri hazırladı. Deney sistemi üzerinde vurgu yaptı. O bu temelde, çağdaş kimyanın babası olarak saygı görmeye hak kazandı. Max Mayerhaff’ın sözleriyle,

“Avrupa’da kimyanın gelişimi doğrudan Cabir İbn Hayyan’a uzanır, yani bu ilerlemede onun izleri sürülebilir.”

Külliyatı çok sayıda kitabı kapsamaktadır. Kimyadan başka, tıp ve astronomi gibi bilimlere de katkı yaptı. Kimya üzerine kitapları Latince dahil çeşitli Avrupa dillerine çevrildi. Bu çeviriler Avrupa’da birkaç yüzyıl boyunca ünlü ve modern kimyanın gelişmesinde etkili oldu. Ancak onun sadece birkaç kitabı basılıp yayımlandı, oysa Arapça olarak korunmakta olan diğer birçoğunun hâlâ yayımlanması ve yorumlanması gerekiyor.

Sarton’a göre, onun çalışmasının gerçek değeri, ancak tüm kitapları basıldığı ve yayımlanıp açıklamaları yapıldığı zaman anlaşılacaktır. Onun, külliyatında belirtilen dinsel görüşleri ve felsefi kavramları eleştirilmiştir. Ancak, onların güvenilirliği sorunu bir kenara ayrılıp, Cabir’in dine değil, kimya alanına koyduğu büyük katkı üzerinde durulmalıdır.

Bununla birlikte, Cabir İbn Hayyan’ın bilimsel kişiliğini geliştiren önemli güdünün inançları olduğunu önemsemek gerekir. Onun kimyasal buluşlarında ve deneysel yöntemi kullanmasında, babası Harranlı Hayyan’dan miras aldığı Saben-Hermetik inanç öğeleri ve öğretmeni İmam Cafer ve oğlu İsmail’in çevresinden kazandığı bâtını inanç eğitimi ve bu inancın *tavil* kavramının çok büyük payı olmalıdır, diye düşünüyoruz. Henry Corbin’in şu saptamaları önemlidir:

“Tavil’in (kutsal metinlerin bâtını yorumu) tamamlayıcısı olan İsmaili Gnos’u (marifet, irfan bilgisi), yeni bir ruhsal doğuştan (veladet-i ruhaniye) ayrılmaz. Metinlerin yorumu, ruhsal yorum olmadan yapılmaz. Tavil, denge bilimi olarak yeniden kendini gösterir. Bu görüş noktasından bakıldığında Cabir’in simya yöntemi sadece tavil’in uygulama halidir; açığı gizleme, gizli olanı aşığı çıkarma... Ayrıca ‘harfler bilimi’ Cabir İbn Hayyan’da da çok büyük bir önem arzedecektir.”⁵

Cabir’in yazılarının çoğunun İmam Cafer risaleleri olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır. Örneğin Muhammed Ferid Vecdî şöyle yazmaktadır:

“Ebu Abdullah Cafer ibn-i Muhammed es-Sadık’a, konuşmasındaki doğruluğundan dolayı ‘Sadık’ lakabını vermişlerdir. O, insanların en faziletliilerindendi. Onun kimya dalında birtakım makaleleri vardır. İmam Sadık’ın öğrencisi Cabir bin Hayyan, İmam Sadık’ın (a.s) risalelerini içeren bin sayfalık bir kitap yazmıştır. Bu risaleler beş yüz makaleden oluşmaktaydı.”⁶

Vecdî belirtmemesine rağmen, belli ki bu görüş İbn Hallikan’dan kaynaklanmaktadır. Hallikan’a göre:

“Cabir İbn Hayyan Tarsusludur ve Cafer’in beş yüz risalesini toplayarak bin yaprak tutan bir kitap yazmıştır.”⁷

“Cabir’in Cafer’den belirli bir ders alma saati vardı. O saatte İmam’ın yanına ondan başkası giremezdi. Risalelerinin büyük bir

kısmını hocası Cafer Sadık adına yazmıştır.”⁸

David W. Tschanz, “*Cabir, Aristoteles’in dört eleman kavramında değişiklikler yaptı*” diyerek sürdürüyor: “*O ayrıca Çinlilerin ‘Filozof taşı’ ile Mısırlıların ‘Yaşam iksiri’ kavramını bir tek öзде-varlıkta birleştirmeyi benimsedi. Arap simyacıları, dikkatli bir bilimsel tarz içinde bu evrensel cisimler için onların araştırmalarını üzerlerine aldılar.*” Bu sözleriyle yazar, Cabir İbn Hayyan’ın Çin ve Mısır simyacılarını incelemiş ve kullandıkları kavramlar ve düşüncelerden yararlanıp, onlardan bir senteze ulaştığını kabul ediyor. Ayrıca onun bulduğu deneysel yöntem ve araçları, ve keşfettiği asit türleri, birçok kimyasal bileşim ve alaşımları sayıp döküyor. Ama garip bir biçimde, Cabir adına günümüze kalan birkaç bin risaleden, “hiç olmazsa ikisi ona atfolunabilir” gibi bir yargıya varıyor.⁹

Bu bilimsel kuşku değildir, Avrupa merkezci anlayıştan kaynaklanan öznelliktir, layık görememektir; dolayısıyla Cabir’in zihinsel gücüne, en az seksen beş-doksan yıllık yaşamı boyunca harcadığı olağanüstü emeğine saygısızlıktır.

Cabir İbn Hayyan’ın adına bağlanan ulaşan kimyaya ilişkin çok sayıda yazmaların bir tek kişiye ait olamayacağı çok tartışılmıştır. 1942 yılında bu muazzam elyazmaları üzerinde çalışan ve risalelerin geniş listesini çıkarıp Almanca’ya çeviren Paul Kraus, Cabir İbn Hayyan’ın masalsı bir kişilik olduğunu, onun simya yazıları külliyatının 9. yüzyılın sonunda bir grup İsmaili bilgin tarafından yazılmış olduğunu ileri sürdü.

1971 yılında konuyu ele alan, şimdilerde Goethe Üniversitesi, Arap-İslam Araştırmaları Tarihi Enstitüsü’nün müdürü olan Türk asıllı Prof. Dr. Fuat Sezgin, Kraus’un vardığı sonuçları reddedip, Cabir adını taşıyan tüm risalelerin, 8. yüzyılda yaşamış Cabir İbn Hayyan adlı bir tarihsel kişiliğe ait olabirliğini tartıştı. Henry Corbin de zaten aynı yıllarda, onun tarihsel bir kişilik ve muazzam külliyatının ona ait olduğundan kuşku duyulması için bir neden bulunmadığını yazmıştı.

Buna karşılık diğer bazı bilginler, yazıların bir kısmının Cabir İbn Hayyan’ın tarihsel kişiliğine ait olduğunu, bir kısmının ise birkaç yüzyıl sonra yaşamış yazarlar tarafından düzenlendiğini ileri sürmektedirler. Onun adı altında günümüze kalan yazılar ciltler dolusudur, onların bir çoğu ise gerçekten kısa risalelerdir. 1942 yılında Paul Kraus tarafından hazırlanan Cabir’e atfedilen en geniş liste ve onlardan kalan elyazmaları, Prof.Dr. Fuat Sezgin’in geniş ekleriyle yayımlandı.¹⁰

NOTLAR:

(*) SERÇEŞME’NİN NOTU: İsmail Kaygusuz’un kısaltarak yayınladığımız yazısının tümü daha önce *Alevi Yol* internet sitesinde yayımlanmıştır. Yazının tümünü okumak isteyenler bkz.: <www.aleviyol.com/hayyan.htm>

1 İsmail al-Faruqi ve Lois al-Faruqi, *The Cultural Atlas of Islam*, New York, 1986, s. 328.

2 Ahmed Djebbar, *Une Histoire de la Science Arab-Enretiens avec Jean Rosmorduc*, Editions du Seuil, 2001-Paris, s. 359.

3 *Usul-ü Kafi Cilt I*, Çev. Vahdettin İnce, İstanbul, 2002, s. 402.

(*) Kitapta Hicri tarihin karşılığı yanlışlıkla Miladi 804 olarak yazılmıştır-İK.

4 Henry Corbin, *Histoire de la Philosophie Islamique*’de, Paris, Edit.Gallimard, 1986, s. 187-193.

5 *Age*, s. 35, 119.

6 Muhammed Ferid Vecdî, *Yirminci Yüzyıl Ansiklopedisi*, 3/109.

7 *Vefeyatu’l Ayan I*, Mısır/Kahira, 1948, s. 291.

8 Muhammed Ebu Zehra, *al-İmamu’s Sâdik*, s. 77.

9 Bkz: <www.islamonline.net>

10 Cabir İbn Hayyan’ın simya yazıları külliyatı için şu yapıtlara bakılabilir: Syed Nomanul Haq, “*Names, Natures and Things: The Alchemist Jabir ibn Hayyan and his Kitab al-Ahjar (Book of Stones)*”, Boston, *Studies in the Philosophy of Science*, 158, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1994.; Ullmann, *Natur*, s. 198-207.; Donald R. Hill “*The Literature of Arabic Alchemy*”, *Religion, Learning and Science in the ‘Abbasid Period*, ed. by M.J.L. Young, J.D. Latham, and R.B. Serjeant, Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1990, s. 328-341.; Ayrıca bkz.: William Newman, “*New Light on the Identity of ‘Geber’*”, *Sudhoffs Archiv*, 1985, vol. 69, s. 76-90.

Tasavvufun Tarihi Gelişimi

İsmail Özmen

Tasavvufun Genel Tarihi

Tarihi açıdan baktığımızda, İslam tasavvuf akımı, VII. yüzyıl sonlarında ve VIII. yüzyıl başlarında yaşayan Hasan el-Basrî, Malik bin Dinar, Rebah bin Emreülkaysî, Fazl el Rakasî, Ebu İsmail el-Mulaî, Cabir bin Hayyan, Kuleyd es Seydavî, Mansur bin Ammar tarafından Arabistan'da, özellikle Basra, Kûfe ve Bağdat illerinde yaptıkları çalışmalar sonunda varlığını sürdürüp yayıldı. Özellikle IX. yüzyılda tasavvuf akımı birden hızlandı, sözü edilen yerlerin dışına taşmaya başladı. Bu aşamada özellikle Zu-n'nun el-Mısırî ve Ebu Hamza tasavvuf anlayışını topluma kabul ettirerek kesinliğe ulaştırdılar.

Bu bağlamda IX. yüzyıl sonlarında, özellikle Hallac-ı Mansûr insanla Tanrı ayrılığını ortadan kaldıran, insanla Tanrı'yı bir özde gören düşüncelerini ortaya atarak tasavvufun temel ilkelerini, ana görüşünü açıkladı. Bu arada Bayezidî Bistamî ile tasavvuf, başta Tanrı olmak bütün varlık türlerinin insan özünde görünüş alanına çıktığını benimseyen bir anlayışa yöneldi. Özellikle IX. yüzyılda Bağdat, Basra, Kûfe ve Mısır'da tasavvuf şeriat karşısında kesin direnme kriterlerine varmış bir karşı düşünce akımı olarak varlığını sürdürmeye başladı. Hatta X. yüzyılda Cüneydî Bağdadî ile daha açık bir anlam ve içerik kazandı. Bu bağlamda, XI. yüzyıla gelindiğinde tasavvufun İran'a açılımlarda bulunarak apayrı bir akım şeklinde kendini göstermeye başladığı görülür. Böylece İran ve çevresinde gelişmeye başlayan tasavvuf, Hallac-ı Mansûr, Cüneydî Bağdadî, Zu-n'nun el-Mısırî, ve Bayezidî Bistamî'nin görüşlerinin yeni bir yorum ve anlayışla ele alınıp ileri götürüldüğü görülür.

Bu yeni akımın karşısında olan, ortodoks görüşlere sahip İmam Gazalî bile, bir yandan felsefeye, bir yandan dine bağlanan, insan aklını öteleyerek imanı temel ilke diye ele alan bir görüşle tasavvuf akımına yardımcı oldu. Salt imana dayanan, gerçeğin kaynağını imanda arayıp bulduğunu söyleyen Gazzalî'nin bu görüşleri felsefeden çok tasavvufun işine yarıyordu

Ancak giderek XII. yüzyılda Senaî ve F. Attar gibi düşünürler daha önceki dönemlerde yaşayan Hallac-ı Mansûr ve Cüneydî Bağdadî'nin izinden yürüyerek, bir yandan da eski İran inançlarıyla beslenerek Tanrı ile insan ayrımını büsbütün ortadan kaldırdılar ve ancak Tanrı'nın insanla, insanın da Tanrı ile varolabileceğini dile getirmeye suretiyle her ikisinin de birbirlerinin varlıkları için gerekli olduklarını savundular.

Tasavvuf akımına XIII. yüzyılda çok açık bir yorum getiren Muhiddini el-Arabî (ibni Arabî), İbnül Ferîd, Baba Efdal, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Sadî Şirazî gibi mutasavvıflar tasavvuf akımının eski hâlini yeni yorumlarla geliştirip, şiirlerle bezeyip süslediler. Bunlar içinde özellikle Senaî ve Attar'ın izinden giden Celâleddin Rûmî tasavvuf görüşleriyle tarikat anlayışını birleştirerek düşünceyi eylemele bağdaştıran bir yol izledi., XIII. yüzyıl ortalarına değin süren ve yavaş yavaş gelişen tekkeler ile onlara bağlı kurum ve kuruluşlar, yeni yorum ve görüşlerin etkisiyle sözü edilen yüzyılın ortalarından sonra hızla gelişip çoğaldılar. Bundan böyle tasavvuf akımı, tekkeler aracılığıyla anlatılıp yayılmaya başladı. XIV. yüzyıl başlarında tasavvufun fikir düzeyinde yavaşladığını, yeni soluk ve renkler üretmediğini, eski yorum ve görüşleri yinelemekle, yalnız eskilerin ortaya attığı meseleleri ele almakla, bunları kendilerine göre yorumlamakla yetindiklerini görüp saptıyoruz. Bu bağlamda görülen odur ki; tasavvuf akımı genellikle Mevlevîlik, Bektaşîlik, Halvetîlik, Hurufîlik, Rûfâîlik, Nakşîbendîlik ve onlardan doğan yaklaşık dört yüz kadar tarikatın ana düşüncelerini ve görüşlerini yansıtan bir akım olarak günümüze değin sürüp gitti. Böylece tasavvuf bir tekke öğretisi niteliği kazandı.

Tasavvufun Özel Tarihi

İslam gizemciliğinin yani tasavvufun gelişim çizgisine, amaç, yapı ve içeriğine şöyle bir göz attığımızda zaman süreci içinde üç önemli aşama geçirdiğini görürüz: a) Asetizm (çileciliğin, zahitliğin, münzeviliğin) ortaya çıkış aşaması. b) Klasik mistisizm evresi, c) Mistik tekkelerin doğuşu.

Çilecilik Dönemi

Bu dönem, "Tasavvufta kaba zahitlikle başlamış, dünyadan, dünya işlerinden el çekmeyi ilke edinmiş, mescedin karşısında 'zaviye, ribat, dergâh, tekke, astane' gibi adlarla anılan, evlenmeyip kendini inandığı esaslara adanmış kişilerin oturdukları, ibadette buldukları yerler kurmuş, meşru ibadetlerden başka zikir ve riyazâtı benimsemiş bir toplum meydana getirmişti" (Abdülbaki Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslam

Mezhepleri ve Şiilik s. 360). Bu aşamada mistisizmin, Emevilerle (661-749) öne geçen dünya zevklerine bağlılığa ve yozluğa karşı bir tepki olarak yükseldiğini görürüz. Tasavvufta Emevilerin görkemli, baskıcı, kan dökücü ve sömürücü, İslam yaşam anlayışına ters düşen yaşam biçimine karşı çıkılarak, sahabenin sadeliği, yalınlığı, açıklığı, içtenliği, varsılığa karşı yoksulluk felsefesi savunulur. Bu evreye bir tür "çilecilik" egemendir. En zor dönemdir.

Bu dönemde, sûfizmle İslam dini arasındaki ilişkiyi Hasan el-Basrî kuruyordu. Hasan el-Basrî, 728'de öldüğünde savunduğu yalın ilkelerden oluşan mistisizm güçlü bir akım haline gelmişti. Hasan el-Basrî'nin çocukken Hz. Ali'nin dizinde oturduğu söylenir. Sûfî tarikatlar soy kütüklerini Hasan Basrî yoluyla Hz. Ali'ye değin götürürler. İslam mistisizmi, yani tasavvuf ilk dönemlerde kendini halktan soyutladı, "insan için kalp neyse, İslam için mistisizm de odur" diyen Hasan Basrî'nin yolunu izledi, bu anlayışa göre tasavvuf hem vücudu (İslamı) besleyecek, hem de vücuddan (İslamdan) beslenecekti.

Klasik Mistiklik Aşaması

Bu evrede, çilecilik son bulur, ilâhî aşk ögesinin katkılarıyla mistisizm gerçek rayına oturmaya başlar. Rabiye el-Adeviyye (ölüm 801) bir kadın evliya olarak "Allah aşkı" görüşünü mistisizme sokar. Sûfilik'in temel ülküsü Tanrı'ya kavuşmaktır, bu da ancak, aşk ile gerçekleşebilir. İslam mistisizminin Şiilikle yakınlığı, kaynaktan birleştikleri bazı noktalar böylece ortaya çıkar. Sünnilikte evliya bile olsa bir kadının böyle roller oynaması kabul edilemez, olanaksız sayılır. Öyle ya, dinde imam bile olamayan kadının böyle ön plana çıkması doğru değildir.

İslam mistisizmi bu dönemde, Şiiliğin güçlü ve egemen olduğu ülkelerde (İran, Irak, Mısır) azami şekilde bir gelişim çizgisi göstermiş, beklenenden daha çok manevi zenginlikler elde etmiştir.

Elbet de bu evrede tasavvufta karşı çıkanlar da vardı; bu bağlamda, İmam Ca'ferî Sadık tarafından üç kez lânetlenen ve Halife Abdülmelik tarafından asılarak öldürülen Ebu Mansur da bâtîni görüşleri savunuyordu. Abdullah Ravendi de bu görüşleri savunduğu için Kûfe'de 762'de asıldı. İmam Musa Kâzım tarafından lânetlenen ve halife tarafından asılan Muhammed bin Beşir de aynı fikirleri savunuyordu.

İslam Sûfizmi, böyle bir dönemde bile eski Hind-İran inanç ve Yunan felsefeleriyle yoğruldu, onların ışığı altında yolunu arayıp belirledi, ilkelerini koydu. Giderek zaman sürecinde karşılaştığı bozukluklara, yozlaşmalara, güzel değer yargılarının yitirilmelerine karşı kafa tutup direndi. Hatta bunun için X. yüzyılda Basra'da "Arilik kardeşleri ve Vefa dostları" adında gizli bir örgüt kuruldu. Bu örgütün üyeleri olan Muhammed Büstî, Zincanî Mihricanî ortak olarak "Rissailü İhvan'üs - Safa" adlı elli iki risaleden oluşan kitabı yazdılar. Bu kitapta, "yaratılış, akıl ve duyguyla bilinen şeyler; mantık, hikmet, müzik, aritmetik, yıldızlar, yeryüzü ve iklimler" gibi pozitif bilim konuları işlendi. İslam inanışları felsefeye girdi. Böylece "Hukkema Felsefesi" denilen Bâtînilik, İslamiyye tarikatının anlayışı olmaktan kurtularak tüm sûfilerce benimsenen bir kimlik ve içerik kazandı. Allah'a mutlak güven, Allah'a yoldaşlığa hazırlanmak, ruhun temizlenmesi, nefse mutlak olarak söz geçirmek gibi konular Iraklı El-Muhasibi (ölüm 857), Bağdatlı Cüneyd (ölüm 910), onun şeyhi Sari es Şakati tarafından çeşitli yönleriyle ele alınıp incelendi, işlendi. Mısırlı sûfî Nubian Du An-Nun (ölüm 859) dışardan öğrenilen bilgiye karşılık olarak içsel bilgi (marifet) kavramını mistisizme getirip yerleştirdi. Bu sûfî, ayrıca müzik eşliğinde söylenen dualarda Allah'ın övülmesine bile doğayı sokmuştur (semah). Tasavvuf yeryüzü ve doğa ile bağını ve bağlantısını kesmedi, kendine özgü yöntemlerle, yeni açılımlar sergileyerek sürdürdü.

Bu dönemde yaşayan Hasan el-Basrî, Rabiye, Cüneyd inançlarını herkesin önünde açıklamazlardı. Bestami bu tutuma karşı çıktı. İnsanın doğası hakkında mistik anlayışa dayalı, bireyle Allah ya da melekler arasında doğrudan bağlantı kuran dinsel fikirler (teosofik) Tustari (ölüm 896) tarafından mistisizme eklendi. Tustari Hallac-ı Mansur'un hocasıdır.

Hallac-ı Mansur (857-922) görüşlerinden dolayı yedi ay sorgulandı. Bağdat'ta kamçılanmak, vücudu parçalanmak, darağacında asılmak, kafası kesilmek, yakılmak suretiyle öldürüldü. Mansur, vahdet -i vücud (varlık birliği) felsefesini benimsemişti. Mansur'un mistik açıklamaları şu üç konu üzerinde toplanır:

- İlahi varlığın beşeri varlığa girmesi,
- Hakikat-i Muhammediyye ile Nur-u Muhammed'in ezeli olup âlemin yaratılışına araç olduğu,
- Dinlerin birliği ve hepsinin bir tek ilahi kaynaktan geldiği.

Mansur, kendi felsefesini "Ene'l-Hak" (Ben Hakk'ım) deyişiyle özetlerdi. Mistisizmde Hak yaratan, halk ise yaratılandır. Hak, halkı kendi yansıması olarak var etmiştir. Halk da, ilahi aşk sayesinde Hak olur. Mansur bir şiirinde; "Ben sevdiğimin ta kendisiyim, sevdiğim de bendir. Biz ikimiz bir bedene hülûl etmiş iki ruhuz. Sen beni görürsen onu görmüş olursun, onu

görürsen ikimizi görürsün” der. Yine bir şiirinde; “*Kalbimin gözünde Allah’ı gördüm, sen kimsin? dedim, sen, diye yanıtladı*”. Çağına göre bu, çok ileri, uç ve korkusuz bir cesaretin yapabileceği önemli bir iştir.

Başlangıçta, ilk yüzyıllarda, küçük çevreler içinde kalan tasavvuf, sonraki yüzyıllarda bütün İslam ülkelerine yayıldı. Süfizm, en büyük düşmanı olan Sünnilik, başta süfizmi sapıklık olarak nitelendiriyordu. Süfizm, tarihsel kökeninde, Şiiliğin ve Bâtınlığın bir tür mistik anlatımıdır. Sünniliğin ağır baskıları, süfileri yok etmesi, süfileri geri çekilmeye zorlayarak, Sünnilikle zâhirde anlaşmak suretiyle onunla birleştirmeye, uyumlu, “*özür dileyici*” akımlar üretmesine neden oldu. Giderek Sünniler içinde de Sünniliği süfizmle birleştirmeye uğraşan kesimler doğdu, bu doğrultuda bazı görüşler üretildi. İranlı, Hucvuri’nin yazdığı yapıtlar süfizmin Sünni niteliklerini kanıtlama çabalarıyla doludur.

Süfiler Sünni saldırılara kahramanca direndiler, bu süfizmi olağanüstü güçlendirdi. Mansur için Ene’l-Hak derken “*kimsenin böyle konuşmaya hakkı yoktur*” yargısı yerini “*konuşan insan değildir*” görüşüne bıraktı. Bu tutum ve davranışı Mansur’u, İslam’ın uluları arasına yükseltti. “*Böylece süfîlik, İslam mezheplerini yatayına kesen bir akım durumuna geldi*”.

Ebu Hamid el-Gazali (ölüm 1111) İhya Ulum ed-Din (Dinsel Bilimlerin Canlanması) adlı yapıtıyla giderek güçlenen teosofik akımlara karşı Sünni mistisizmini kurdu, geliştirdi, savundu.

Horasanlı Gazali, “*akıllı bir insanın, dinin reddini gerektiren çok sayıda kanıtın varlığını görmezlikten gelmesi doğru olmaz. Böyle bir kişi, mistisizmin boyutunu da anlayamamışsa, dini reddetme tehlikesiyle karşı karşıya kalır*” der. Gazali yaklaşık iki ay dinin geçerliği konusunda kuşkuya düşmüş, bunalmış geçirmiş ama yine de onu süfizm kurtarmıştır (Yanlıştan Kurtarıcı Risalesi). Gazali, Sünni teoloji ile süfizm arasındaki sentezi gerçekleştirmiş, Sünniliği süfizmle barıştırmış ve bağdaştırmış, teolojinin “*kalbin biliminde*” kendine bir temel yaratmadıkça gerçeklik kazanamayacağını, kansız kabuklar gibi kalacağını vurgulamış, ancak, bu arada insanın, Allah’a ermesine ilişkin süfist görüşü ise reddetmiştir.

Gazali, Sünni teolojinin Azhari okulunun görüşleriyle, Yunan düşüncesini ve süfizmi birleştirmiştir. Gazali’den hemen sonra Muhiddin Arabi (ölüm 1240) varlık birliği öğretisini süfizmle egemen kılmıştır. Muhiyyin Arabi, süfi yazarların en verimlisidir. Yapıtları 150 cilt kadardır.

Yine İslam gizemciliğinde büyük bir önemi ve yeri olan İmam Musa Kâzım, tüm İslam topluluğu tarafından bir veli olarak saygı gösterilen mübarek bir zattır. Maruf el Harki, Davut et Tai, Sakati bu dönemin en ünlü süfilerindedir.

Tarikatlar Aşaması

XIII. yüzyıl süfizmin altın çağıdır. İbni Arabi’nin etkisiyle süfizmin büyük çoğunluğu yeniden ana gövdeye dönmüş, Şiiliğin düşsel görüşleri altında birleşmişlerdir. Bu aşamada Hindistan’da süfiler Hindu mistisizmine yakınlaşmışlar. Monisizme varan biçimde ilahi birliği vurgulamışlardır. Ancak bu görüşler ortodoks Sünniliğin kabul edemeyeceği görüşlerdir. İbn Teymiye (ölüm 1328) Hanbeli ekolü mensubu bir düşünür olarak, Gazali’den sonraki tasavvuf alanında oluşan tüm gelişmeleri reddetmiştir. Teymiye’nin görüşleri 400 yıl sonra Vakkasiler tarafından benimsenmiştir.

“*Varlığın birliği*” akımının monistik eğilimlerine karşı, XIV. yüzyılda kurulan mistik Nakşibendilik tarikatı, “*görüştün birliği*”(Vahdet-es suhut) görüşünü İslam’a getirmiştir. Bu görüşe göre, birlik nesnel olarak var olmayan dindarın düşüncesinde ortaya çıkan subjektif bir oluşumdur. Bu görüşün önde gelen temsilcisi Ahmet Sirhindi’dir (ölümü: 1624). Kutsallık savaşıdır, şartıcı biçimde cüretkârdır. Kendisini tüm evrenin Allah tarafından atanmış efendisi olarak kabul etmiştir. “*Yaratana ve kul*” olarak karakterize ettiği Allah’la insan arasında herhangi bir birleşme olabileceğini reddeder.

XVIII. ve XIX. yüzyılda İslam dünyası “*arınmaya*” ve tutuculuğa yöneldi. Arabistan’da ortaya çıkan Vakkasiler, yaşayan ve ölmüş evliyaları ziyareti tapınma ve dinsizlik sayıyorlardı. Onlara göre tüm Osmanlı dinsel kurumları İslam dışı birer icattı.

Mistikler mesajlarını yığınlara kendi dilleriyle sundukları için bölgesel ve ulusal edebiyatın gelişmesine de büyük katkılarda bulunuyorlardı.

Aslında mistikler olabildiğince deyim ve kavramlarını Kuran’dan almaya, kaynaklarını Kuran’a dayandırmaya çalışıyorlardı. Katı bir zihinsel kavga yoluyla benliklerini temizlemeye, en küçük bir egoistlik taşımamaya, “*niyetin ve eylemin mutlak temizliği*”ne ulaşmaya çalışıyorlardı. Temel amaçları buydu. Gerçekte mistisizme salt aktöre de denebilir. Allah’ın korku ve üzüntü bilmeyen yakınları olan veli(dost, yakın arkadaş), evliyalar mistisizmin gelişmesinde büyük roller oynadılar. İslam’da evliyaya, türbeye tapınma yoktur. Saygı, sevgi vardır.

Teosofik süfizm, bir hadise göre, Allah kendi yalnızlığı içinde, “*ben gizli bir hazineydim ve bilinmeyi istiyordum*” diye özem çeker evreni ve dünyayı yaratır.(Teofani: Allah’ın fiziksel göstergelerde kendini dışa vurması). Bu anlayışa göre, dünya ve Allah buz ve su gibidir ya da ahenkli

bir birlik içinde, birbiri içinde birbirini seyreden, birbirine dönüşen iki ayna gibidir. Allah gerçektir, evren ve varlıklar onun yansımasıdır, gö-rüntüsüdür, değişerek süreklilik kazanmıştır. Her şey Tanrı egemendir. Hiçbir kimse ve şey Tanrı olamaz. Yalnız O’na her şey yakınlaşabilir.

İslam âleminde Kadirilik, Suhreverdilik, Çiştîlik, Kûbrevilik, Satilia, Ahmedilik, Daşukilik, Mevlevilik, Bektaşilik, Ticanılık, Sattarilik vb. çok sayıda tarikat mistik niteliklidir.

Aslında Tanrı yaratıcılığı, “*yoktan var ediş*” değil, Tanrı özünden dışa taşmadır, bunun belli aşamaları, derecesel yansımaları vardır. Bu aşamalar Tanrı’dan başlayarak, nesnelere türlerine göre aşağı iner. Tüm nesnelere, türlerine, niteliklerine göre sıralandıkları evrende bir bütün oluşturur. İşte bu bütün Tanrı’dır. Tanrı ile evren iç içedir, özdeştir. Ancak Tanrı değişmez, yansıması, taşması olan varlıklar değişir. Varlık yaratıldır. Tanrı taşan sonsuz bir kaynak, yansıyan sonsuz bir nurdur.

Tanrı istediğini yapar, ancak bir nesnenin yapısında olmayı Tanrı’nın istemeye yetkisi yoktur. Tanrı, yapıda olanı diler. İnsan, Tanrı’ya en yakın varlıktır. Tanrı, insanın özündedir, ona “*şahdamarından*” daha yakındır. Sünnilik bunu benimsemez, reddeder. İnsan Tanrıdır, Tanrı insanı görüştürdüğü yer, doğayla Allah arasında hiç bir ayırımı olmadığı düşüncesidir ki, bu panteizmin ateizmle buluşan en gelişmiş biçiminin anlatım şeklidir. Bir görüşe göre; tüm aşamalar, varlıklar (cisimler) âleminde olur, toplanma oradadır. “*Cisimler ortadan kalkarsa ne ruhlardan, ne de başka soyut varlıklardan iz kalır*” (Şeyh Bedrettin). Doğuş bir başlangıç, ölüm ise sona erişir. Cennet ve cehennem, bu dünyadaki iyi ve kötü davranışların ruhlardaki acı ya da tatlı izleridir. Tüm dinler, Tanrı birliğine inanmış olduklarına göre, din ve mezhep ayrılıkları saçma ve gereksizdir. Dünya Tanrı’nındır. Tanrı’yı da insan yaratmıştır, ona tapınmayı da insan yapar. Tanrı insanındır.

Tanrısal ya da kutsal varlıkla bütünleşme özlemiyle gizli bir gerçeğe ya da bilgeliğe ulaşmayı amaçlayan tinsel bir arayış biçimi olan gizemcilik, tarihi süreci içinde canlılığını, yankısını hiç yitirmedi. Uygulamaları aşka, vecde, sezgiye dayanır, kaynağına sevgi ile ulaşan sonsuz bir deniz kabul edilir. Din dışı deneyimlerde bile boyut ve yöntemleri bulunur.

Tanrısal ya da kutsal varlıklarla birleşmeye giden yolun başlıca aşamaları genellikle bedensel tutku ve isteklerden kurtulma, bilincin aydınlanması, kişinin varlık ve istencinin tam anlamıyla Tanrı ile bütünleşmesinin sağlanması olarak sıralanabilir. Gizemciliğin bütün türlerinde, insan varlığında fiziksel olmayan bir örneğin var olduğu kabul görür. Bu ögenin keşfi, görünüşte kaos içinde bulunan bir dünyada insanın denge arayışında büyük önem taşır. İnsanın özüyle özdeş olan bu öğeden yola çıkılarak evrenin, doğanın özünde öz olan Tanrı’ya ulaşabilir. Ama gizemciliğin insan benliğini yadsıyan tutumu, aslında kişinin varlığını yadsımayan ruhsal bir sürecin parçası olarak karşımıza çıkar. Bu haliyle gizemcilik usun, vecdin, doğruluğun, coşkunun, kutsal gerçeklerin gereklerini bir arada yerine getirebilecek bir nitelik ve yapı sergilerken enginleşir, derinleşerek kendini bulur.

Gizemciliğin önceden kestirilemeyen, us ve mantık dışı bir boyutu vardır. Ancak, yalnız bu yönüyle us dışı, us karşıtı olduğu, düşüncüyü dışladığı söylenemez. Gizemcilik, insan ruhuna durmadan işleyen, kapanması tümenden olanaksız bir delik açmıştır, üç bin yıldır işleyen bir yara da diyebiliriz buna. Görülüyor ki “*haddi zatında*” mistik düşünce, değişik ve geniş gerçeklik düzeylerinin kesişip bulunduğu çok yönlü bir varlık olan insanın birden çok boyut kazanmasına, devleşmesine yol açmıştır. Bir başka söyleyişle, makro evreni, mikro evrende (insan ruhunda, beyninde) mikro evreni, makro evrende birleştirmeyi, karıştırarak kaynaştırmayı denemiştir. Başarı oranı bilinmiyor, ama sonuç olarak, verdiği nitelikli ürün oranı çok yüksek. Geniş ve derin perspektifleri insan beynine yerleştirebilmiştir. Büyük bir kesimi mutlu kılmıştır. Dindeki aramayı hızlandırmıştır, çok yönlülük getirmiştir. Binbir renktir önümüzde görülen o atlas.

Gizemcilikle imana dayalı dinlerde, karşılıklı saygı ve kuşku bir aradadır. Ayrıca Mistisizmin dinle bağlantılı olmasına da gerek yoktur. Tüm dinlerin kurucuları birer mistiktir. Ancak gizemciliğin kurallarını dinsel dogmalara uyumlu kılma olanağını her zaman bulamayız. Bu doğrultuda, hiçbir sitemleştirme çabası, mistik arınma-aydınlanma-bütünleşme deneyimini dile getirmeyi, açıklamayı henüz başaramamıştır. Yolun ve gidişin neresinde olduğunu söyleyen yok.

İslam’ın mistik boyutu, her insanın yalın biçimde aynanın tozunu, camın buğusunu siler gibi kendi varlığındaki kiri-pası sevgiyle, bilinçli olarak silip arınmasını, kendi içinde, öz varlığında, kültüründe, bilincinde derinleşmesini, yeni bakış, anlam ve yöntemler kazanmasını ve böylece saf, temiz müminin gönül adamı olarak mutlak gerçeğe (Tanrı’ya) ulaşmasını amaçlayan tasavvuf, bunlarla yeni bir anlatım biçimi kazanarak çeşitli ürünler vermiştir. Ama gizemcilik bilimsel açıdan ölü değildir, diri, yeni atılımlar içinde, çözüm ve anlatım yolları arayan bir dizindir

Demokrasinin Konusu Olarak Kızılbaş Alevilik

Haşim Kutlu

Türkiye'nin üyeliğe tam kabulü bağlamında Avrupa Birliği'nden gelen ve yerine getirilmesi gereken koşullardan olarak ifade edilen, "Azınlık Hakları" istemi, bütün kesimlerde, kendine has özelliklerle süregelen kafa karışıklığını, anlayışların gerisine gizlenen tutuculukları, hatta, devlet toplumundaki kronik ırkçılıkla malul anlayışları açığa çıkardı.

Biz Kızılbaşlara gelince; Kızılbaşlığın her türden spekülasyona açık tanımlarını şimdilik bir tarafa bırakalım, bizzat Kızılbaşların kendisi bile kendilerinin öz özelliklerini tanımaları, henüz Kızılbaş kavramının kabulünden öte gitmemektedir. Kaldı ki kendi dışındakilerin, özellikle de tekmil devrimci-demokrasi güçlerinin konuya doğru tarzda yaklaşım göstermelerini beklemek, epeyce zor görünmektedir. Bu nedenle bu çalışmamızda yaygın nitelikle Alevi-Bektaşî kavramını kullanacağım ve bu kesimin de içinde olduğu, bir biçimde kendileri için gündem belirlemek yerine belirlenmiş gündemlerin peşinden sürüklenerek, söz konusu kafa karışıklığını onların da nasıl yaşamakta olduklarını açığa çıkartmağa çalışacağım. Kadim Kızılbaşlığın da içinde olduğu genel Alevî hareketi için istenmesi ve yapılması gerekenleri bu bağlamda belirlemeye çalışacağım.

Bunun için daha yazımın başında, hallememize yardımcı olacak kimi kavram ve kategorilerin üzerinde duracağım. Söz konusu kargaşanın dayandığı temel yanlışlığı açığa çıkartmak bakımından bu kavramların anlaşılır olması çok önemlidir çünkü.

Mutlaka ve öncelikle açıklığa kavuşturulması ve anlaşılması gereken iki kavram var; "din" ve "inanç"! Bu kavramların bilincine varmak ve bilinçli bir şekilde kullanmak, Kızılbaşlar açısından, Kızılbaşlığın kendi başına bir yapı mı olduğu yoksa İslamiyet'in bir bölümü mü olduğu tartışmasından daha önemlidir.

Kişi hak ve özgürlükleri bağlamında, bütün burjuva cumhuriyetlerinin Anayasalarında olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda da bu kavramlara yer verilmekte ve sözüm ona "din ve vicdan özgürlüğü" adı altında hükme bağlanmaktadır. Burada kategorik olarak teolojik değil politik bağlamda ve hukuksal bir çerçeve olarak "din" ve "inanç"tan söz ettiğimizi gözden kaçırmamalıyız. Bu bağlamda, din ve inanç nedir, ayrı ayrı şeyler midir, Alevi-Bektaşîlik din midir, inanç mıdır? sorusunun yanıtlanması birçok bakımdan burada kaçınılmaz olacaktır.

Burjuva Cumhuriyetlerin Anayasal düzenlerinde hüküm altına aldıkları ve adına "din ve vicdan özgürlüğü" dedikleri bu konunun ele alındığı yerde, yanıtlanması gereken bir başka politik konu daha bulunmaktadır. Şu mahut Avrupa Birliği bağlamında gündeme oturtulan "Azınlık Hakları" çerçevesinde de tartışılan "Laiklik" kavramı da din ve inanç çerçevesinde açılıp irdelenmek durumundadır. Ben de öyle yapacağım.

Kızılbaş Meydanı'nın yazarlarına sunduğu olanağı ve onun sınırlı konumlanışını dikkate alarak bu çalışmamı mümkün oldukça sınırlı tutacağım. Bu durum, ister istemez beni sınırlandırmaktadır. Söyleyeceklerimin tamamını ancak birkaç ayrı yazı olarak ifade ederek, ortaya çıkacak boşluğu giderebilirim diye düşünmekteyim. Okurun da bunu hoş görüyle karşılaması sığnağımdır.

Politik Alanın Konusu Olarak Din

Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyelik koşullarını konuşmak çerçevesinde, Türk hükümetine gönderdiği görevler paketinde, Alevi-Bektaşîleri de içine alan "Azınlık hakları" istemi çıkınca yer yerinden oynadı. Üstüne üstlük, buna bir de "Başbakanlık İnsan Hakları Komisyonu"nun raporu çıkıp, "devletin dini ve dili olmaz" tespiti eklenince, devlet toplumundan kaynaklı kronik ırkçılık birden hortlayıverdi. Kuşkusuz, Devlet Toplumunun kronikleşen geleneksel anlayışı bakımından bu anlaşılır bir şeydir!

Ancak anlaşılmayanlar var. Şöyle var: "Azınlık" konusunun tarafı olan Alevi Bektaşîler ve Kürtler önce "biz azınlık değiliz" savrulmasına uğradılar. Aynı anda çokça eleştirilen "ilkel milliyetçilik" anlayışının bir yansıması olarak "kurucuyuz" ya da "aslı üyeyiz" de demek oldu bu. Sonra, devlet toplumuyla aynı düzlemde olduklarını fark edince ilk söylemlerinden geri adım atmaya başladılar. Bu arada Türkiye'nin başbakanı devreye girdi ve politik alanın konusu edilen "Azınlık Hakları" talebine bir teolog olarak yanıt verdi ama işin bu yanı es geçildi! Başbakan; "ben bütün din tarihlerini inceledim, Alevilik diye bir dine rastlamadım. Eğer Alevilik, Hz. Ali...efendimizi sevmek ise ben en büyük Aleviyim" dedi.

Eğer din, bir inanç ve vicdan sorunuysa ve kişiye özel olarak anlaşılıyorsa; kim neye inanıyorsa odur! Eğer kendini ayrı bir din ya da

inanç olarak ifade ediyorsa bir Alevî, ona hüküm verebilecek olan sadece kendisi olması gerekir. Oysa, laik olduğunu söyleyen bir devletin başbakanı, kalkıyor, politik alanın konusu olan bir tartışmayı teolog olarak yaptırım altına alıyor. Tabi ki negatif olarak, hukuksal bir çerçeve çizmiş oluyor; aynı istemde devam edildiği takdirde, arkasından nasıl yaptırımın geleceğinin haberini vermiş oluyor böylece. Onun, dini inancını ve çok aktüel olan şeriatçı kişiliğini burada tartışma konusu etmiyorum. Çünkü, bu söylem, onun bu kişiliğinin bir ifadesi değil, kronik devlet aklının bir tekrarıdır ibarettir. Kendini "Laik Cumhuriyet" yanlısı gören ve ne olduğu konusunda kavram kargaşası yaşayan kimi Alevî Bektaşî çevreleri, başbakanı, söz konusu kişiliğiyle tanımayla pek heveslidirler! İşin bu yanı bizim konumuz değildir.

Dinin bir inanç, bir inanma şekli olduğunu ve kişiye özel olarak ele alınması gerektiği görüşünün savunucuları, burjuva rasyonalist akılcılığını savunan Avrupa aydınlanmasının düşünürleriydi. Bir başka anlatımla, modern burjuva toplumunda, dinler, siyasi bir tutum ve hukuksal bir çerçeve olarak "inançtır" diyerek tanımlandılar. Bu yaklaşıma göre, inanç, politika ile ilgili olmayan, onun alanına girmeyen, tamamiyle "kişiyeye özel" olması gereken, özele ait olan demektir. Bu yaklaşımın sonucudur ki inanç olarak tanımlanan din, hiçbir şekilde politik bir hareket olarak kendisini ifade etmemesi gerekmektedir. Politik ve ideolojik olarak benimsenen bu çerçevenin hukuksal ifadesi, doğal bağlamda inanç olarak tanımlanan din, kişinin kendi özel alanına indirgenmiş ve "kişi neye inanıyorsa odur" bağlamında, "din ve vicdan özgürlüğü" adı altında anayasalara konmuştur.

Dikkat edilirse bu yaklaşım ya da tanım, modern burjuva toplumunun bir tanımıdır ve tamamiyle politik ve hukuki bir tanımdır. Oysa sosyolojik bir tanım bu yaklaşımı dışlar. "İnanç" kavramı sosyolojik bir kavram değildir. Sosyolojik olarak dinler bir inanç olarak tanımlanamazlar. Çünkü, sosyolojide inanç diye bir kategori yoktur. Ama dinler vardır ve sosyolojik olarak dinler, yaygın olarak anlaşıldığının tam tersine politik alanın, yani toplumun devlet olarak şekillenen üst yapısının tamamını kapsar.

Peki dinlerin inanç kavramı içine alınması ve bir inanç olarak tanımlanması ne zaman ve hangi şartlarda gerçekleşti. Tarihsellik anlaşılmasın burada söylenenler, hak ettiği tartıya vurulamaz.

Bu durumun tarihsel gerçekliğini, yukarıda da işaret edildiği üzere, Avrupa Aydınlanması sürecinde bulabiliriz. Bugün din diye bilinenler, yani Hıristiyanlık, Müslümanlık, Budacılık, Yahudilik vb. dinleri, kapitalizm öncesi toplumların dinleriydiler ve müthiş yanlışlıklar olarak sanıldıkları gibi bu dinler, kişiye özel anlamında inanç değillerdi. Tam tersine politik alanın yani kapitalizm öncesi devletlerin tanımını ifade etmekteydiler. En iyimser yaklaşımla yapılan, feodal toplumun bir "üstyapı kurumu" ya da "ideolojik kurumuydular" gibi tanımlamalar bile konunun bu yönünü görememekteydiler. Dinler, bir ideolojik üstyapı kurumu da değil, devlet olarak form kazanan üst yapının tamamıydılar.

Kapitalizmin şafağına kadar, bütün bir Ortaçağ boyunca, Avrupalı batinî, bir başka deyimle "Ortaklık Toplumunu" ayaklanmaları, Hıristiyanlık olarak şekillenen bütün bir feodal üstyapıyı, yani feodal devletleri sarstılar, yaşayamaz hale getirdiler. Aydınlanma döneminin burjuvazisi, bu alt üstlüğü sınıfsal çıkarlarına koşturdu. Ne zaman ki devlet denen aygıtı eline geçirdi ve ne zaman ki bu üstyapıyı tümüyle kendi çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirdi, o zaman birlikte davrandığı ve benim "Ortaklık Toplumunu" diye tanımladığım toplumsal kategoriyle de ittifak bağlarını bozdu. Artık, ona göre eski din, politika dışında kalmalı ve kişiye özel bir alan olarak tanımlanmalıydı. Çünkü, o artık kendi dinini egemen kılmıştı. Onun dini olan "millî din" ya da "ulus din" bütün bir üstyapı olarak oturmuştu. İşin esası bu noktadadır. "ümme din"e karşı "millî" ya da "ulus din"! Din olarak biçimlenmiş feodal devlete karşı ulus olarak form kazanmış burjuva devlet!

Egemen burjuvazinin artık, kendi dininden önce devlet olarak şekillenen dinine gereksinimi yoktu, ayrıca o devlet onu boğuyordu. O din hiçbir biçimde kendisini politik bir hareket olarak ortaya koymamalı ve kişiye özel olarak kalmalıydı. Din kimliğindeki bütün bir üstyapısal form, bu niteliğinden arındırılarak, sadece "Allah ve Kul" ilişkisi bağlamına indirildi. Bu da sadece kişi ve kilise demek oldu. "Dileyen orada Allah'ına dilediği kadar şükür edebilir" denmiş oldu! Laiklik diye tanımlanan ideolojik politik ve hukuksal tanımı, bu noktada ürettiler.

Görülüyor ki ulusçuluk da bir dindir. Modern burjuva toplumunun dinidir ve onun dışında bir varoluş yoktur. Üstyapının tamamıdır. Nasıl

ki, kapitalizm öncesi dinlerin de dışında bir varoluş mümkün değilse. Ekonomisinden, politığıne, hukukuna, sosyal yaşamına, edebiyatına, sanatına varıncaya dek bütün bir alanı kapsıyorsa. “*Ya ondan olursun ya da yok olursun*” bağlamında, kişinin doğumundan ölümüne, hatta öldükten sonra bile ne olacağına dek, bütün bir yaşamı bağliyors; dinin üstyapı değil de, “*kim neye inaniyorsa odur*” kabilinden bir inanç olarak görülmesine, dahası, bir “*ideolojik kurum*” ya da “*bir üstyapı kurumu*” olarak görülmesine olanak var mıdır?

Anlattıklarımızın ışığında Alevilik-Bektaşilik için de aynı yaklaşımı gösterebiliriz. Ben birçok çalışmamda adını etmeden açtım, fakat burada, açıkça adını koyma zorunluluğu duyuyorum. Alevilik de yaygın olarak sanıldığı gibi kişiye özel anlamında bir din ya da inanç değildir. Tarihsellik açısından ele alındığında görülecektir ki, kadim Alevilik de bir üstyapıdır. Ortaklık toplumunun üstyapısıdır. Kadın Ata’dan beri süregelen bir oluşumdur.

Tarım denildiğinde küçük köylü anlaşılır. Küçük köy topluluğu ise ortaklığa dayanır. Bu bağlamda, küçük köy toplulukları, giden yüzyılın başlarına dek mir’i gibi kavramlarla ifade edildiler ve yaşadılar. Kuşkusuz, bu yapının daha şehirlerin ilk oluşumundan itibaren şehre taşınan ayakları da vardır ama konuyu dağıtmamak için o alana girmiyorum. Değininip geçme bakımından özellikle zanaatkâr ocakları böyle ocaklardır. Sanayici burjuvalar, bu ocaklardan türemediler.

Ortaklık toplumu bağlamında esas olarak Alevilik, Anadolu’da ünlü Babailer ayaklanmasının bütün eklentileriyle birlikte çökertilmesinden, Mezopotamya’da Kızılbaş Daylem ocaklarının (Alamut merkezli) yıkılıp dağıtılmasından sonra çökme sürecine girdiler. Kıyım ve sürgünleri takip eden asimilasyon süreci, birçok birimde egemen dinin(devletin) bir bileşeni haline geldiler. Ama ortaklık toplumları açısından en karanlık süreç, bu bağlamda son beş asırlık süreçtir. Merkezi yapılar olarak çözüme ve dağılmanın, kayıp bir halka olarak tarihe geçmesinin adidir bu süreç. Bu sürece ilişkin tüm tarih araştırmalarında Aleviler, bütün bir üstyapı olarak şekillenmiş olan dinin, yani İslamiyet’in, basit bir bileşeni olarak görülmektedirler. Tarihsel bakımdan ortaya çıkan bu durum bu günkü kimlik arayışlarının da karmaşasına işaret eder. Ama geçmeden bir noktayı burada belirlemek durumundayım. Her türlü olumsuzluğa ve bozulmaya karşın, Cumhuriyet’ten sonraki 30’lu yıllara dek, batıda Tahtacı, Çepni gibi Orta Anadolu’da Bektaşî oluşumları, Doğu’da daha özel bağlamda Dersim, ortaklık toplumları kalıntıları olarak varlıklarını bir biçimde sürdürdüler.

Güncel Alevilikte bir türlü görülemeyen nedir? Açık ki, görülemeyen bu geçmişin maddi varlığıdır. Artık ortaklık toplumu söylendiği şekliyle yoktur. Onun düşünsel kalıntıları vardır o da yaşamamaktadır. Örgütlü gibi görünen ve ona ne kadar denilebilirse, ana gövde olarak Alevi-Bektaşî hareketi, kendilerine yönelik olarak, hiç duraksama içinde olmayan baskıya ve kıyımlara karşı bir tepki hareketidir ve tamamıyla politiktir. Kendini inanç olarak tanımlayan kesim, ne yaptığını bilen öncülerinin(pirlerinin) döşediği yoldan ayrıldığı için adı “*Türk-İslam*” olan egemen dinin yani devletin basit bir bileşeni olmaya adaydır. Bu nedenle bu kesimi Alevi hareketi içine koymuyorum.

Kuşkusuz, politik bir tepki olarak hareket eden geniş Alevi örgütlülüğü de dıştan müdahale ve yönlendirmeleri bu değerlendirmenin dışında tutarsak, genelde homojen değildir. Böyle olduğu için istem ve eylemleri de bütünlüklü olmamaktadır. Çünkü, bunların da içinde ezici çoğunluk, yukardan beri anlatmağa çalıştığımız çerçevede yanlış bir anlayışla kendilerini inanç olarak tanımlamaktadırlar. Hal böyle olunca, ne denli radikal biçimlere bürünürse bürünsünler, sonuçta egemen olan dinin yani devletin basit bir bileşeni olmaya adaydırlar. İçlerinde Kızılbaş Meydanı örneği, kendilerini tarihsel kadim gelenek zeminine oturtan ve onu güncelle, modern bir ortaklık toplumu olarak evirmek isteyenler ise azınlıktadır. Etkileri büyük olacak mı? Onu şimdiden kestiremiyoruz. Ama diliyoruz.

Tutarlı Bir Demokrasi Açısından Laiklik

Avrupa Birliği’nden gelen “*Azınlık Hakları*” çerçevesindeki taleple bağlantılı olarak Alevi-Bektaşî örgütlülüğünden gelen hak taleplerinin yoğunluk ve aktüalite kazanması üzerine, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Erdoğan’ın verdiği yanıtta yukarıda söz etmiştik.

Kuşkusuz burada talebin tarafı olan Alevi hareketi, bu talebi ileri sürerken bir kısmı yukarıdaki açıklamalarımızın aksine dini bir inanç olarak

tanımlıyorken “*ayrı bir inanç*” olduklarını, bu bağlamda da diğer inanç karşısında da eşit olmayı ifade ediyorken, yani diğerleriyle eşit haklara sahip olmayı talep ediyorken, diğer bir kısmı ise yine aynı şekilde kendilerini bir inanç olarak ifade ediyorlardı. Ama İslam’ın bir mezhebi olarak ayrılıklarını vurgulayarak bunu söylüyorlar ve eşitlik talebinde bulunuyorlardı.

Geleneksel olarak, bütün bir devlet toplumu sorumlularının yaklaşımında olduğu gibi Sayın Erdoğan da aynı çelişkili gibi görünen bu tutumla oynadı. Bununla, politik ve hukuki olarak, “*eğer siz Müslüman iseniz, İslamiyet, Türkiye Cumhuriyeti’nde devlet denen aygıtın bir bileşenidir. Siz de bu bileşen içinde yer alarak kalmalısınız. Biz ‘yüzde doksan dokuz Müslüman’ derken bunu ifade etmiş oluyoruz. Ya bu çerçeve içinde kalırsınız ya da başınıza gelebilecek olanlara razı olursunuz*” demiş oluyordu. “*Alevilik olarak teoloji tarihinde bir dine rastlamadım*” derken aslında bu tehdidi dolayımı olarak anlatmış oluyordu! Tabi ki politik ve hukuki bir çerçevenin tartışıldığı yerde ona böylesi bir teolojik cevap vermesi de ayrı bir oynama konusuydu!

Politik ve hukuki bir çerçevenin konuşulduğu yerde, bütün bir Alevi-Bektaşî hareketinin temel sorunu, sosyolojik ve teolojik olarak ayrı bir din ya da bir dinin mezhebi olduklarını kanıtlamaya çalışmak değildir. Bu başka bir platformun sorunudur. Kaldı ki, bilimsel olarak da politik ve hukuki bir söylemin geçtiği yerde, Aleviliği sosyolojik olarak bir din, dini de bir inanç olarak ifade etmek, sosyolojik olarak yanlıştır. Ayrıca aynı bağlamda, sosyolojik olarak Aleviliğin bir din olduğunu kanıtlamaya kalkışmak, din olduğunu kanıtlayamayanların, din olanlarla eşit olamayacağını söylemek olur ki, bu tamı tamına tuttuğun taşı kendi ayağına düşürmek olur. Devletin akıldaneleri için oynayabilecekleri oyuncağı bizzat kendi ellerinizle onlara sunmuş olursunuz.

Yukarıda da ifade ettim. Politik düzeyde, Alevilik, sosyolojik bir analize tabi tutulursa, karşımıza indirgenmeye çalışıldığı gibi bir din ya da aynı çerçevede bir inanç çıkmaz. Karşımıza, doğrudan doğruya bir toplumun üstyapısı yani bir “*devlet formu*” çıkar. “*Ocak*” denilen kurum bu toplumsal kategorinin merkezinde yer alır ve bu yapılanmanın devlet olmayan devletidir. Bu yaklaşım, sadece Alevilik için değil bütün dinler için doğru bir yaklaşımdır. Bir farkla, Ocak merkezli Alevilik, bir devlet olmayan devlettir, diğerleri gerçekten devlet. Biri sınıfa diğeri sınıfsızlığa dayanır.

Kuşkusuz, bu belirlemeden bağımsız olarak Alevilik, bir din olarak da belirlenebilir ve bu her iki tutum birbirine karıştırılmadan ayrı ayrı olarak ele alınması lazım gelir ki şimdi birazda bu yönüyle konuya gireceğim.

Konuya girmeden önemli bir noktanın altını çizmek istiyorum. Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi politik çerçevede sosyolojik olarak Aleviliği bir din ya da aynı bağlamda bir dinin mezhebi (İslam’ın) olduğunu kanıtlamaya kalkmak, açıkça din olmayanların veya din olduklarını kanıtlayamayanların ya da dinsizlerin dinlilerle eşit olamayacaklarını söylemek olur ki bu, Alevilerin asla yaklaşmalarını gereken bir tutumdur.

Peki burada doğru tutum ne olmalıdır? Alevi-Bektaşî Hareketi, politik ve hukuki düzeyde hak talep ederken, kendisini nasıl ifade etmelidir?

Açık ki, sosyolojinin ve teolojinin konusu olan yanlarının halleşmesini kendi içlerinde sürdürmelidirler. Bir başka deyimle, Alevilik Müslümanlık mıdır ya da Müslümanlığın bir bölümü müdür? Ya da yine aynı bağlamda ayrı bir din midir? Bu halleşmeyi kendi yetkili organlarında sürdürmelidirler. Hak talebi bağlamında bir politik konu olarak Aleviliği ise ayrıca gündeme taşınmalı, Devlet Toplumu katlarından gelecek, yukarıda verdiğimiz Başbakan örneği oynamalara da fırsat vermemelidirler. Sözüne ettiğimiz ana tema çerçevesinde netleşme tam da bu noktada olmalıdır. Her kafadan ayrı bir sesin çıkmaması bu zeminde gerçekleşmelidir.

İkinci netleşme ise açıktır ki, ileri sürülecek demokratik hak talebi, tutarlı bir demokrasi çerçevesinde bütün dinlerin, dillerin, etnisitelerin, soy veya boyların devlet tarafından tanınmasını değil, devletin bütün bu kategoriler karşısında tarafsız kalmasını savunmaktır. Devletin dini, dili, ulusu, cinsi, etnisi, vb. olmaz demektir bu. Böyle bir yaklaşım, Türkiye Cumhuriyeti gibi, tarihi boyunca laik olmamış, “*Türk ve İslam*” olarak tanımlanan eklektik dinini bütün bir devlet olarak şekillendirmiş, yurttaş olmayı, soyla özdeş kılmış ve bunu da “*değiştirilemez, değiştirilmesi dahi teklif edilemez*” hükümler bağlamında Anayasasına geçirmiş bir yapılanmada, elli kere daha önemlidir.

Devamı 12. Sayfada

HAŞİM KUTLU

İsyanım Var

Kûn fe kân sığdırdın ol kutsî kitaba
Kabuldür ol kitap ben kitaba sığmazam
Şer bildim seni varmazam dergâhına
Şirî yezdan Şah-ı Merdana sığmazam

İndirdiler dört kitabın yedi semadan
Ebcet okudu âlimler elifi ba'dan
Faş ettim sırrını indirdim arşı aladan
Şer ilahına "Dâr-ı Mansur" olmazam

Adaletin mülkün ile gelmiş cihana
Devlet olmuş zalime yoksul bahane
Bir girift muammadır mazlum insana
Agâhım bu sırta sana resul olmazam

İsyanı hak bildim şer hükümdar olalı
Yoksul her kapıda mazlum kalalı
Dâr olanın yolu Mansur'a varalı
Ne seydi saadet kutsi kabe olmazam

Hak verdim şahı Mansur'un iblise
Zul celal adındır derler aslı var ise
Ne havra paklar seni ne de kilise
Cami-i cümle şerre mihrab olmazam

Sen kendin bil rahimi rahman sendedir
Şah-ı Merdan-ı Murteza ona bendedir
Vücudun şehri cümle arife Kâbe'dir
Hayali cennete cehennem olmazam

Daylemi'yem der kainatın aynası
Nisan-ı aşk ile yüğüldü mayası
Güzidedir meylî muhabbetin gıdası
Ol sultana meylim arşına yar olmazam

18.12.2004/Dortmund

DERVİŞ BABA

Pençe Vurulur Erkân Çalınır

Can erenler kuşkuya düşmüyelim
Hem erkân çalınır pençe vurulur
Kavgalaşıp dost dostu küsmüyelim
Hem pençe vurulur erkân çalınır

Dede eli Ali'nin pençesidir
Beş parmağı Ehli Beyt simgesidir
Erkân ise bu elin esasıdır
Hem erkân çalınır pençe vurulur

Tarık çubuğu da erkân değneği
İfade ediyor hep aynı şeyi
Yol oğluna sitem onun ereği
Hem pençe vurulur erkân çalınır

İkrar veren talip tarığa düşer
Her yıl tazelenip bu yolda pişer
İşte bunun için sitemden geçer
Hem erkân çalınır pençe vurulur

"Hal erenler halıdır" örnek alun
"Yol erenler yoludur" ona uyun
"İnen üstad elidir" iyi duyun
Hem pençe vurulur erkân çalınır

Hak Muhammed Ali adı anılır
Türab olmuş canın sırtı sıvanır
"Ölmeden ölmenin" anı yaşanır
Hem erkân çalınır pençe vurulur

Alevilik gülbahçesi bütündür
Bektaşılık bu bahçenin gülüdür
Der ki Derviş Baba amaç bellidir
Hem pençe vurulur erkân çalınır

30/12/1992

Baştarofı11. sayfadada

Demokrasinin Konusu Olarak Kızılbaş Alevilik

Avrupalı Aydınlanmacının, kapitalizm öncesi dini nasıl inanç olarak tanımladığını ve bunu da anayasal düzeyde nasıl "kişiyeye özel" olan diye ifade ettiğini yukarıda kabaca ifade etmiştim. Avrupalı, devrimci barutunu henüz tüketmediği, Ortaçağ boyunca, devlet olarak hüküm süren din yapılanmasına karşı mücadele etmenin getirdiği sıcaklıkla, kendi ulus dininin karşısında yurttaşlığı, soya, boya, dine, dile, etnisiteye göre değil, bütün bunların kişiyeye özel olarak görüldüğü ve devletin bütün bu kategoriler karşısında eşit mesafede kaldığı, hiçbirinin diğeri karşısında üstün olmadığı ve ayrıcalıklara sahip olmayacağı bir anayasal yurttaşlığın esas alındığı, bir politik ve hukuki çerçeveyi benimsemekteydi. Ne ki, aydınlanmanın sıcaklığı soğudukça ve ulus din kendini bütün alanlara egemen kıldıkça, kendinden önceki dinleri de kendi basit bir bileşeni olarak içine aldı. Kendinin hem ulusal hem de uluslar arasılaşması yönündeki iktidarına koştu.

Anayasalarında, kişi hak ve özgürlükleri bağlamında, anayasa karşısında bütün bu kategorilerin, yani, "din, dil, cins, soy, boy, etnisite" nin eşit olduğu ilkesi yer almasına karşın, özgürlük hep sayfa kenarında kaldı. Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumuna öncülük eden Jön Türk aydınlanmacılığı ise batının devrimci döneminin yaklaşımına ilişkin kavram ve yaklaşımlarını değil, en gerici özelliklerini taşıdı. Laiklik denilen politik ve hukuki çerçeve de bundan nasibini aldı. Laikliğin hep adı edildi ama gerçekleşen "Türk-İslam" çerçevesi oldu. Batı'nın "ulus din" olarak form tutan burjuva cumhuriyetleri, Türkiye de, "ulus din-ümmet din" karışımı olarak gerçekleşti. Bunun Türk ayağı ırkçı biçimlere bürünürken İslam ayağı bir mezhebin, Hanefiliğin en geri yorumu (İmam-ı Azam İmam Gazali-aynı meşrepten Şeyhülislam Ebussuud) devletin ortağı haline getirildi.

Şu anda var gibi görülen çelişki ise geleneksel olarak devlet olan ile, bir başka deyişle "Türk-İslam" olan devlet ile, Amerikan emperyalizminin bütün bir Ortadoğu ülkeleri için şekillendirdiği "İlmî İslam" formunun hükümet etmesi arasındadır. Amerikan emperyalizminin şahsında "ümmet din" Amerikanın uluslar arasılaşan dininin bir basit bileşeni olarak Türkiye'de devlet olmak istiyor. Ama henüz hükümet! Bu çelişki sanki "Laik-Şeriatçı" çelişkisi gibi gösteriliyor.

Alevi hareketi, bu zemini doğru okumak durumundadır.

Teolojik olarak giriştikleri "Biz Müslümanız ya da ayrı bir diniz" biçimindeki tartışmadan çok daha önemlidir bu zemin. Kavrayacakları zemin, "Ben inanç olarak Aleviyim ama siyasi olarak şu veya bu partiden olurum" şeklindeki anlayış örneği, adını ettiğim çelişkinin basit bir bileşeni haline sokacak olan zemin de olmamalıdır. Alevi hareketi, tarihsel otantik konumları bakımından, bir ortaklık toplumu yapısının adını taşıdıklarını unutmamalıdır. Onları ayrıcalıklı kılan zemin budur. Bu gün kendilerini nasıl ifade ederlerse etsinler, kendilerine rağmen gerçeklikleri budur. Altyapısı bozulan ve çözülen bir gerçeklik, ancak tutarlı bir demokrasi ve tutarlı bir laiklik çerçevesinde, daha doğru bir güzergâha kendisini taşıyabilir.

Bunun için de yapacağı ilk iş şu veya bu güdümlü yaklaşımla, Devlet Toplumu'nun ya da hiyerarşik toplumun basit bir bileşeni olmaya kendini aday göstermek yerine, her zaman ifade ettiğim gibi kendi ayakları üzerine, kendisi için durmasını öğrenmek zorundadır. Politik ve hukuki anlamda, devletin kendisini tanımasını değil, diğer din, dil, etnisite, soy, boy, cinsi de tanıması gerektiğini savunmaktır. Bu kategorilerden hiçbirinin diğerdinden üstün ve ayrıcalıklı olmayacağı eşitlik, özgürlük ve kardeşlik koşullarının yaratılmasını savunmaktır.

Bütün bu olgular karşısında devlet, bunlardan birini tanıyıp diğerlerine dirsek çeviremez. Tutarlı demokrasiler açısından devletin dini, dili, etnisitesi olmaz. Aleviler bütün bu kategorilerin arasında eşitliğin olduğu, kimsenin alanına kimsenin karışmadığı bir Anayasal düzenin savunucusu olmalıdırlar. Herkesin Anayasa karşısında eşit konumda olduğu, kimsenin kimseye hüküm biçmediği bir özgürlük ortamının savunucusu olmalıdırlar.

Kadim Aleviliğin ürettiği "Özgürlük- eşitlik-kardeşlik" ilkesinin onlar için başkaca bir anlamı yoktur. Bu şiar sanıldığı gibi Avrupalı burjuva aydınlanmacıların şiarı değil bir ortaklık toplumu şiarıdır ve Anadolu-Mezopotamyalıdır. Avrupalı bâtnilerce Avrupa'da güncelleştirilmiştir.

Gerçeğe hû!

Okmeydanı Cemevi'nden görev yapan Hubyar ocağından İlyas Demirtaş Dede,
PSAKD Sultanbeyli Şube Başkanı Sadegül Çavuş,
ABBF Marmara Bölge Temsilcisi Ali Kenanoğlu,
Sarigazi Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği Başkanı, Dede Garkın ocağından
Ergül Şanlı Dede ve Yağmur ocağından Haydar Dede,
ilerleyen Taşdelen Cemevi inşaatını incelerken

ÇAĞRI

SULTANBEYLİ PİR SULTAN ABDAL Derneği Şube Başkanı Sadegül Çavuş, 25 Ocak 2005 günü "*Basına ve Kamuoyuna*" yaptığı açıklamada şunları söyledi:

"Uyum yasaları diye bilinen ve çeşitli değişikliğe ilişkin 4928 Sayılı Kanun'un 9. maddesi ile 03/05/1985 tarihli ve 3194 Sayılı İmar Kanunu'nda yer alan '*cami*' ibaresi '*ibadet yeri*' olarak değiştirilmiş ve '*il, ilçe ve kasabalarda mülki idare amirinin izni alınmak ve imar mevzuatına uygun olmak koşuluyla ibadethane yapılabilir*' ibaresi eklenmiştir.

Bu yasal ve toplumsal dayanaklarımızla beraber, 29/07/2003 tarihinde 1160 imza toplayarak ilçemiz sınırları içinde yer alan 1325 nolu parselin derneğimiz adına ibadethane/cemevi yeri olarak tahsis ve tescil edilerek imar planının bu doğrultuda değiştirilmesini talep ettik.

29/08/2003 tarihinde Saadet Partili belediye başkanı Yahya Kararkaya'nın bize verdiği cevapta ise söz konusu yerin Cemevi'ne ayrılması mümkün değil, imar mevzuatına aykırı diyerek reddetti.

Belediyeden olumlu bir cevap alamayınca 10 Mayıs 2003 tarihinde şube başkanı adına alınan arsayı mahkeme kararıyla tescil ettirerek tapuyu aldık. Şube başkanı Sadegül Çavuş ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği adına açılmış olan onlarca davanın çoğunu da kazandık.

11/06/2004 tarihinde tekrar imza toplayarak Cemevi yeri talebinde bulduk. Yeni seçilen AKP'li belediye başkanı Dr. Alaattin Ersoy tarafından 17/06/2004 tarihli cevabında, bahsedilen yerin İSKİ Dere Mutlak Koruma'da kaldığı bahanesiyle talebimizi yine reddetmiştir. Oysa bahsedilen yerde devletin okulları, onlarca cami ve yüzlerce ev var.

Şimdi ise Belediye'nin yandaşları tarafından sahte evraklar düzenlenerek Cemevimizin yıkımı için 8 ayı dava daha açıldı.

Tüm bunlar yetmezmiş gibi bir de Ocak 2005 tarihinde yeni İslah İmar Planı'na göre Belediye tarafından üzerinde Cemevimizin de bulunduğu arsamızın yeri park alanı olarak ayrıldı...

Alevi inanç ve ibadeti ne denli baskılara maruz kalırsa kalsın, yaşayacaktır ve yaşatılacaktır. Bu inancın Ulu Pirleri buyurmuştur: '*Doğru duvar yıkılmaz*'..."

Şube Başkanı Sadegül Çavuş, bu noktaya taşınırken 21 Aralık 2004 tarihinde Sultanbeyli Kaymakamlığı'na aşağıdaki gerekçelerle başvurmuştu:

"Cemevleri tarafından TEDAŞ ve İSKİ bölge müdürlüklerine yapılan başvurularda, cemevlerinin elektrik ve su ücretlerinde ibadet yeri tarifesi uygulanabilmesi için İl/ilçe müftülüğünden ilgili yerin ibadethane olarak kullanıldığına dair yazı getirilmesi istenmektedir. Bu nedenle il ve ilçe müftülüklerinin konuya ilişkin yaklaşımları önem arz etmektedir.

Bu konuya bağlı olarak, 4982 sayılı kanun gereğince aşağıdaki bilgi ve belgelerin tarafıma bildirilmesi için gereğini arz ederim:

1. Kaymakamlığıma bağlı müftülüklerce cemevleri ibadet yerleri olaak tanınmakta mıdır?
2. Eğer cemevleri ibadet yeri olarak tanınmamaktaysa, tanımamanın hukuki gerekçeleri ve ölçütleri nelerdir?
3. Cemevlerinin ibadet yeri olarak tanınmamasını gerektiren herhangi bir kanun, düzenleyici işlem, hukuki kural var mıdır?
4. İbadet yerlerinin tespitinde hangi kurum ve kuruluşların bilgisine başvurulmaktadır?
5. Aleviler açısından cemevinin ibadet yeri olarak kabul edilip edilmemesinde, Alevi topluluğunun görüşüne başvurulmakta mıdır?
6. Kaymakamlığınız tarafından Alevilerin ibadet yeri olarak cemevleri kabul edilmemekteyse, Alevilerin ibadet yeri olarak kabul edilen başka mekânlar var mıdır?
7. Yukarıdaki sorulara ilişkin Kaymakamlığınızda bulunan tüm bilgi ve belgelerin tarafıma iletilmesini istemekteyim"

Sadegül'ün başvurusuna yanıt 4/01/2005 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan geldi: Diyanet İşleri Başkan Vekili Doç. Dr. Mehmet Gör-

mez'in imzasını taşıyan yanıt, Devlet'in Aleviliğe nasıl baktığının kanıtı olabilecek çarpıcı tümceler içeriyor.

Alevi-Bektaşî canların "*ders*" alması ve Sultanbeyli Pir Sultan Abdal Derneği'nin haklı mücadelesine omuz vermesi dileğiyle bu yanıtı tam metin yayımlıyoruz:

T.C.
Başbakanlık
Diyanet İşleri Başkanlığı

11/01/2005

Sayı: B.02.1.DİB.0.12.00.01/015-38

Konu: Cemevleri.

İstanbul Valiliğine
(Müftülük)

İlgi: 29/12/2004 tarih ve B.02.1.DİB.4.34.00/240-10366 sayılı yazı eki, Sadegül Çavuş'a ait 21 Aralık 2004 tarihli dilekçe.

633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 1. Maddesinde Başkanlığımızın görevleri; "*İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek ve din konusunda insanları aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek*" şeklinde belirlenmiştir.

Anayasanın "*İnkılâp Kanunlarının Korunması*" başlıklı 174. maddesinin 3 numaralı bendinde zikredilen 677 sayılı "*Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*" değiştirilmeksizin, kaldırılan tekke ve zaviyelerin ihyası anlamına gelebilecek, ayin-i cem icra etmek üzere Cemevi tesis edilmesi anılan kanuna uygun düşmemektedir. Nitekim anılan Kanunla dervişlik, dedelik, babalık, çelebilik ve halifelik gibi unvan ve sıfatlar da yasaklanmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra 03 Mart 1924 tarihinde, Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları tarafından 429 sayılı Kanunla, bir Cumhuriyet Kurumu olarak kurulan ve Anayasanın 136. maddesi gereği genel idare içerisinde yeri belirtilen Diyanet İşleri Başkanlığı, günümüze kadar kendisine Kanunla verilen görevini, mezhep, meşrep, tarikat, Alevi, Sünni vb. hiçbir ayırım yapmadan Müslümanlık üst kimliğinde herkesi içine alacak şekilde sürdürmüştür. Cumhuriyetimizin temel ilkelerinden olan laiklik de devletin ve bütün kamu kuruluşlarının eşit statüdeki vatandaşlık esasına göre hizmet sunmasını gerektirir. Kamu hizmeti sunumunda dini alt ayrılmalara ve ayrışmalara yol açması muhtemel yapılanma ve düzenlemeler sonuçta toplumsal birlik ve bütünlüğü tehdit edecektir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı bu çizgide bir kamu hizmeti anlayışını sürdürdüğü içindir ki, toplumumuz birlik ve bütünlük içinde; mezhep ve meşrep tartışmalarından uzak bir şekilde varlığını devam ettiregelmiştir.

İslam tarihinde, Hanefî, Şafîî, Caferî gibi mezheplere, Mevlevî, Kadiri ve Bektaşî gibi tarikatlara mahsus "*Cami ve Mescit*" dışında bir ibadethane mevcut değildir.

Dini, tarihi ve bilimsel kabule göre; İslam'dan ayrı bir Alevilik-Bektaşîlik Dini; cami ve mescitten gayri "*Cemevi*" adında bir İslam mabedi de bulunmamaktadır. Ayrıca Müslüman olan Alevi-Bektaşî vatandaşlarımızın Kur'an'dan başka bir kutsal kitabı, Hz. Muhammed'den gayri bir peygamberi de yoktur. Bu tarihte de böyledir, günümüzde de böyledir. Bu durum Alevi-Bektaşî evliyasının, ulularının eserlerinde, nefeslerinde, şiirlerinde de hep böyle ifade edilegelmiştir.

Günümüzde bazı çevrelerin Aleviliği İslam dışı bir din, ayrı bir mezhep, ayrı bir kültür olarak gösterme çabaları, Aleviliğin aslına ters düşen bir takım değerlendirmelerdir. Alevi vatandaşlarımızın en önemli referansı olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin "*Makalat*" isimli eseri elimizde bulunmaktadır. "*Makalat*"ta anlatılanlar İslam'ın özüdür.

Alevî adı da Sünnî adı da bize sonradan verilmiş isimlerdir. Halkımızın hemen tamamı Kur'an-ı Kerim'in ilke ve prensiplerine bağlı kişilerdir. Binlerce yıl bir arada ve hiçbir problemi olmadan yaşamış bu milletin fertlerinin, yapay sorunlarla karşı karşıya getirilmek istenmesi ve aralarında tefrika tohumlarının yeşertilmeye çalışılması faaliyetleri, üzerinde uzun uzun düşünülmesi ve gerekli analizlerin yapılması milli bir zarurettir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Doç. Dr. Mehmet Görmez

Diyanet İşleri Başkan V.

TALEPLERİMİZİN HAYATA GEÇMESİ İÇİN SORUMLULUKLARIMIZ DÜNE GÖRE DAHA DA ARTMIŞTIR!

Zorunlu Din Dersleri Derhal Kaldırılmalıdır!

AABK-AVRUPA ALEVİ BİRLİKLERİ KONFEDERASYONU

Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu (AABK) Genel Yönetim Kurulu, 20-21 Ocak 2005 tarihinde Köln'de toplandı.

AABK, yaptığı toplantıda, Türkiye ve Avrupa Birliği sürecini, Alevi hareketinin içinde bulunduğu mevcut durumu, sorunlarını ve çözüm yollarını değerlendirerek aşağıdaki açıklamayı Alevi hareketine ve kamuoyuna duyurmayı karar altına aldı.

Avrupa Birliği Alevilerin Haklı Taleplerini Uluslararası Platforma Taşdı!

Avrupa Birliği (AB) sürecinde Aleviler, demokratik bir Türkiye'nin AB'de yer alması için açık tavır alarak doğru yerde kendisini ifade etti. 17 Aralık 2004'de Türkiye'ye müzakare tarihi verilmesine yönelik yayınlanan AB raporunda Alevi tanımlaması doğru bir zemine oturdu. Bu raporda, Aleviliğin bir inanç ve Cemevleri'nin Alevilerin inanç merkezi olduğu, zorunlu din derslerinin kaldırılması gerektiğine vurgu yapılması, Alevi gerçeğinin çok açık şekilde uluslararası kamuoyuna taşınmasını sağladı.

Misyonerlik Tartışmalarında Hedef Aleviler, Demokrasi ve Laiklikdir!

Alevi hareketinin, Cemevleri'nin inanç merkezi olarak yasal bir statüye kavuşturulması için Türkiye'de ve Avrupa'da yürüttüğü imza kampanyasında yaklaşık 600 bin imzanın toplanması, Alevi hareketinin güçlenmesi ve giderek daha merkezi bir kimlik kazanması siyasal İslamı ve egemen anlayışı ciddi şekilde tedirgin etmektedir. Alevi hareketinin yükselişini engellemeye çalışan bu güçler, tıpkı 16. ve 17. yüzyıllarda Kızılbaşlara karşı yaptıkları kıyımlara kılıf olarak hazırladıkları "Hristiyanlaşma" iddiaları gibi bugün de varlığı ve çalışmaları uzun süredir bilinen misyonerliği bahane ederek Alevilere yönelik yeni bir saldırı kampanyası başlattılar. Siyasal İslam, misyonerlik tartışmalarıyla Alevi hareketinin önünü kesmeye, "İlmü İslam Cumhuriyeti" projesiyle laikliği ve demokratikleşmeyi tümüyle ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Avusturya'da ortaya atılan "50 bin Alevi Yehova şahidi oldu" yalanı, çeşitli gazetelerde ve televizyonlarda yapılan tartışmalarda Alevilerin hedef gösterilmesi ve en son olarak Frankfurt'ta "Alevilik Kültür Paneli" sırasında Başkonsolos'un provakatif bir biçimde kendisine konuşma hakkı da verilmişken, toplantıyı terketmesi ve arkasından yapılan yayınlar bu kampanyanın birer parçalarıdır.

Söylediklerimizin Arkasındayız!

Bizi misyonerlerin hedef kitlesi olarak ilan edenlere şunu bir kez daha hatırlatıyoruz: Alevi çocuklarını zorunlu din dersi ile Sünnileştirmeye çalışmak, Alevi köylerine zorla cami yaptırmak, Cemevlerini inanç merkezi olarak saymamak, Alevilere camiye adres göstermek, Alevi kimliğini tanımmamak, misyonerliğin tam da kendisidir. Bu anlamıyla, AABK

Genel Başkanı Turgut Öker'in Frankfurt'ta dile getirdiği görüşler kendi kişisel görüşleri değil, Alevi hareketinin ortak görüşleridir. AABK, bu görüşlerin dün de bugün de arkasındadır, yarın da arkasında olacaktır!

Bu haklı taleplerden dolayı, laikliğin, demokrasinin ve Cumhuriyetin savunucusu Alevileri hedef göstereceklerine, eğer laiklik, demokrasi ve inanç özgürlüğü konusunda biraz samimiyetleri varsa, "İlmü İslam Cumhuriyeti"nin Truva atı rolünü üstlenen Fettullah Gülen'in elinde binlerce insanın kanı olan Kenan Evren'i "cennetlik" ilan etmesiyle hesaplaşmaları gerekmez mi?

Atatürk ve Cumhuriyet düşmanlığı delillerle kanıtlanmış olan, hakkında "çete ve gizli örgüt" davası açılan şeriatçı Fettullah Gülen yeniden ilahlaştırılmak isteniyor. Bunun bir parçası olarak "din elden gidiyor" feryatları içinde, misyonerlik tartışmaları alevlendirilerek, bütün Türkiye'yi siyasal İslam'a teslim operasyonu yapılıyor...

Cemevi Kampanyası Gücümüzü Göstermiştir!

"Cemevleri'nin inanç merkezi olarak tanınması ve yasal güvence altına alınmasını" talep ederek gerçekleştirdiğimiz imza kampanyası ile yaklaşık 600 bin imza toplamamız Alevi hareketinin büyük bir başarısıdır. Bu imzaların, tüm engellemelere rağmen 460 bini Türkiye'de, 120 bini de Avrupa'da toplanmıştır.

Alevi hareketinin bu büyük başarısı karşısında, tedirgin olan Alevi düşmanları, Alevileri "radikal" ilan ederek bu başarıyı gölgelemeye, Alevilerin öğretisini, inancını dillerine dolayarak, dün olduğu gibi bugün de Alevileri bölmeye çalışıyorlar. Ama yanılıyorlar; Alevi hareketi artık bu oyunlara gelmeyecek beceriye ve birikime sahiptir.

Alevilik, Anadolu Merkezli Bir İnançtır!

AABK, 10 Ekim 2004'de Ankara'da, 23 Ekim 2004'de Köln'de gerçekleştirdiği toplantılarda dile getiren görüşlerin ve Aleviliğe yönelik yapılan belirlemenin tümüyle arkasındadır. Bu belirlemeye göre:

"Anadolu'ya özgü bir inanç olan Alevilik, öğretisinin tanımını yapmıştır. Cem'den Semah'a, Semah'tan Müsahip'liğe kadar yaşayan öğretisi ve uygulamasıyla bir bütündür ve diğer inançlarla farklılığını korumaktadır. Bunun sonucu olarak, kimliklerine, inançlarına ve Cemevlerine, iktidarların bütün karşı koymalarına rağmen, kendi olanaklarıyla sahip çıkmıştır."

"Zorunlu Din Dersleri Kaldırılsın"

Kampanyası Başlatıyoruz!

Cemevi kampanyamızın büyük başarısına, AB raporunda bu talebe yer verilmesine rağmen, AKP iktidarı bu talebimizi görmezden gelmeye devam ediyor. AKP iktidarı bu talebimizi görmezden geldiği gibi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) süren zorunlu din dersi'ne

Darmstadt Cemevi Semah Ekibi

AABK GENEL BAŞKANI TURGUT ÖKER:

“Toplantıda Söylediklerimin Aynen Arkasında Duruyorum”

Hüseyin Akın

“Evet,
Alevilerin inanç merkezlerini
kabul etmeyip,
camileri bize adres gösterenler
misyonerlik yapıyor!”

Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu Genel Başkanı Turgut Öker’in, “Alevi Kültürü Panelleri” kapsamında Frankfurt’ta yaptığı konuşmanın ardından Frankfurt Başkonsolosu Salih Bağaç Güldere’nin, anlaşılmaz bir şekilde salonu terk etmesinden sonra *Hürriyet* ve *Milliyet* gazeteleri bu haberi “Panel’de Tatsız Olay”, “Misyoner Gerginliği”, “Olmadı Turgut Bey” ve “Başkonsolosu Kızdıran Sözler” başlıklarıyla manşete taşıdılar. Turgut Öker, konu ile ilgili olarak kendisiyle görüşen *Alevilerin Sesi* ve *Serçeşme* muhabirine aşağıdaki açıklamayı yaptı:

Dile getirdiğimiz görüşler bizim yıllardır ısrarla üzerinde durduğumuz görüşlerdir. Toplantıda bulunan bin kişinin gözü önünde cereyan eden bu gelişme, ne Başkonsolos’a ne de bir başka kişiye kişisel bir hareket sözkonusu olmadı. Sayın Başkonsolos, demokratik bir ortamda dile getirdiğimiz görüşleri anlaşılana o ki kabullenmek istemedi ve kendisine de söz hakkı vermemize rağmen, bu hakkı değerlendirirken, sinirlendi ve salonu terketti.

Bizim açımızdan konu son derece açıktır. Toplantıda söylediklerimin aynen arkasında duruyorum: Eğer misyonerlik farklı inanan insanları kendi inancına dahil etmeye çalışmaksa, zorunlu Sünni din dersleriyle Alevi çocuklarına zorla Sünniliği öğretmek, Alevi köylerine zorla cami yaptırmak, Alevilerin inanç merkezleri olan Cemevlerini yasal olarak tanımayıp Alevilere Cami’yi adres göstermek ise toplantıda da belirttiğim gibi bu misyonerliğin ta kendisidir!

Sorun bu gerçeğin kabul edilmemesinde yatmaktadır. Bu gerçeği kabul etmeyip, Alevileri yok sayarak, bu görüşlerini her yerde ve her ortamda dile getiren Alevilere kızarak, ‘bir daha aramızda olmam’ diyerek çözüm üretilemez, sorun üretilir. Çözüm ve toplumsal barış isteyenlerin buna dikkat etmesi ve sorumlu davranması gerekir.

Bize akıl vermeye çalışanlar, önce, zorunlu Sünni din derslerinin mimarı Kenan Evren’i bundan dolayı ‘cennetlik’ ilan eden Fetullah Gülen’i niye öne çıkardıklarının cevabını versinler.

Turgut Öker
Aralık ayında
Ankara’da yapılan
ortak toplantıda.

karşı açılan davanın Alevilerin lehine, mevcut uygulamanın, yani zorunlu din dersinin kaldırılmasına yönelik sonuçlanacağını gördüğü için, şimdi de Alevi kurumlarının olmadığı bir komisyon aracılığıyla Aleviliği Sünnileştirerek eğitim müfredatına almaya çalışıyor.

AABK, Alevileri yok sayan, Alevilere rağmen Aleviliği tarif etmeye çalışan bu yaklaşımın inanç özgürlüğüne ve bu anlamıyla da laikliğe aykırı olduğunu bildiğinden Türkiye’de uygulanan zorunlu din derslerinin Avrupa Birliği kararına ihtiyaç duymadan derhal kaldırılması için yeni bir kampanya açma kararı almıştır.

AABK, Türkiye Alevi Bektaşî Federasyonu ile birlikte “Zorunlu Din Dersleri Kaldırılmalı” kampanyasını önümüzdeki günlerde başlatacağıdır.

En Geniş Laik Demokratik Güçlerle Birlikte Hareket Edeceğiz!

AABK, Türkiye Alevi Bektaşî Federasyonu ile birlikte, laikliğe aykırı bir uygulama olan zorunlu din dersinin derhal kaldırılması için, kendi dışındaki en geniş, laik ve demokratik güçlerle birlikte hareket etmeyi hedeflemektedir.

AABK ve ABF, bu hedef çerçevesinde, önümüzdeki günlerde, Türkiye’de ve Avrupa’da, Hacı Bektaş Dergâh Postnişinliği başta olmak üzere, Cem Vakfı, Karacahmet ve Şahkulu dergâhlarına, sivil toplum örgütlerine, sendikalara, siyasi partilere ortak bir kampanya yürütülmesi için çağrı yapacaktır.

Alevi hareketi, laiklik ve demokrasi için, zorunlu din derslerinin kaldırılmasına yönelik kampanyada en geniş güçlerin biraraya gelebilmesi için yoğun bir çaba gösterecektir.

AABK, Genel Kurulu’nu ve Program Kurultayı’nı Yapıyor!

Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu (AABK), bugün dokuz ülkede federasyonlaşmayı başarmıştır. Konfederasyonlaşan Avrupa Alevi hareketinin, günün yeni koşullarına uygun ortak bir programa ihtiyacı vardır. Bu nedenle AABK, Mayıs 2005’te “Genel Kurulu”nu ve “Program Kurultayı”nı yapmayı karar altına almıştır.

Alevi Konferansı

Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu (AABK), yeni gelişmeler ve yaklaşımlar ışığında, Alevi hareketinin hem inançsal, hem de örgütsel olarak duruşunu daha da netleştirecek, hareketimizin merkezi yapısını güçlendirmek amacıyla, Avrupa’yı da kapsayacak bir biçimde Türkiye’de, Türkiye Alevi Bektaşî Federasyonu ile birlikte en kısa zamanda “Alevi Konferansı”nı yapma kararı almıştır.

Alevi Araştırma ve Bilim Kurulu

Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu (AABK), bütün Avrupa’da örgütlenmiş Alevilerin artan ihtiyaçlarını da dikkate alarak, hareketimizin önünü açacak, ihtiyaçlarına cevap verecek, gereksiz tartışmaları ortadan kaldırarak, inançsal, düşünsel, felsefi zenginliğimizi daha da arttıracak bir “Alevi Araştırma ve Bilim Kurulu” oluşturma kararı almıştır.

Konfederasyon Sekreteryası Brüksel’de açılıyor!

Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu (AABK), AB sürecini yakından izleyecek, Alevi hareketine uluslararası destek sağlayacak ve ilgili çalışmaları yapacak Konfederasyon Sekreteryası’nı en kısa sürede Brüksel’de açma kararı almıştır.

Hem Alevilerin haklı taleplerinin hayata geçmesi, hem de büyüyen Alevi hareketlerinin ihtiyaçları karşısında, tek tek her üyemize, her dostumuza, her örgütümüze düne göre daha büyük görev düştüğünün bilincinde olan Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu (AABK) herkesi sorumlu olmaya ve daha çok çalışmaya davet eder.

Köln, 21 Ocak 2005
Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu

ALEVİ-BEKTAŞI YOLUNDA

Cem Ayini ve Kurban Töreni⁽¹⁾

Veliyettin Ulusoy

A

levi-Bektaşî yolunda genellikle her cem ayininde kurban kesilir. Bu itibarla aslında cem ayini, kurban olarak adlandırılır. Mesela, Abdal Musa Kurbanı, müsahip kurbanı gibi. Tabii bu arada cem sayılmayacak kurban törenleri de vardır: Ziyaretgâhlarda kesilen kurbanlar veya Kurban Bayramlarında kurbanlar vesilesiyle yapılan toplantılar gibi.

Cem ayinlerini:

- İkrar Verme (Yola Alınma) ayini
- Görgü ayini
- Müsahip ayini
- Abdal Musa ayini,

olarak başlıca dört bölüme ayırabiliriz. Bunların dışında bazı bölgelerde “Koldan Kopma”, “Dardan İndirme” adı altında kurbanlı toplantılar yapılırsa da bunlar pek ayini cem sayılmadığı gibi yaygın da değildir.

Çeşitli vesilelerle kesilen kurbanlarda da toplantılar olur. Ayetler, nefesler, dualar okunur. Kurban Bayramında, Muharrem ayının on ikinci günü, Mayıs ayının altıncı günü (Hızır) kurban kesilir. Köy halkı ve çevre komşular çağrılır. Bir kişi sevinçli bir olayda veya önceden bir dileğinin yerine gelmiş olması halinde, adadığı kurbanı keserek çevresini kurbana çağırır. Fakat bunlar, Kur’an, nefes, düvaz okunsa da cem ayini, başka deyimle cem niteliği olan kurbanlardan değildir.

Cem ayinlerinde kurban en esaslı unsur olduğu için, “Cem yapacağız, ceme buyurun” gibi deyimler kullanılmakla beraber, cemler, daha çok “kurban” diye adlandırılır: Görgü kurbanı, yıl kurbanı, müsahip kurbanı, Abdal Musa kurbanı gibi.

İkrar Verme Ayini, adından da anlaşılacağı üzere, bir kişinin Alevi-Bektaşî yoluna alınması amacı ile yapılan ayindir. Genellikle çocukluktan beri yol içinde olan ve ayinlere katılan Alevi-Bektaşîler için yola alınma söz konusu olmadığı için bu ayin nadiren yapılmaktadır. Bazı bölgelerde gençler, müsahipli olmayanlar yola yani Ceme alınmadıkları için ilk defa müsahip kavline girip, müsahibi ile birlikte hem yola alınma, hem de müsahip ayini birlikte yapılmaktadır. Bir de Alevi-Bektaşî yoluna dışardan girmek isteyenler uygun görüldüğü takdirde, “İkrar Verme Ayini” ile yola alınırlar. Bu tür ayine daha çok “Derviş Bektaşîleri”nde (Babagan kolu) rastlanır.

“Görgü Ayini”, “Görgü Kurbanı”, “Terceman Kurbanı” diye adlandırılan ayin, en önemli ayindir. Kural olarak her yıl kış aylarında yapılan bu ayinde “On İki Hizmet” yapıldığı gibi, köyde veya mahallede bulunan herkes görgüden geçirilir. Bu ayinde görülen canlar, ikrarlarını tazelerler. Ayrıca kendilerinden şikâyetçi olanları Cem Erenleri şikâyetlerini haklı gördükleri takdirde, şikâyet edilenler, onları razı etmek zorundadırlar. Kimse ile küsülü ve kavgalı kalamazlar. Barışmadıkça görgüleri yapılamaz Borçları varsa görgüden önce ödeyeceklerdir. Bu yıllık görgüden geçenler aynı zamanda daha önce yaptığı bir hatayı, bir daha tekrarlamamak üzere, tövbe ederler. Görgüden geçtikten sonra manen temizlenmiş olurlar. Ancak bundan sonra, cem ayinine katılanlar, görgüden geçenlerin kurbanını yiyebilirler.

Müsahip ayini veya müsahip kurbanı, iki ailenin başka deyimle iki çiftin ahiret kardeşi, yol kardeşi olmak dileğiyle kurban kesmeleri ve bu nedenle cem yapılmasıdır.

Abdal Musa kurbanında, kural olarak bu yola alınma veya görgü amacı yoktur. Bazı bölgelerde perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde olmak üzere her hafta Abdal Musa kurbanı yapmak gelenek halindedir. Genellikle, daha çok kış aylarında belli bir gün olmadan komşuların istekleri, bazı kişilerin kurban kesmek istemeleri, dede veya bir başka konuk geldiğinde köy halkını bir araya toplamak, köyde herhangi bir dargınlık veya başka bir sorun çıktığında çözümlenmek için de Abdal Musa Kurbanı yapılır.

Abdal Musa Kurbanlarında, kurban ve diğer masraflara, ayinde bulunacak olanların tümü katılır. Ayrıca kurban kesmek isteyen olursa, o da müştereken alınan kurbana katılır. Abdal Musa Cem’inde kural olarak on

iki hizmet yapılır. Özellikle bazı bölgelerde görgü ayinleri, Abdal Musa kurbanı gibi herkesin masrafa katılması biçiminde yapılmakta olduğundan, o tür ayinlerde on iki hizmetin yapılması zorunludur. Belli bir amaçla yapılmayan Abdal Musa Kurbanlarında, dua, düvaz ve kurban tekbirlemekle yetinilir.

Bu ayinlerde, bölgelere göre veya taliplerin bağlı buldukları ocaklara göre temel inançta birlik olmakla beraber, ayrıntılarda önemli farklılıklara rastlanmaktadır.

Doğu Anadolu’nun bazı kesimlerinde “Dede” geldiği zaman, komşular toplanıp beraber kurban keserler. Buna iştirak kurbanı denmektedir. Burada düşkün olanlar sorulup ayrılır. Bunu takiben günde bir veya birkaç ev görgüye girer. Görülen ev görüldüğü gün kendi adına terceman kurbanı keser. Buralarda miraçlama tevhid’den önce yapılmaktadır. Abdal Musa kurbanına buralarda pek rastlanmıyor.

Orta Anadolu çevresinde cem ayininde tevhid çekilmemektedir. Abdal Musa kurbanının yapılması köyün görülmesine bağlıdır. Yıl kurbanı, Musahip kurbanı keserler. Genellikle görgü kurbanları bitince müştereken bir Abdal Musa kurbanı yaparak, o devredeki hizmetleri mühürlemiş olurlar. Hızır orucu tutmak geleneği de yoktur.

Bu kısa örneklerden de anlaşılacağı üzere, tüm Alevi-Bektaşî toplumunu kapsayan bir ayin örneği vermek olanaksızdır. Zira iki komşu köy arasında veya aynı köyde bulunan başka başka ocaklara bağlı dedelerin uygulamaları arasında, temel inançta birlik olmakla beraber, ayrıntılarda önemli sayılabilecek farklılıklar bulunabilmektedir.

Burada örnek vereceğimiz görgü ayini, başka deyimle terceman kurbanı, bazı yerlerde yapılan bu tür ayinlere kelimesi kelimesine uymayabilir. Ayrıntılardaki bu farklılıkları tek tek saymayı faydalı ve gerekli görmemekteyiz.

Seyran edüp bu alemi gezerken
Nazar kılıp gördüm bir bölük canlar
Cümlesinin erkanı bir yolu bir
Muhammed-Ali’ye çıkar yolları

Kul Himmet

(1) A. Celalettin Ulusoy, *Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu*.

Görgü Cemi⁽¹⁾

Bölüm - I

Veliyettin Ulusoy

“*Terceman Kurbanı*”, “*Cem*”, “*Ali Cemi*”, “*İçeri kurbanı*” da denilen “*Görgü cemi*”, köy halkının, hatta çevreden de gelebileceklerin rahatça oturabilmesine uygun bir evde veya -varsa- “*cemevi*” denilen özel olarak ayrılmış odada yapılır. Bazı yerlerde bu koşul aranmamakla beraber, genellikle görgü cemine ancak musahipliler, daha önce görülmüş olanlar ve görülmeye talip olanlar girebilir. Ceme girecek olanlar sabahın erken saatlerinde “*Pir’in desturu ile*” Hakk’a çağırılırlar. Akşam ortalık karardıktan sonra davet edilenler eşleriyle beraber “*Hak Meydanı*” olduğu kabul edilen cemevine gelmeye başlarlar. Cemevine gelen erkekler ve bacılar, getirdikleri çörek, kuruyemiş veya meyve gibi yiyecekleri lokma işiyle görevli hizmet sahibine verdikten sonra yan yana iki el göğüste veya sağ el göğüste, sol el aşağıya sallanmış, sağ ayak başparmağı sol ayak üzerine konmuş ve vücut hafifçe öne eğilmiş olarak duaya durulur. Buna “*Dâr’a durmak*” veya “*peymançeye durmak*” da denilir. Dede dua verir:

“Allah, Allah... Lokmalar kabul ola. Muratlar hasıl ola. Hak-Muhammed-Ali kabul eyleye. İmam Hasan, Şah Hüseyin, Hünkâr Hacı Bektaş Veli defterine kayıt ola. Nur-ı Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkârımız Hacı Bektaş Veli; gerçek erenler demine hû...”

Getirdikleri yiyecekler ve dem şişesi ellerinde olmak üzere de dâr’a durulabilir. Duayı aldıktan sonra yiyecekleri bu işle görevli hizmet sahibine verirler. Birçok yerde genellikle böyle yapılmaktadır. Duayı alan eşler diz üzerine gelerek meydana niyaz ederler. Böylece hem “*Âdem’e*” secde edenlere karışmış olurlar, hem de tüm ceme katılmış olanlarla niyazlaşmış, görüşmüş olurlar. Ayrıca dede ile veya cemde

Fotoğrafların tümü,
Ocak ayı içinde
Dertli Divani Baba'nın
Nurhak'ta yürüttüğü
Görgü Cemindedir.

5. *Zâkir*: Deyiş, düvaz, miraçlama söyler. Genellikle üç kişidir. Saz çalarlar.
6. *Ferraş*: Car (süpürge) çalar. Gerekirse rehberine yardım eder.
7. *Saka - İbrikar*: Saka suyu dağıtır.
8. *Sofracı - Kurbançı*: Kurban ve yemek işlerine bakar.
9. *Pervane - Semahçı*: Semah yapanlar.
10. *Peyik*: Haberci, cem'i komşulara haber verir.
11. *İznikçi*: Cem evinin temizliğine bakar.
12. *Bekçi*: Cem'in ve cem'e gelenlerin evlerinin güvenliğini sağlarlar.

Dede'den başka diğer hizmet sahipleri, sağ başta rehber (baba) olmak üzere, iki elleri göğüste veya sağ el parmakları açık olarak göğüste, sol elleri serbest bırakılmış, sağ ayak parmağı sol ayak üzerinde, vücut hafifçe öne eğik olarak meydanın ortasında birlikte Dâr'a dururlar. Her hizmet sahibi sıra geldikçe ayrı olarak dâr'a durup duasını alabilirse de genel olarak kural tüm hizmet sahiplerinin birlikte dua almasıdır.

Dede'nin hizmet sahiplerine verdiği dua şudur:

“Allah, Allah... Akşamlar hayrola, hayırlar feth ola, şerler def ola. Hizmetleriniz kabul ola. Muratlarımız hâsıl ola. Hazır, gaip, zâhir, bâtin ayini cem erenlerinin nur cemallerine aşk ola. On sekiz bin âlemler birlikte Mümin-Müslüm cümle kardaşlarımızı Muhammed-Ali gülbenginden mahrum eylemeye. Allah cümlemizi didar-ı Ehl-i beyt'e, meşreb-i Hüseyin'e nail eyleye. Muhammed-el Mustafa, Aliyyel'el Murtaza, Cebrail-ül Mustafa, Gözcü Er Mustafa, Gulam Kanber, çerağcı Cabir Ensari, Selman Farisi, Bilal Habeşi, Kurbançı Mahmudü'l Ensari, Gulam Kisani, Semacı Abu-Zer Giffari, Fatima bacı, Amr-ı Eyyar ve İznikçi Huzeyme'nin hüsnü himmetleri üzerinizde ola, saklaya, bekleye... Dil bizden, nefes Kutb-ül Arifin, Gavs-el Vasilin Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den ola. Nur-ı Nebi, Kerem-i Ali; Gülbeng-i Muhammed-i, Dem-i Pir, Hünkâr Hacı Bektaş Veli, gerçek erenler demine, Hû.....”

Duadan sonra hizmet sahipleri meydana niyaz edip tekrar topluca Dâr'a geçerler. Dede şöyle der:

“Tecellâ, tevellâ Hakka yazıla. Tecallanız temiz, yüzünüz ak ola. Tecellâ gören, cehennem narı görmeye. Erenlerden himmet; şey'an Lillah, Allah eyvallah...”

Hizmet sahipleri hizmetlerinin başına giderler.

Ferraş (carcı) meydana üç defa süpürge çaldıktan sonra süpürgeyi sol kolтуğuna alarak dâr'a durur ve tercümanını okur:

“Allah, Allah... Güruh-u Naci'yim. Kırklar meydanında süpürgeciyim. Pir divanında durucuyum. Hamdüli-llâh Pirimiz Hazret'i Bektaşidir. Al-i Muhammed'den üstadımız Seydi Ferraş'dir. Allah eyvallah. Nefes, Pir nefesidir.”

(Devamı 18. sayfada)

(Baştarafı 17. sayfada)

Dede onun duasını verir:

“Allah, Allah... Hizmetin kabul ola. Muradın hasıl ola. Seyyid Ferraş Efendimizin himmeti üzerinde ola. Gerçek erenler demine Hû...”

Dedenin duasından sonra Ferraş bulunduğu yere niyaz edip geri geri çekilerek meydanı terk eder.

Görgüye çıkacak olanlar, iki musahip aile olarak genellikle dört kişidir. İçlerinde yaşı büyük olan erkek sağ başta, solunda eşi, onun solunda diğer erkek ve onun solunda eşi olmak üzere yalın ayak, bellerinde “kemberbest” kuşağı dâr’a dururlar.

Rehber, Görgü Dâr’ında duran dört kişinin sağına geçip, meydana niyaz ettikten sonra bir ayet okur:

“Kala rabbena zalemna enfüsenâ ve in lem tag’fir lenâ ve terhamnâ lenekunenne minelhasırın.” (Kuran, *Araf* Suresi, Ayet 23: *Her ikisi ‘Rabbimiz kendimize yazık ettik. Bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, biz kaybedenlerden oluruz’ dediler.*)

Rehber şöyle devam eder:

“Allah, Allah... Eli erde, yüzü yerde, özü dâr-ı Mansur’da, Hak-Muhammed-Ali yolunda, Erenler meydanı, Pir Divanında, canı kurban, teni terceman, On İki İmam ve On Dört Masum Pâk efendilerimizin dostlarına dost, düşmanlarına düşman olmak kavliyle; Hak erenlerin nasihatini kabul, muktezasıyla amel etmek üzere yalın ayak yüzü üzre sürünerek gelmiş (...Görgüye girenlerin baba ve kendi adları...) ayini cem erenlerinin izni icazetiyle Muhammed-Ali yoluna, Seyyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektaş Veli Tarik-i Nazeninine dahil olmak üzere koç kuzulu kurbanlarıyla gelmişler, Hakk’ı görmüş, rah-i Hak bilmiş, Nesimi gibi yüzülüp, Mansur gibi asılıp, Fazlı gibi borçtan halas olmak dilerler. Himmet-i Pir niyaz ederler. Allah Eyvallah...”

Dede Cemde bulunanlara hitaben: “Ayini cem erenleri, siz bu canlardan razı mısınız?” der. Dede bu soruyu yüksek sesle üç defa tekrarlar. Görgüye çıkanlar genellikle, daha önceden şikâyete konu olacak bir anlaşmazlık bırakmadıkları için, istekli çıkan pek olmaz. İstekli çıkarsa, isteği kabul edilir ve cemaatin aracılığı ile sorun çözülür. İstekli yoksa cemde bulunanlar ayağa kalkmadan oldukları yere niyaz ederler. Bu suretle razı olduklarını bildirmiş olurlar.

Dede aşağıdaki ayeti okuyarak, tüm ayin-i cem erenlerini salâvat vermeye çağırır:

“Ya eyyühellezine amenüt tekullahe ve kunu maas sadıkın.” (Kuran, *Tevbe* Suresi, Ayet 119: *Ey inananlar. Allah’tan sakının. Doğrularla beraber olun.*)

“Tevbe günahlarımıza estağfurullah! Elimizle, dilimizle, belimizle işlediğimiz günahlarımıza tevbe-estağfurullah! Kalbimizle, cem-i azamızla işlediğimiz günahlarımıza tevbe-estağfurullah! İsyanımıza tevbe-estağfurullah!

Can-ı dilden el bağladım evliya erkânına
Hamd-ü lillah gene durdum Pirimin divanına
El’aman sığındım erenler lütf-u ihsanına

Bu yolda canım kurban Pirimin fermanına
Ber Cemal-i Muhammed, kemâl-ı Hasan, Hüseyin, Ali Ra Bülend’e
Salâvat...”

Hep birlikte salâvat verilir:

“Allahümme salli ala seyyidina Muhammed-in ve Ala âl-i Muhammed”

Dâr’da bulunanlar, yani görülenler yüz üzeri kapanıp, secdede dururlar. Dede sorar:

“Geldiğin Ali yolu, durduğun Mansur dâr’ı, gördüğün Hak didârı. Hak cesedine can verdi. Ağz talib, dil mürşid: Erenler meydanında ne gördün, ne işittin?”

Dârdakiler, başlarını secdeden kaldırmadan: “*Hak gördük, Hak işittik!*” derler. Dede, başları secdede olan taliplere şunları telkin eder:

“Allah eyvallah kapısında, döktüğün varsa doldur. Ağlattığın varsa güldür. Doğru gez. Dost gönlünü incitme. Mürşide teslim-i rıza ol. Yalın söyleme, haram yeme, zina etme. Elinle koymadığın şeyi alma, gözünle görmediğin şeyi söyleme. Gelme, gelme; dönme, dönme! Gelenin malı, dönemin canı! Riya ile ibadet, şirk ile tâat olmaz! Söylediğin meydanın, sakladığın senin. Allah Eyvallah...”

Bunun üzerine görgüsü yapılanlar dâr’a kalkarlar. Dede sorar:

“Erenler Meydanında, Pir huzurunda, mürşidine teslim-i rıza oldun mu? Allah-Muhammed-Ali, On İki İmam ve Ehl-i Beyt soyuna iman-ü ikrar ettin mi? Kazaya razı olup, kadere bağlandın mı? Nacilerin pişvâsı İmam Cafer Sadık’ın içtihadı üzere Hak dediğimizi, Hak bilip bâtil dediğimizi, bâtil bildin mi? Muhammed-Ali’nin ve Ehl-i Beyt’inin sevdiğini sevip tevellâ; sevmediğini sevmeyip, teberrâ ettin mi? Dört Kapı, Kırk Makam Hak mı? On İki Yas-ı matem Hak mı? Suret-i Hak’tan görünüp, dünya menfaatıyla gözünü kamaştırarak münafıkların sözlerine aldanıp erenler yolundan uzaklaşırsan, mahşer günü yüzün kara olsun mu?”

Dârdakiler her soruya “*Allah, eyvallah*” derler. Dede dua eder:

“Allah-Muhammed-Ali, Hünkâr Hacı Bektaş Veli, ikrarınızda sabit kadem eyleye, gerçek erenler demine, Hû...”

Bunun üzerine görülenler aynı sırada olmak üzere Dede’nin önünde diz üzeri otururlar. Dede en sağ tarafta oturan talibin sağ elinden tutar, başparmağını kendi başparmağına rapteder. Talib sol eliyle Dede’nin eteğinden (dameninden) tutar. Onun solunda oturan eşi ve diğerleri kendinin sağında bulunanın eteğinden tutar. Dede, görülenlerin kulaklarına yakın bir mesafeden, onların işitebileceği bir sesle “*Yedullah*” ayetini okur:

“Bismillahir Rahmanir Rahim.

İnnellezine Yübayiuneke İnnema Yübayiunallah, Yedullahi Fevka Eydihim, Fe Men Nekese Fe İnnema Yeküsü Ala Nefsih, Ve Men Evfa Bima Ahede Aleyhullahee Se Yü’tihi Ecren Azima.” (Kuran, *Fetih* Suresi, Ayet 10: *Ey Muhammed; şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler, Allah’a baş eğip el vermiş sayılırlar. Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden dönen, ancak kendi aleyhine dön-*

müş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük ecir verecektir.)

Bu ayetin okunmasından sonra Dede, cemevinde bulunanların tümünün işitebileceği yüksek sesle,

“Lâ feta illa Ali lâ seyfe illa Zülfikâr.”
(Hadis: *Ali'den başka fâtilh, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur.*)

Nasrun-min Allahi ve fethun karip ve beşr'il mü'minin.” (Kuran ayet: *Yardım Allah'tandır. Kazanç-fetih yakındır. İnananlara müjde olsun.*)

Pirimiz, üstadımız, Kutb-ı âlem Hünkâr Hacı Bektaş Veli Şah-ı Horasan... Destur-ı Pir...”

diyerek görülen taliplerin ayrı ayrı sırtına, sağ elinin parmakları açılmış vaziyette, üç defa vurur. Bu Âl-i Âbâ (Muhammed, Ali, Fatima, Hasan, Hüseyin) pençesidir. Dede ister kendi talibini görsün, ister vekil sıfatıyla başka ocak taliplerini görsün aynı duayı okuyup, aynı işlemi yapar. Yapılan görgü, Hacı Bektaş Veli'ye nispet edilmektedir.

Erkânla görgü yapan dedeler de aynı duaları ve aynı işlemi yaparlar. Yalnız talibin sırtını “*erkân*” adı verilen, melheb ağacı ile sıvazlarlar.

Görgüsü yapılmakta olan canlar meydana niyaz edip, geri geri çekilerek yerlerine giderler.

Bundan sonra, meydana kurban getirilir. Kurbanı su ve tuz verildikten sonra kurban sahibi, yönü dedeye dönük olmak üzere sağ eliyle kurbanın sağ ayağını hafifçe havaya kaldıracak biçimde tutar. Sağ ayağının ucu ile sol ayağını kapatır. Gerekli takdirde, özellikle kurban birden fazla ise kurbancılar veya Cemevinde bulunan canlar yardımcı olurlar.

Dede evvela Kuran, *Saffat* Suresi, 103-107. Ayetlerini okur:

“Fe lemme esleme ve tellehü lil cebin ve nadeynahü enya İbrahimü kad saddakter rü'ya inna kezalike neczil muhsinin inne haza le hüvel belaül mübin ve fedeynahü bi zibhın azim.” (*İkisi de Allah'a teslim oldular. Babası oğlunu alını üzerine yatırdı. Biz 'Ey İbrahim, rüyayı gerçek yaptı' dedik. Bu denemede onu ödüllendirdik. Ona bir kurban fide verdik.*)

Ondan sonra Dede, “*Kurban-ı Halil, Fermanın-ı Celil, Tığ-ı Cebrail, İtaat-ı İsmail*” diyerek, kurbancılarla birlikte üç kez tekbir getirir:

“Allah-ü Ekber... Allah-ü Ekber... Allah-ü Ekber... Eşhedü en la ilahe illallah, vallah-ü ekber... Allah-ü ekber ve lillah'il hamd.

Lâ feta illa Ali lâ seyfe illa Zülfikâr
Nasrun-min Allahi ve fethün karip ve beşr'il mü'minin

Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali.
Pirimiz, üstadımız Hünkâr Hacı Bektaş Veli
Diyelim gönül birliğiyle Allah, Allah...”

Dede, bundan sonra aşağıdaki gülbankı söyler. Tüm Cemevinde bulunanlar, secdeye varır- lar, gülbangi alınları yerde dinlerler. Her cümle sonunda bir ağızdan, “*Allah, Allah...*” derler.

“Allah, Allah... Akşamlar hayır ola, hayırlar feth ola. Şerler def ola. Münkirler mad münafıklar berbad ola. Mü'minler şad ola. Meydanlar âbad ola. Sırlar mestur, gönüller mesrur ola. Hak Muhammed-Ali yardım-cımız ola. On İki İmam, On Dört Masum pâk, On Yedi Kemberbest katarlarından didârlarından ayırmaya, Pirimiz üstadımız Hünkâr Hacı Bektaş Veli muin ve dest'girimiz ola. Cenab-ı Hak münkir münafık şerrinden, adu münkirinden hıfz-ı emanet eyleye. Dertlerimize derman, hastalarımıza şifa, borçlarımızı eda nasip ve müyesser eyleye. Allah, devlet ve milletimizin kılıcını keskin sözünü üstün eyleye. Gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ihsan eyleye. Namerde muhtaç eylemeye. Kurbanlarımızı, dergah-ı izzetinde kabul eyleye. Lokmaya sevap yazıla. Kazaları, afetleri belaları def etmiş ola. Dil bizden, nefes Hazret-i Hünkâr'dan ola. Nur-ı Neb-i, Kerem-i Ali, gülbang'ı evliya, Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Gerçek erenler demine, Hû...”

Duayı takiben, zâkirler kurbanla ilgili üç nefes ve bir düvaz söylerler.

Uyur idik uyardılar
Diriye saydılar bizi
Koyun olduk ses anladık
Sürüye saydılar bizi

Sürülüp kasaba gittik
Kanarayı mekân ettik
Didâr defterine yettik
Sıraya saydılar bizi

Halimizi hal eyledik
Yolumuzu yol eyledik
Her çiçekten bal eyledik
Arıya saydılar bizi

Hak divanına dizildik
Pir defterine yazıldık
Bal olduk şerbet ezildik
Doluya saydılar bizi

Pir Sultan'im Haydâr şunda
Çok keramet var insanda
O cihanda bu cihanda
Ali'ye saydılar bizi

Pir Sultan Abdal

Bu gün erenlere kurban
Serim meydanda meydanda
Kalbim ikrar canım feda
Canım meydanda meydanda

Kellemi koltuğuma aldım
Kan ettim kapma geldim
Ettiğime nadim oldum
Elim meydanda meydanda

Yoktur mülküm tımarım
Asla kalbimde gümanım
Al malım varlığım canım
Başım meydanda meydanda

Müminlere hülle biçin
Şer işleklerden kaçın
Bülbül oldum bir gül için
Zarım meydanda meydanda

Mürid olan olun veli
Veli olan olun gani
Nesimi'yem yüzün beni
Derim meydanda meydanda

Seyyid Nesimi

Yüz bin matah gelir satılmak için
Dükkanlar kurulmuş şar'a vardın mı?
Müşteri var anda mal almak için
Mürşid huzuruna dâr'a vardın mı?

Mürşidin emrine olursan teslim
Hak senden ayrılmaz sendedir kadim
Nefsin Nemrud senin, ruhun İbrahim
Halil ile bile nar'a vardın mı?

Erenler yoluna doğru gelirsin
Pir'den hayır himmet alabilirsin
Gerçekler dâr'ına durabilirsin
Medet, mürüvvet deyip Pir'e vardın mı?

Pirin söylediği hakkın sözüdür
İnsanı kurtaran kendi özüdür
Kimi saf mümin olur kimi azıtır
Sofu bin can ile Yâr'e vardın mı?

Virdi Derviş kurban edegör seri
Ayrılmaya yolundan olma serseri
Ali'nin evladı Resul'un yâri
Hacı Bektaş gibi Er'e vardın mı?

Virdi Derviş

Akıl ermez Yaradan'ın sırrına
Muhammed-Ali'ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin nuruna
Hasan Hüseyin'e indi bu kurban

Ol İmam Zeynel'in destinde idim
Muhammed Bakır'ın dostunda idim
Cafer Sadık'ın postunda idim
Musa Kazım, Rıza'ya indi bu kurban

Muhammed Taki'nin nurunda idim
Aliyy-ün Naki'nin sırrında idim
Hasan-ül Asker'in dârın da idim
Muhammed Mehdi'ye indi bu kurban

(Devami 20. sayfada)

(Baştarafı 19. sayfada)

Aslı Şah-ı Merdan, Güruh-u Naci
Gerçeğe bağlıdır bu yolun ucu
Senede bin kurban talibin borcu
Pir-i Tarikat'a indi bu kurban

Tarikattan hakikate ereler
Cennet-i âlâ'ya hütle sereler
Muhammed-Ali'nin yüzün göreler
Erenler aşkına indi bu kurban

Şah Hatayi'm eder bilir mi her can
Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Tırnağında tesbih kanında mercan
Mümin Müslüman'a indi bu kurban

Hatayi

Düvaz bitince, zâkirler sazlarının üstüne hafif eğilerek "Allah, Allah..." deyip dua isterler. Dede onlara dua verir:

"Allah, Allah... Hizmetleriniz kabul, muradlarınız hasıl ola. Ağzımız ağrı dert görmeye. Zikrettiğiniz erenlerin evliyaların himmetleri üzerinizde hazır ve nazır ola. Dem-i Hünkâr, kerem-i evliya, gerçek erenler demine, Hü..."

Duayı takiben, Ferraş (süpürgeci) meydana üç defa car (süpürge) çalar ve süpürgeyi sol kolunun altına alarak Dâr'a durur. Dede duasını verir:

"Allah, Allah... Hizmetin kabul ola. Muradın hasıl ola. Seyyid Ferraş efendimizin himmeti üzerinde ola. Erenler demine, Hü..."

Burada söylenen nefesler ve düvaz, doğal olarak bölgelere veya zâkir (âşık, ozan) in bilgisine göre değişir. Belli bir nefesin veya düvazın söylenmesi zorunluluğu yoktur.

Kurban işlerinin de böyle bitmesiyle Dede, o zamana kadâr diz üzeri oturmakta olan cemaate şöyle diyerek bir mola verir:

"Dâr çeken, didâr göre... Erenler sefasına vara... Gerçeğe, Hü..."

Dede, "eşik yoklayana da destur" verir. İhtiyacı olanlar dışarı çıkarlar. Bir süre sonra hizmete, "çerağ uyarılması" ile başlanır.

Çerağcı önceden temiz bir bez içine tuz kor. Kurbanın eritilmiş yağı bir kaba konulur. Yanacak biçimde fitil yapılır. Gelenek bu olmakla beraber, hazır mum da çerağ olarak yakılmaktadır. Çerağcı, çerağ malzemesini Dede'nin bulunduğu yere yakın olmak üzere meydana koyup, dâr'a durur. Cemaatın da duyacağı yüksek sesle Kuran, Nur Suresi, 35. Ayet'i okur

"Bismillahir Rahmanir Rahim"

"Allah-ü nur-üs semavati vel ard mesel-ü nurih-i kemüşkatın fiha mısabah, elmisbah-u fi zucace, ezzucace-ti ke ennea kevkeb-ün dürriy-ün yukad-ü min şeceretin mübareketin zeytunetin la şarkıyyetin ve la gar-

biyyetin yekad-ü zeytuha yudiy-ü ve lev lem temsesh-ü nar, nurun ala nur, Yehdillah-ü linurihi men yeşa-ü, ve Yadribullah-ül emsale lin nas, vallah-ü bi külli şey'in alim" (Kuran, Nur Suresi, 35. Ayet: Allah göklerin ve yerin Nuru'dur. O'nun nuru içinde ışık bulunan bin kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir; Cam ise sanki inci gibi parlayan bin yıldızdır. Bu, ne yalnız doğuda ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakalın. Ateş değme-se bile, neredeyse yağın kendisi aydınlatacak. Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini Nuruna kavuşturur. Allah insanlara misaller verir. O her şeyi bilir.)

"Çerağ-ı ruşan, far-i dervişan, zuhur-ı iman, Himmet-i Piran, Pir-i Horasan, Küşad-ı Meydan, Kuvve-i Abdalan, Kanun-u Evliya, gerçek erenler demine, Hü..."

Çerağ-ı evliya, nur-üs semavat ki, bu menzildir ol tur-u münacat açan kim Ruşen ola kıl niyaz, Muhammed-Ali'ye candan sala-vât."

Tüm Cemaat salâvat verir:

Allahümme Salli ala Seyyidina
Muhammed Mustafa
Allahümme Salli ala Seyyidina
Aliyye'l Murtaza
Allahümme Salli ala Seyyidina
Hasanü'l Mücteba
Allahümme Salli ala Seyyidina
Hüseyn-i Kerbela
Allahümme Salli ala Seyyidina
Zeyne'l Aba
Allahümme Salli ala Seyyidina
Bakır Baha
Allahümme Salli ala Seyyidina
Ca'fer Rehnüma
Allahümme Salli ala Seyyidina
Kazım Musa
Allahümme Salli ala Seyyidina
Ali Sultan Rıza
Allahümme Salli ala Seyyidina
Muhammed Taki
Allahümme Salli ala Seyyidina
Ali Naki
Allahümme Salli ala Seyyidina
Hasan Askeri
Allahümme Salli ala Seyyidina
Muhammed Mehdi

Çerağcı salâvattan sonra, çerağın sağına soluna ve önüne niyaz ettikten sonra ayağa kalkar, geri geri çekilir, meydanın orta yerinde dâr'a gelip şu düvazı okur.

"Çün Çerâğ-ı Fahr uyandırdık Hüda'nın aşkına
Seyyid-el kevneyn Muhammed Mustafa'nın
aşkına

Saki-i Kevser Aliye'l Murtaza'nın aşkına
Hem Hatice Fatıma Hayrün'nisanın aşkına

Şah Hasan Hulki Rıza hem Hüseyin-i Kerbela
Ol İmam-ı evliya Zeyne'l Aba'nın aşkına

Hem Muhammed Bakır ol kim nesl-i pak'ı
Murtaza
Cafer-üs-Sadık İmam-ı Rehnüma'nın aşkına

Musa-i Kazım İmam-ı serfiraz-ı ehl-i Hak
Hem Ali Musa Rıza'yı Sabira'nın aşkına

Şah Taki ve Ba Naki hem Hasenü'l Askeri
Ol Muhammed Mehdi-i Sahip Liva'nın aşkına

Pirimiz Üstadımız Bektaş Veli'nin aşkına
Haşre dek yanan yakılan aşıkının aşkına"

Düvaz bitince sazlarının üzerine eğilip dua bekleyen zâkirlere Dede şu duayı verir

"Allah, Allah... Hizmetleriniz kabul ola. Muratlarınız hasıl ola. Muhammed, Ali, Ehl-i Beyt katarından, didârından ayırmaya. Adlarını zikrettiğiniz On İki İmamlar'ın himmeti üzerinizde ola, diliniz dert görmeye. Dil bizden, nefes Hazret-i Hünkârdan ola. Gerçeğe, Hü..."

Bundan sonra Carcı (Ferraş) meydana üç defa car çalıp, dâr'a durur. Dede onun duasını verir:

"Allah, Allah... Hizmetin kabul, muradın hasıl olsun. Seydi Ferraş'ın yoldaşı olasın. Ellerin dert, gönlün keder görmesin. Gerçekler demine, Hü..."

Duayı takiben, saka (ibriktar) bir elinde leğen, diğer elinde ibrik olduğu halde, Dede'den başlamak üzere orada bulunanların hepsinin eline su döker. Bu daha çok sembolik bir yıkanma, bir nevi abdesttir. Zira ceme katılan her can, cemevine gelmeden kendi evinde abdest almıştır. Abdestsiz ceme katılmaz. Cemaatın eline su döken ibriktarın peşinden bir bacı elinde bir havlu ile dâr'a dururlar. Dede dua eder:

"Allah, Allah... Hizmetleriniz kabul ola. Dileğinizi Hak Muhammed Ali vere. Elleriniz dert görmeye. Gönlünüz incinmeye. Yoluna hizmet ettiğiniz Pir'in himmeti üzerinizde ola. Dil bizden, nefes Hünkârdan ola. Gerçeğe, Hü..."

Bundan sonra sıra "Tevhid'e gelmiştir.

NOTLAR:

(1) Ali Celalettin Ulusoy, Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu.

Siyah Kalem'in Minyatürlerinde XIV-XV. Yüzyılda Aleviler

Hasan Harmancı

Muhammed Siyah Kalem, İran ile Uzak-Doğu tekniğini birleştirerek⁽¹⁾ yaptığı Natüralist Batı-Asya ve stilize Doğu-Asya üsluplarının yan yana bulunduğu Timurular Devri Orta Asya'sının⁽²⁾ aksettirdiği minyatürler yapmıştır. E. Diez, Muhammed Siyah Kalem'in İran'a oldukça yabancı kalan bir Türk olduğunu kabul etmekte ve resimlerinin Osmanlı Sarayı'nda takdir gördüğünü söylemektedir.

E.Esin, "Siyah Kalem" isimli sanatkar ile bahşiler (âşıklar) ve bazı dervişler arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir.⁽³⁾ Esin, ayrıca Siyah Kalem'in tekkelerde de çalışma yaptığını öne sürmektedir. Siyah Kalem, minyatürlerinde çok çarpıcı ve dönemini minyatür sanatıyla anlatmış iyi sanatçılardan biridir. Osmanlı sarayında boy göstermeden önce bir çok minyatür sanatçısı gibi onun da Tebriz'den Amasya'ya geçtiği ve ardından da Osmanlı Sarayı'nda çalışmalarına devam ettiği düşünülmektedir. O'na atfedilmekle beraber bazı çalışmalarının imzasız olması nedeniyle başka nakkaşlarla çalışmaları karıştırılmaktadır. Muhammed Siyah Kalem'in imzasının her zaman aynı karakteri göstermediği ve imzalarını attığı yerlerin de değişebildiği belirtilmektedir. Bazen de Siyah Kalem'in farklı imzalar kullandığı saptanmıştır. Bunlardan bazıları; Amel-i Üstad Muhammed Siyah Kalem, Amel-i Üstad Muhammed, Kâr-ı Muhammed Siyah Kalem, Kâr-ı Siyah Kalem imzalarıdır.

Muhammed Siyah Kalem, çalışmalarında toplumun çeşitli kesimlerinde önemli görülen her tür öğeyi minyatürlerinde başarı ile kullanmıştır. Anadolu köylüsünü yapı ve yaşayış olarak çok iyi tanıdığı ve kültürlerini, inanç ve efsanelerini iyi bildiği ve gözlemlendiği çalışmalarından kolayca anlaşılmaktadır. Bazı çalışmalarında abartıya kaçarken, bazılarının da ise Dışavurumcu(Ekspresyonist) bir tarz kullanmıştır. Siyah Kalem'in XIV-XV yüzyıla tarihlenen çalışmalarında Alevi öğretisini dikkate alarak yapmış olduğu minyatürlerinin bir kısmı dikkate değerdir. Alevilerin yaşam biçimi, kültürel, inançsal ve sosyal hayatının çözümlenmesi açısından yol gösterici özelliklere sahiptir. Siyah Kalem'in minyatürlerinin önemli bir kısmı Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı'nda 2152, 2153, 2154 ve 2160 numaralı albümler^(*) genel olarak koleksiyon olarak düzenlenmiştir. Bu minyatürlerin kimlere ait oldukları, tartışma konusu olmakla beraber Siyah Kalem'e atfedilenler arasında Alevileri anlatan bazı minyatürlerin anlam ve özelliklerini sunmanın zenginlik oluşturacağını düşündük.

Alevi –Bektaşî Minyatürleri

Horoz Minyatürü (**)

Topkapı Sarayı'nda 2154 numaralı albümde bulunan (Resim:1) horoz figürü yapıldığı zamanın mistik düşüncesini ve kültürünü yansıtmaktadır. Siyah Kalem'in bu minyatüründe bir miraç sahnesi yer almaktadır. Bu minyatürde ortada bir sehpa, üzerinde bir beyaz horoz figürü ile sol tarafında horozu dönük ve başları yukarı kalkık olmak üzere ellerini öne ve yukarıya doğru kaldırarak miraca katılan bir kalabalık bulunmaktadır. Başlarında taçları bulunan kalabalığı sakalsız, bıyiksız erkekler oluşturmaktadır. Yine horozun sağ tarafında göğsüne ellerini çapraz koymuş biçimde bir kadın bulunmaktadır. Kadının başı beyaz eşarpla örtülmüş olmasına karşın saçları yanlardan belirtilmiştir. Ayrıca kadının yüzü ve boynu açıktır. Yine kadının yanında bir erkek yer

Resim 1

almakta ve kadına sağ eliyle horozu göstermek suretiyle konuşmaktadır. Sol tarafta bulunan kalabalık melekleri tasvir ederken, sağ tarafta bulunan erkeğin ise Cebraîl refakatinde resmedildiğine inanılmaktadır. Burada beyaz horoz Cebraîl'den daha üstün bir varlığı, Tanrı'yı temsil etmektedir. Bu mistik inanç Şiiliğin bâtnî kollarında mevcuttur⁽⁴⁾. Şah Tahmasp'ın kardeşi Prens Ebu'l Feth Behram Mirza için 1544 yılında bir Seyir-i Nebi yazmasından çıkarıldığı kabul edilen bu minyatür aynı zamanda Ahmet Musa'nın eseri olarak da atfedilmektedir.⁽⁵⁾ Ayrıca

Şemsu'd Din Abdu'l-Melik ed – Deylemi, *Resail* adlı yazma eserinde, Müşebbihe Mezhebi'nin Haşîşîye koluna mensup olanların Allah'ı dünya gözü ile görebildiklerini, Allah'ın bazen horoz^(***), bazen aslan şekline girdiğini anlatmaktadır. Deylemi, kendisinin de Allah'ın kalbi olduğunu söyler.

Resim 2

Kenevir Çiçeği

Topkapı Sarayı'nda 2160 numaralı Albümde yer alan (Resim: 2) minyatürde başında püsküllü hilve kalpağı bulunan bir mürit, dervişin (şeyh) karşısında oturur vaziyette (çöker bir biçimde) bir saksı içinde kenevir çiçeği olduğu sanılan bir saksıyı, konuşarak dervişe uzatmaktadır.

Oturur vaziyette bulunan dervişin başında bir sarıklı başlık bulunmaktadır. Dervişin arkasında, üzerine eğilmiş biçimde, karşıda konuşanı daha iyi anlayabilmek için eğilmiş olarak bulunan ve bir elinde baston veya asa bulunan bir başka derviş yer almaktadır. Asa ve değnek Aleviler arasında erkân sırasında talibin ikrar vereceği zaman kullanılırdı. Bunlar mukaddes katreler halinde her evde bulunurdu. ⁽⁶⁾

Yine Şeyh veya derviş oldukları düşünülen bu iki kişinin de uzatılan kenevire ilgi gösterdikleri belli olmaktadır. Yarı eğilmiş olan dervişin başında bulunan hilve kalpağının püskülü ve ön tarafı sarı renktedir. Her iki derviş de benzer sakala ve bıyığa sahiptir. Her üçünün de üzerinde düz, desensiz ve kalın kumaştan, bol görümlü ve tek parça oldukları anlaşılan elbiseler vardır. Minyatürde eller vücuda göre büyük gösterilmektedir.

Minyatürde yer alan hintkeneviri yaprağı, çok eski devirlerden beri uyuşturucu madde olarak kullanılmaktadır. Haşhaşı adıyla da anılan tarikatlar bilinmektedir. Hasan Sabbah'ın müritlerine Cennet'i görmelerini sağlamak için haşhaş kullandığı Alamut Kalesi Efsanesi çerçevesinde anlatılmaktadır. Esrar çekmek bir çok tarikatta, özellikle bâtnî tarikatlarda görülmektedir. Haşhaş dalı motifi de Anadolu'da birçok tarikatta karşımıza çıkar. Haşhaş motifi ayrıca Anadolu mezar taşlarında da XIX. yüzyıla kadar kullanılmıştır ve Cennet'i temsil ettiğine inanılmaktadır.⁽⁷⁾

Bektaşîliğin özünde olmamakla beraber bu tarikattaki baba ve dedelerin esrar kullandıkları yazdıkları şiirlerden anlaşılmaktadır. Taptuk Emre'nin şeyhi Sarı Saltuk'un müridi olan ve Moğol Hanları tarafından sevilen ve sayılan Barak Baba esrar kullanırdı.⁽⁸⁾

Kaygusuz Abdal'ın ;

“Allah Tangrı yaratan gel içegör cur’adan
Yar ile yâr olagör ağyar çıksun aradan.”

mısraları esrara olan düşkünlüğünü belirtiyor.⁽⁹⁾
Muhyiddin Abdal'da;

“Muhyeddin'im haşhaşım
Ehl-i Vahdetim hoşum
Tarikat fakrım oldu
Anın için taşırım.”

sözleri ile haşhaşın tasavvuftaki yerini anlatmaya çalışır.⁽¹⁰⁾
Yine Server Baba adlı derviş de;

“Esrar sırrın cem'idir
Sır tutarız dervişiz
Dalga dümen esrarıda
Mertebeyeye ermişiz.”

diyerek esrarın tarikattaki yerine işaret etmektedir.⁽¹¹⁾

Resim 3

Derviş ve Şifa

Topkapı Sarayı'nda 2153 numaralı albümde bulunan (Resim:3) minyatürde muhtemelen hastasını tedavi ettirmek için Derviş'e (Şeyh) getirmiş bir köylü ile dervişler resmedilmektedir. Yüzleri kırmızıya çalan, elmacık kemikleri belli olmayan yüzlere sahip olan dervişlerin bazılarının alın ve yanakları kırışmıştır. Biri hariç diğerleri sakallı ve bıyıklıdır. Resimde bulunanların hepsinin elbiseleri de düz ve desensiz kumaştandır. Resimdekiler kıvrımı ve görünümü bol olan elbiselere sahiptirler. İki derviş ve kadını sırtında taşıyan erkek kırmızı giysilere sahiptirler. Kadının başörtüsü elbiselerle aynı kıvrımdadır. Yüzü açık, kaşları kalın ve belirgindir. Eşeğin üzerinde bulunan, yaşlı olduğu belli olan derviş ise, diğerleriyle aynı modele sahip açık, mavi ve uzun elbise giyinmiştir. Dervişin bindiği eşeğin üzerinde de tam belirgin olan bir semer kırmızı örtü ile örtülmüştür. Yaşlı derviş eşeğin üzerinde, kollarından tutan iki dervişin yardımıyla durabilmektedir.

Oturan derviş yolda karşılaştıkları veya yanlarına yaklaşmakta olan adam ve sırtında taşıdığı kadına ilgisiz görünmektedir. Diğer dervişlerin yüzleri ise gelenlere doğru dönük. Minyatürde bulunanlardan yalnızca birisinin ayağında hafif, basit bir çarık bulunmaktadır. Yalınayak olanların ayakları, ellerine göre daha belirgin ve büyük, eğri-büğrü görünümündedirler.

Anadolu'da Alevi-Bektaşî kökenli dervişler şifa arayan, dileyen halkın uğradığı kapılardır. Tılsım, sağaltma, güç ve yeteneği olduğuna inanılan derviş, şeyh vb. gibi kimselere iyileşmek, dertlere deva bulmak için gidilir. Kaygusuz Abdal bir manzumesinde bunu şöyle belirtir ;

“Rum Abdalları güler, Ali dost deyü
Hırka giyer aba deyü post deyü
Hastalar gelür derman isteyü
Sağlar gelür Pir'im Abdal Musa'ya”⁽¹²⁾

Anadolu'da yüzyıllardan beridir kutsal olduğuna inanılan dağlar, ağaçlar, mekânlar, sular, yatırlar bulunmaktadır. Aleviler, adak, dilek, çare, umut gibi amaçlarla buralara giderler. Bunlar genellikle menkıbelerde yer almış ve Alevi-Bektaşî öğretisinde önemli yeri olan şahıs, mekân ve alanları kapsar. Hacıbektaş Külliyesi içinde yer alan Alevi önder ve büyükleri başta olmak üzere Balkanlar'dan, Mezopotamya'ya, Girit'e, Mısır'a kadar uzanan coğrafyada bu durumu görmek mümkündür. Aleviler, sadece kendilerine ait olan değil farklı kültür, inanç ve uygarlıkların bu anlamdaki alanlarına da sahip çıkarlar ve kut-sallık ve dileklerini oralarda da sürdürürler.

Resim 4

Cem Sahnesi

Topkapı Sarayı'nda 2153 numaralı albümde bulunan (Resim: 4) minyatürde bir arada olan ancak farklı şeyler yapan bir grup yer almaktadır. Sağ tarafta kompozisyonun hemen hemen yarısını oluşturan bir ejderha veya atın ağzını açmaya çalışan pelerinli kişi Hazreti Ali'yi veya bir derviş (şeyhi) temsil etmektedir. Hareket halindeki ejderhayı (sırttan gerisi at görünümüne sahip olduğu için at olarak atfedilebileceği gibi, farklı hayvanların güçleri ve yapılarını ifade eden bir yüze sahip olduğu ve korkunç, güçlü bir görünüm yanında altı ayaklı, pençeli bir duruş ve çok tüylü, belirgin bir yüze sahip olduğu için de ejderha olarak tasvir edilebilir) dizginlemeye çalışan bir görünüm sergilemektedir. Hazreti Ali'nin sırtında rüzgârdan kat kat olmuş, havalanan kırmızı bir pelerin

görünmektedir. Yüzü sakın ve pelerinle iç içe geçmiş kıvrımlara sahiptir. Başında börkle, fotr şapka arası bir başlık yer almaktadır. Ejderha hareket halinde ve başı, ağzı açık olma üzere saldırı pozisyonunda. Bir ayağı tökezlemiş, diğer görünen ayakları ise yere yapışmış hareket edemez, bastırılmış görünümündedir.

Hemen önünde ejderha ve Hazreti Ali'nin bu seremonisinden bağımsız, aynı kompozisyon içinde teslis işareti yapan ve bir elinde asa, değnek bulunan aynı renklere bürünmüş, bol elbiseye sahip, dizüstü çömelmiş bir kadın oturmaktadır. Sırtı ejderhaya yan dönük olan kadın sol eliyle teslis işareti yaparken asa sağ elinde durmaktadır. Yine üst tarafta birbiriyle ilişkili iki derviş(şeyh) bir seremoni gerçekleştirmektedir. Dervişin biri kendi beline bağlı olan kırmızı bir kuşaktan bir parça koparır bir görünümde olmak üzere, öbür elinde de bir eşarp, kumaş tutmaktadır. Yanındaki derviş ise sol elinde bulunan bir bade(kadeh) tutmakta ve diğer dervişe uzatmaktadır. Her iki dervişin de giysileri benzer ve başlarında on iki terkli (dilimli) Bektaşî Mürşit tacı bulunmaktadır. Dervişlerden kuşaklı olanın çizmesi bulunurken diğerinin ayakları çıplaktır. Elbiseleri bol ve gölgelidir. Her iki derviş de oturur durumdadır.

Yine minyatürün sol tarafında oturur halde olan ve kadına bakan ama uzak bir konumda bir derviş bulunmaktadır. Başında yine on iki terkli Bektaşî Mürşit tacı bulunmakta, giysisi bol ve çok kıvrımlıdır. Yakası, boyna doğru yukarı kalkık ve iç kısmı astarlıdır. Derviş ellerini kenetlemiş biçimde sol dizini tutar pozisyonundadır. Burada sözü edilen minyatürde yer alan derviş veya Hazreti Ali'nin ejderhanın öldürülmesi veya kötü ruhlarla, şeytanla mücadelesi gibi seremoniler bir çok velayetnâmede bulunmaktadır. Fazilet-nâme-i Ali Sultan Varlığı Velayetnâmesi bu olayları işlemektedir.

Sol eliyle teslis yapan kadının bu hareketi Alevilerde ve başka bir çok inançta, kültürde yer bulmaktadır. Aleviler için bu hareket Allah-Muhammed-Ali üçlemesini temsil etmektedir.

Minyatürde içki sunulması ise Alevi-Bektaşî Cemleri'nde önemli bir unsurdur. İçki kutsaldır ve Kırklar Meclisi'nde de bulunan bir seremonidir. Figürlerin başlarında bulunan on iki dilimli Bektaşî Mürşit taçları On İki İmam'ı temsil etmektedir ⁽¹³⁾

Bu minyatürde yer alan seremoniler bir Cem'in ayrı ayrı sahnesini anlatmaktadır. Velayetnâmelerde Alevi-Bektaşî büyüklerinin ve önderlerinin yaptıklarından örnekler sunulması (Hazreti Ali'nin Ejderhayı yenmesi), içki içilmesi ve kadınların da Cem'e katılıyor olmasını gösteren sahnelerin aynı kompozisyonunda bulunması bu amacı taşımaktadır.

NOTLAR:

* Siyah Kalem'in bilinen tüm minyatürleri için ayrıca Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'nın Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri Dizisi'nde yer alan "Muhammed Siyah Kalem'e Atfedilen Minyatürler" adlı çalışmasına bakılabilir.

1 E.Kühnel, *Malernamen in der Berliner "Saray"*; Alben, *Kunst des Orients*, III, 1959.

2 E.Diez, *Bozkır'ın Ressamları*, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, Ankara, 1962.

3 Emel Esin, "The Turkish Baksı and the Painted Muhammed Siyah Kalem", *Acta Orientalis*, 32, 1970 .

**Eserlerin herhangi bir adı bulunmamakla birlikte kolay anlaşılması açısından ilgili gördüğümüz başlıklarla ifade ettik.

***Alevi-Bektaşî inancında güvercin, turna, leylek gibi kuşların yanında horoz da inançsal bir öneme sahiptir. Aleviler horozu 'Cebrail' olarak niteleyerek kutsal sayarlar. Hacıbektaş Veli'nin horoz sırtına binerek keramet gösterdiği-ne inanılmaktadır. Tahtacılar horoz kurbanına 'Cebrail adağı' denilmektedir. Horoz, İran Şiilerinde sabah ezanı okuyucusu 'mürgü seher'dir.

4 E. Grube, *Persian Painting In The Fourteen Century*, Napoli, 1978.

5 R. Ettinghausen, *Persian Ascension Miniatures Of The Fourteen Century*, Accademia Nazionale Die Lincei, Roma, 1957.

6 Y. Z. Yörükan, "Alevi ve Tahtacılar", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 128, Sayı 8.

7 Beyhan Karamağaralı, "Sivas ve Tokat Mezartaşları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, 1970.

8 A. Gölpinarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul, 1961.

9 *Age*.

10 S. Nuzhet Ergun, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul, 1957.

11 R. E. Koçu, *Esrar Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi*.

12 F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1966.

13 Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi, Türkiye'de Tarikat-Giyim-Kuşam Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.

Lolanlıların Tarihçesi - Bölüm III

Burhan Kocadağ

Gazneliler'le yapılan savaşlarda ve Anadolu'ya geçmek için yapılan akınlarda Türkmen oymaklarının giderek çoğaldığı ve zaman zaman Gazneliler'i zor durumda bıraktığı, kaynaklarca belirlenmektedir.

“Onların etrafa akınları üzerine Tus Valisi Arslan Cazibi bu Türkmenleri cezalandırmak için zaman zaman üstlerine kuvvet gönderirdi. Bozguna uğrayan Türkmenler, Dhistan ve Balhan'da dağlara sığınarak tehlikeyi atlatıyor ve tekrar akınlarına girişiyorlardı. Böylece Türkmenler tenkil olmayınca, Sultan 419 (M.1028) da ordusu ile bizzat harekete geçti. Türkistan'dan göçüp onlara katılan Türkmenler ve Yörükler, Gazne Sultanı tarafından perişan edildiler. Dört bin kadar esir ve katledilen Türkmenler Irak, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya birçok akımlar yaparak çok maceralı hayat geçirdiler. Çağrı Bey'den sonra da Anadolu'ya yapılan diğer akınlarda hep aynı sonuçlar çıkıyordu. Türkmenler, yine yapılan akınlardan sonra Horasan'daki yurtlarına dönüyor ve sıkışınca da Dehistan ve Balha dağına kaçıyorlardı.”

diyerek bu akınları açık seçik belirtmektedirler.

“Selçukluların Gazneliler'e karşı olan zaferi de Oğuz göçmenlerinin devamlı surette kendilerine katılmaları ile mümkün oluyordu. Horasan'a on bin süvari ile gelen Selçuklular'ın yüz bin kişilik Gazne Ordularına karşı savaşılabilmek için birkaç yıl içinde nasıl çoğaldıklarına dair en güzel örnek de sadece İnanç Yabgu'nun Dandanekan savaşında yirmi bin süvari ile katıldığına kayıttır.”⁽³⁷⁾

Görülüyor ki, Lolan-Hormek-Alan ve Abdalan oymakları ile gelen ve daha önce de belirttiğimiz Yabgular diğer kardeş oymaklar ile Selçukluları desteklemişler ve kazanılan zaferlerden sonra yurtluklar edinmek amacı ile Erzincan ve dolayına gelip yerleşmişlerdir. Erzincan'da bugün ki Baranlı oymağı, o günkü Yabgular'ın torunlarıdır.

4-Lolan-Hormek-Abdalhan-Balhan-Baranlı-Balaban ile Tunceli-Erzincan-Kiği-Varto Alevi aşiretleri bugün hâlâ eski Türklerin hayvanlı takvimine inanırlar ve yaşlılar kendi aralarında o hayvanları simgeleyen özelliğe göre yılların yazını ve kışını değerlendirirlerdi. Kışın sert mi, yumuşak mı geçeceğini hayvanların tipine ve özelliğine göre yorumlardı. Örneğin çoğu yaşlılar, kış gelmeden, “*bu yıl koyun üzerindedir, kış yumuşak olur*” veya “*bu yıl canavar üzerindedir, kış şiddetli olur*” derlerdi. Bu gelenek ve inanç eskiden beri dededen Babaya geçtiği için günümüzde, kimse bu takvim hakkında bilgi sahibi değildir. Yine, hiç kimse, bu takvimin bir Türk takvimi olduğunu da bilmez.

T. Yılmaz Öztuna, bu takvim hakkında şu bilgiyi vermektedir:

“Türkler, on iki hayvanlı takvim denilen milli takvimlerini kullanmışlardır. Müslümanlık kesin suretle kabul edilip hicret esasına ve (kamer) ay hesabına dayanan İslam takvimini kullanmaya başlayınca kadar bu böyle olmuştur. Hatta Müslümanlık'tan sonra da zaman zaman on iki hayvanlı takvimi kullanmaya devam etmişlerdir. Zeki Veli Toğan'ın yaptığı hesaplara göre bu takvimin mebde M.Ö. 2000 yılları civarında olmak icap eder. O zamandan başlayarak Türk kavimlerinin bu takvimi kullandıkları tahmin olunabilir. Takvim, adını her yıla verilen on iki hayvanın adından almıştır. On iki yıl devam eden her devreden sonra yeni ve aynı hayvan adlarını taşıyan ikinci bir devre başlamaktadır. On iki yıl, sırasıyla şu hayvanların ismini taşımaktadır. 1- Sıçan (Fare) 2- Öküz 3- Kaplan 4- Tavşan 5- Ejder 6- Yılan 7- At slan 8- Koyun 9 Maymun 10- Tavuk 11- Köpek 12- Domuz.”⁽³⁸⁾

Görülüyor ki, aslımı ve nerden geldiğini unutan, fakat, geleneğini bu güne kadar sürdüren ve hâlâ zamanımızda da yaşatan bu aşiretlerin kökenlerinin nerelere kadar dayandığı belli olmuyor mu? Aksini savunmak olanaksız. Günümüzde de bu takvim, ancak doğu Anadolu'daki Aleviler arasında bilinmekte ve yaşanmaktadır. Doğudaki Şafililer arasında bilinmediği gibi Batı Anadolu'daki Türkler arasında uygulanmamaktadır.

5- Üzerinde dikkatle durulacak olursa, Tunceli-Erzincan-Malatya-Sivas yörelerindeki tüm oymaklardaki insan isimlerinin Palo-Diyarbakır-Van- Bitlis- Hakkari-Siirt ve Karaköse illerindeki insan isimlerine benzemediği, bu bölgelerdeki isimlerin genellikle Arap ve Fars isimlerinin özelliğini taşıdığı -bunda İslam dininin büyük etkisi vardır- buna karşılık Tunceli-Sivas-Erzincan ve Malatya yörelerindeki insan isimlerinin yapılaş biçimlerinde yapılaş özelliklerinde özde Türk isimleri olduğu görülür. Örneğin, Güneydoğu Anadolu'da daha çok, Abdülkerim, Abdülkadir, Ebul Kasım, Abdülhamit, Abdurrahman ve buna benzer

olan Selami, Hami, Ömer, Osman, Ebubekir, Glyasettin, Ayşe, Şehmus isimlere karşılık Dersim, Erzincan Malatya, Sivas yörelerinde Türk isimlerine rastlanılır. Gültekin, Tekin, Çetin, Alptekin, İlhan, Ayhan, Gülhan, Gülten, Orhan, Şükrü, Cengiz, Alparslan, Atilla, Metin, Aynur, Günnur, Heves, Hanım, Hatun, Güllüzar, Gülsever, Gülsezer, Çiçek, Cevher, Şahhanım, Nazlı gibi isimler ile Ali, Veli, Hasan, Hüseyin, Fadime, gibi Arap isimlerine de çokça rastlanılır.

Doğu Anadolu'daki kabilelerde olduğu gibi Lolan kabilesinde de dededen toruna verilen isimler, hâlâ öz benliklerini korumakta ve kökenlerini göstermektedir. Örneğin Varto'da yüzlerce sene önceki Bal-Kali-Mirza-Ali, vb., isimler, Erzincan'da iken yaşayan dedelerinin adını taşımaktadır. Danzik'te Varto Lolanlılarının atasının adı Kal-Bal ve onların babalarının adı olan Dede Mirzali (Mirza Ali) isimleri, Lolanlıların Balhan ve Bal uşakları ile garabetlerini göstermektedir. Bu isimler, soy listesinde açık olarak görülmektedir. Bal ve Kali isimlerinin, Karaballı boyu ile kan ve soy birliğini taşıdığını göstermektedir. Gerek beraber yaşamaları, gerekse birlikte göç ederek aynı bölgelerde yerleşmeleri ve aynı adları taşımaları bu garabeti daha da belirginleştirmektedir. Ayrıca bugün Varto'daki Lolanlıların bir kısmı, Bal'dan gelen Balıklaya soy-adını aldıkları gibi kendilerine bağlı bir köyün adı da Baltaş'dır.

Görülüyor ki, Varto'daki Lolan oymağının soyu, Danzik'teki Lolan-Balhan-Karaballı ve Bal Uşaklarına dayanmakta, onlarla bir soy olduğunu kanıtlamaktadır. Bunların da aynı şekilde İran Horasan'ı ve Türkistan'dan gelmeleri, Aral Gölünün batısında ve Hazar denizinin güneydoğu kıyısındaki Balhan(Balkan) dağının eteklerinde yerleşip yaşadıklarını buralarda kışlık-yazlık yurtluklar ve yaylalar edinerek hayvancılık yaptıklarını tarihi kaynaklar belgelemektedir. Gerek Danzik gerekse Varto Laonlılarının bugün de eskiden olduğu gibi aynı şekilde yaşamalarından hiçbir şey değiştirmesizin hayvancılık yaptıklarını, yazın toplu olarak yaylalara, sonbaharda köylerine döndüklerini görmek ve yaşamaktayız.

Kürt tarihi yazarı Bitlis'li Şerefhan, 1585-1597 yıllarında yazdığı kitabında Tunceli ve yöresi hükümdarlarının soy bakımından Melikşah'a dayandığını ve onların da Turani ırktan olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Bazı büyüklerin rivayetlerine göre Selçuklu Sultanı'nın dallarından biri olan Emir Salık bin Kasım, Selçuklu Sultanı Alp Arslan zamanında Eren-i Rum ve dolaylarının yönetiminde buluyordu. Kendisi ile Gürcistan hükümdarı arasında köklü bir düşmanlık vardı. Aralarında her zaman savaş oluyordu. Nihayet 5556 (1165) yılında iki taraf arasında çarpışmalar oldu ve kendisi ile ordusunun ileri gelenleri Gürcüler'in eline esir düştüler. Kız kardeşi Şah Ermen'in kızı olduğu için, Gürcistan'a birçok armağanlar gönderdi ve kendisini serbest bırakmaya muvaffak oldu. Kendisinden sonra da oğlu Melik Muhammet yönetimi aldı. Bunun ölümünden sonra ise beylik tahtına Melikşah bin Muhammet geçti. Melikşah'ın gönlü bağımsızlığa ve tek başına hüküm sürmeye heves etti. Bu yüzden savaş çıktı. (M.1202) yılında Selçuklu Süleyman bin Kılıçarslan tarafından öldürüldü. Eren-i Rum da o tarihlerden beri Rum Selçukluları'nın eline geçti.”

Bu durumda Çemişkezek hükümdarlarının bu Melikşah'ın soyundan gelmiş olmaları ve “*Melikşah*” sözünün Kürt dilinde “*Melkiş*” biçiminde değişmiş olması muhtemeldir. Öte yandan Çemişkezek hükümdarlarının adları da onların Turani soydan olduklarını kanıtlar. Çünkü, adlarının hiçbir vesileyle Arap ve Kürt adlarıyla ilgisi yoktur. Arap ve Kürt adlarına hiç benzemezler.

Soyları ne olursa, rivayet ediyor ki, adı geçen Melikşah'ın soyundan gelen Melkiş'in etrafında büyük bir topluluk meydana geldi, şanı yüceldi ve değeri arttı. Sonunda 32 kale ve 16 nahiyeyi istila etti. Buralar şimdi fiilen Çemişkezek hükümdarlarının egemenliği altındadır. Bundan ötürü, kendisine bağlı olanlar “*Melkiş*” adıyla adlandırılmışlardır.

“Melikşah'ın adı geçen 32 kaleyi ve 16 nahiyeyi egemenliği altına almasından bu yana buralar sıra ve veraset yoluyla çocuklarının ve torunlarının yönetimi altında bulunmaktadır. Bu şehirler ve bu nahiyeler, Cengiz Han, Timurlenk oğlu Şahruh, Mirza ve Türkmen Kara Yusuf gibi büyük fatihler zamanında bile ellerinden çıkmamıştır. O vilayette durum Şeyh bin-Emin Yılman (Belan) zamanına kadar bu tarz üzerine sürüp gitti.”⁽³⁹⁾

Görülüyor ki, Dersim havalisi halkı, büyük çoğunluğu ile Turani soydan olup sayın Vali Edip Yavuz'un gerek Erzincan tarihi ve gerekse Van tarihine dayanarak Kürtler'i Milan ve Zilan diye ayırdıktan sonra Dersim

havalisinin bir kısım oymaklarını Miller, bir kısmını da (özellikle Zazaca konuşan oymakları) Zillerden göstermesi büyük çelişkidir.

Zilan ve Milanlar Gurlar'dan gelseler bile Lolan-Balaban-Abdalan "Eftalit-Akhun" Hormek-haydaran ve diğer oymakların Gurlular'la bir ilgileri yoktur. Şerefhan'ın yazdığı gibi bu "Melkiş" sözü Mil soyundan gelmeyip, Melikşah'ın Kürtlerce Melkiş olarak söylenmesi ile olmuştur.

Günümüzde de ne Dersimliler Miller ve Zilanları kabul eder, ne de Milan ve Zilanlılar Dersimler'i. Tarihi kaynaklar bile bu iki zümre arasında en ufak bir rabıta bulamazlar. Kürtler'in varlığını ve kökenlerini yazdığı Şerefname ile belirtilen Kürt tarihi yazarı Bitlis'li Şerefhan bile yüzlerce yıl önce Dersimliler'in Türk olduğunu ve Kürtlükle bir ilgilerinin bulunmadığını verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi Melikşah'ın isminden esinlenerek veya Melikşah sözcüğünün değişimi ile öteden beri Kürtler arasında bu Dersimli aşiretlere Melkişler dendiği, bunlarında sonradan Kürtleştiklerini bildirmektedir.

Dil, din, mezhep ve inanç bölümünde değindiğimiz gibi Türkmen olan bu bölge halkı, yüz yıllarca Şafii Kürtler arasında yaşamışlar, tarihi olayları sürekli olarak aleyhlerinde sonuçlanması yüzünden yalnız kalmışlar, güvenlikleri için zorunlu olarak kırsal kesimlere ve oralarda okul ve eğitimden uzak kaldıkları için zamanla öz benliklerinden aşınmalar olmuştur. Bu uzun süreç içinde kim ve ne olduklarını unutarak sadece Alevi olduklarını bildirmekle yetinmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde bu durum değişmiş, okulların girmesiyle geniş halk kesimi okula ve eğitime sarılarak aydınlık geleceğe yönelmiştir. Son yüzdeler, Tunceli yöresinin eğitim düzeyinin tüm Türkiye yüzdesinin çok üstünde olduğunu, okuma-yazma oranının yüzde doksanlara ulaştığını göstermiştir. Bu ibre değişimi ve artışının en önemli nedeni, yıllarca devam edegelen ezilmişliğin ve inançsal baskıların sonucu olmuştur. Doğu bölgemizdeki halkımızın mezhepsel farklılıklarının, eğitim-öğretim üzerindeki durumunu örnekleyecek olursak, önümüze Aleviler yönünden olumlu, Şafiler yönünden de olumsuz bir şekilde düşündürücü bir tablo çıkacaktır. Doğu'da Şafii kesim, öğretmen ve okulu kabul etmeyip çocuklarını okul yerine Kuran kursuna ve camiye göndermelerine karşılık, Lolan-Abdalan-Hormek v.b. Alevi oymaklar okula ve öğretmene dört elle sarılırlar. Çocuklarını okula gönderip okutabilmek için her türlü özveriyi göze alarak adeta birbirleriyle yarışa girmişlerdir. Bu farklı oluşumda Şeyh ve hocaların ağır baskı ve etkileri vardır. Alevi zümrelerde dinsel bağnazlık, hurafelik ve körü körüne boyun eğmek ve teslim olmak yoktur. Eğitime, yeniliğe, ileriye ve uygarca yaşamaya yöneliş vardır. Bu istek ve arzuyu köstekleyen yoktur. Şeyhlere karşı olan alternatifin diğer kefesi Seyitler, Şafii kesimdeki Şeyhler gibi düşünmezler. Aksine, çocuklarını okutmak için halkı teşvik ederlerdi.

Doğu Anadolu'da Şeyhlik ve hocalık, dokunulmazlığı yüksek düzeyde varabilen ağır ve etkin kurumlar haline gelmişlerdir. Şeyh hakkında olumsuz düşünenler çarpılır inancı yatar tüm zihinlerde. Bu yer tanrılarının istekleri dışında hareket etmek, kesinlikle mümkün değildir. Bu nedenlerle geniş halk tabakası, okula ve öğretmene pek rağbet etmezdi ilk zamanlarda. Ancak zamanla çevrelerinde okuyup bir meslek sahibi olan Alevi çocuklarını gördükçe, onlar da kamçılanır oldular. Yanıldıklarını, uyutulduklarını anlayıp, yavaş yavaş çocuklarını okullara göndermeye başladılar. Bizim insanımız gördükçe hızlanır ve gördüğünü yapar. Düşünüş ve meylediş ise sonradan gelir.

Her dönem mutlu ve mutsuz, ilkel ve uygar ve çağdışı yönleri olmuştur. Toplumlar, bu tür oluşumlardan fazlasıyla etkilenir olmuşlardır. Geçmişin belki olanakları kıt, gelişmeleri sınırlıydı ama, yine de her olayı zamanı içinde değerlendirmek gerekir. Şurası bir gerçektir ki sıkıntılar, olumsuz gelişmeler ve istenilmeyen sonuçlar hep cehaletten gelişmiştir. Cehalet bireyselliği, kültür ve bilim, birlik ve beraberliği, rahatça yaşamayı sağlar. Bu arada suçlu olan, sefalet ve cehalet batağında çırpınan halkımız değil, halkı, çıkmazların içine sokup getiren geçmiş çağların yönetimleri ve yönetsel anlayışlarıdır.

Doğu halkının çilesi, Alevi olsun, Sünni olsun, tüm kesimlerde topluma yönelik olmayan, sosyal adalet ilkelerinden uzak, bireysel ve çağdışı yönetim anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet öncesindeki Abdülhamit yönetimi, Halkı birbirine düşürerek, sefalet içinde süründürerek, kimi zaman da zulmün, işkence ve baskılarla ezip geçerek yokluğa, sıkıntıya ve cehalete mahkum etti. Kurdurulan Hamidiye aşiret alayları, halkın biri birini kırıp geçirmesinden öteye gitmedi. Giyim, kuşam ve beslenmeleri hem halka hem de devlete yük oldu. Merhum Mehmet Şerif Fırat, aşiretler arası kin ve husumeti doğu-

ran, sosyal gelişmeyi önleyen, birlik ve beraberliği parçalayan Hamidiye aşiret alayları ile Abdülhamit ve Cumhuriyet dönemlerindeki sosyal yapıyı ve iç çekişmeleri şöyle belirtmektedir:

"Sultan Hamit tarafından kurulan Hamidiye teşkilatına alınmayan Lolan ve Hormek aşiretleri aşağı sayılarda yazılacağı gibi Hamidiye Alayları devrinde Cibranlı akınlarından kendilerini korumak için silaha sarılarak kabilelerini ayakta tutmaya çalışmış, fakat, büyük zarara uğramışlardır.

O çağda, bu kabilenin ağası bulunan Kalıbal oğlanlarından Mehmet Ağa, Hamidiye alaylarına karşı Hükümetin nüfuzuna sarılmak maksadıyla Varto meclis idare azalığına girmiş ve yine Hamidiye alay mandanlarının nüfuzları altında ezgin bir hale gelmişti. Bu aşiret halkı, meşrutiyette büyük bir varlık göstermiş, milli mücadelede harekâtında ödevini yapmış, Cumhuriyet devrinde de Şeyh Sait İsyanında Milli kuvvetler safında çalışmış, Cumhuriyet ve rejim için önemli görevlerde bulunarak bu son deneme ile yurttaşlığını ispat etmiştir."⁽⁴⁰⁾

Abdülhamit'in doğu siyaseti ve Alevi toplumu üzerindeki baskıları tarihi belgelerle meydandadır. O da I. Selim gibi İran'ın mezhepsel etkinliğine karşı Kürtleştirme politikasını gütmüş, Şafii kesimden Hamidiye alaylarını oluşturarak sözüm ona devleti ayakta tutacağını ummuş ve böylesine bir yanlılığı ile yanlış bir yönlendirmenin girdabına sürüklemiştir.

Abdülhamit'in bütün gayreti, kurduğu Hamidiye Alayları ile doğudaki Türkmen aşiretlerini ezmekten ve birlikten uzaklaştırıp Kürtleştirmeye zorlamaktan, Şeyh Sait gibi bağnaz, gerici ve şeriat kokan bir isyanın temelini atmaktan öteye gidememiştir. "Yanlış hesap Bağdat'tan döner" misali, devlete ve millete tehlikeli bir akımın oluşmasına neden olmuştur. Abdülhamit'in ektiği tohumun faturasını çok acı bir şekilde millet ödemiş ve ödemektedir.

Gerek Lolan ve gerekse Hormek, Abdalan v.b. aşiretlerinin Hamidiye aşiret alaylarına alınmayışları, üstelik karşıt bir şekilde mücadele etmeleri, bu iki aşiretin ve Alevi kesiminin kimliklerini belirtmeye yeterlidir. Yukarıda açıkladığımız gibi bu alayların temelinde başka nedenler yatıyordu.

Abdülhamit, devleti ayakta tutacağım diye aşiretleri bir birine düşürme planları kurarken, bu alayların kurmayları da büyük hesaplar peşinde idiler. İngiltere-Fransa ve Rusya'nın planlı gayretleri ile Doğu Anadolu üstüne kumar tezgâhları kuruluyor ve büyük kumarlar oynanıyordu. Görülen şudur ki, bu güne kadar yapılagelmiş Kürt isyanlarında Alevilerin Kürtler'le ortak eylemleri olmamıştır. Alevi kesiminde tek başaldırma olan Dersim hareketi ise ideolojik olmayıp, sadece jandarma zulmüne karşı olan ve aynı zamanda kimi çevrelerce yanlış anlaşılan, mevzii iken, toplumsal hüviyete büründürülen bir ayaklanmadır. Sayın İsmail Beşikçi'nin belirttiği gibi:

"Varsayım 30 - Doğu Anadolu'da Türkler, Alevilerle ortak eylemlere girdiği halde Kürtler suni Türklerle ortak eylemlere girmemişlerdir."⁽⁴¹⁾

Gerçekten geriye dönüp baktığımızda, geçmişten günümüze dek yapıla gelmiş tüm olaylarda Aleviler ile Şafii Kürtler'in hiçbir ortak eylemlerinin yapılmadığı görülür. Bunun da tek nedeni, inanç ve kültür farklılığından kaynaklanmaktadır. Geçmişteki acılı olaylar, her dönemde Alevilerle Şafii Kürtler arasında mesafeler koymuştur. Her dönemin olayında ezilen, kırılan daima Aleviler olmuştur.

Bu nedenle her Alevi bilir ki herhangi bir Kürt egemenliği karşısında bütün Aleviler ezilecek, sürülecek ve I. Selim'in yaptığı soykırımı gibi ve hatta ondan da beter durumda toptan bir katliamla yok olacaklardır. Düşünce-inanç-dil ve kültür birliği olmayan, üstelik aralarında asırların ekerek biriktirdiği kin ve nifak tohumları olan böyle toplumlardan birinin, diğerlerini kabul etmesi olası değildir. Özet olarak denilebilir ki, Doğu Anadolu'da Aleviler ile Şafii'ler, birleşmez iki ayrı kutup oluşturmaktadır. Aralarında ufak-tefek bireysel dostluklar olsa bile, toplumsal olarak bir araya gelmeleri ve bir arada olmaları mümkün değildir. Bu kutuplaşmaların temeli, çok eskilere dayanıp, Selçuklular dönemine kadar uzanır.

Daha önce de belirttiği gibi Doğu Anadolu halkının bu günkü sosyal yapısının karmaşıklığını, geri kalmışlığın, cehaletin ve yoksulluğun suçunu geniş halk kesiminde değil, onları bu oluşumun içine iten geçmişin yönetimlerinde aramak gerekir.

(Devamı 20. sayfada)

Alevi Bektaşî Kimliği

Bizler bu âlemde Hakk'ın kuluyuz
Ulu bir ecdadın torunlarıyız
Kimse bizi boş sanmasın doluyuz
Güruhu Naci'nin torunlarıyız

Muhammed Aliyle Ehlibeytin
Kerbalâ çölünde susuz şehidin
Eba Müslüm muhtar gibi yiğidin
Bektaşî velinin torunlarıyız

Süfyani.soyundan çektik çok zahmet
On İki İmam'dan umarız rahmet
Gönüller sultanı Karaca Ahmet
Gözlekçi Baba'nın torunlarıyız

Mevlana'nın dergâhına yüz sürdük
Gök kubbe atında semaha döndük
Taptuk dergâhında Yunus'u gördük
Şah Abdal Musa'nın torunlarıyız

Kültür yapan yedi büyük ozanın
Batın ilmi okuyanın yazanın
Seyyah olup bu âlemi gezenin
Kul Himmet üstadın torunlarıyız

Hiçbir zaman masumlara değmedik
Tarih boyu zalimleri sevmedik
Asıldık kesildik boyun eğmedik
Abdal Pir Sultan'ın torunlarıyız

Dört kapıda kırk makamdır yolumuz
Engür şerbetidir bizim dolumuz
Muhabbet bağında açar gülümüz
Gül Ahi Baba'nın torunlarıyız

Asırlar boyunca ezile geldik
Elendik yıkandık süzüle geldik
Erenler yoluna dizile geldik
Hubuyar Sultan'ın torunlarıyız

Kendi halkımızdan kurduk bir ordu
Esaret altından kurtardık yurdu
Bu güzel düzeni Atatürk kurdu
Mustafa Kemal'in torunlarıyız

İstiklal uğruna serimiz serdik
Düşman karşısına göğsümüz gerdik
Vatana gaziler şehitler verdik
Mezarsız şehidin torunlarıyız

İrfan mektebinde tahsil görenin
Keramete saadete erenin
Zâhirden bâtından haber verenin
İnsani Kâmil'in torunlarıyız

Dost dost dedik diye kötü bakıldık
Yobazların tuzağına takıldık
Sivas illerinde yandık yakıldık
Yanan ozanların torunlarıyız

Sazı sözü yedi iklimle ulaşan
Eserleri dilden dile dolaşan
Ölene dek Hak uğruna savaşan
Mahsuni Şerif'in torunlarıyız

Huy almışız ozanların huyundan
Âşıkların sadıkların soyundan
Salihî'nin aslı Türkmen boyundan
Ortasya Türk'ünün torunlarıyız

Lolanlıların Tarihçesi

1925 Şeyh Sait isyanında devletin milli kuvvetleri yetişinceye kadar Alevi aşiretler, sadece kendilerini korumak amacı ile savunmaya geçerek cephele açmışlardır. Şeyh Sait'in sıkıştırıldığı Varto yöresindeki Abdurrahman Paşa köprüsünde rahmetli Serçüklü Hüseyin Efendi'nin komutasındaki Lolanlı kuvvetler tarafından esir alınmış olmasına karşın, İstiklal mahkemesi'nde, sadece intikam almak amacı ile “*bunlar da bizimle beraberdi*” şeklindeki yalan sahte beyanlarla İstiklal Mahkemesi oyuna getirilmek istenmişti. Hem de isyanın kurmayı ve elebaşı durumunda ola ve aynı zamanda ikili oynayan Cibranlı Binbaşı Kasım'ın idamdan kurtulmasına ve müebbed hüküm giymesine karşılık.

Dinsel akımların ve mezhepsel gelişimi, kitlelerin sosyal, kültürel yapılarının özelliklerine göre yerleşmekte ve yayılmaktadır. Bu gün böyle görünen bir toplum, geçmişte başka bir etkilenme ile başka yapıya girebilir. Bu günkü aşiretlerin yapısal özelliği de, işte böylesine bir etkilenmeden oluşmaktadır. M. Şerif Fırat .Lolan Aşiretinin, Erzincan-Danzik bölgesinde iken H.736 (M) yılında Eratna Beyliği başkanı Alaattin-i Erten'a tarafından onaylanan Horasanlı Hacı Kureyş Baba'ya çırağ hakkında bağlanarak Alevi olduklarını açıklar. Bu tarih Anadolu Selçuklularının yıkıldığı, beyliklerin kurulduğu, Moğollar'dan İlhanlı Hükümdarlığının son dönemine gelindiği ve Kırşehir bölgesinde yayılmaya başlayan Bektaşiliğe geçim tarihi olsa gerek. Zira Horosan'dan gelen Türkmenler'in %80'i daha Horasan'da iken Aleviliği benimsemişlerdi. Çünkü, Müslümanlık Türkler tarafından kabul edildiği zaman egemenlik ve halifelige dayanan yönetim, teokratik biçimiyle Emeviler'de idi.

Emeviler, Abdülbaki Gölpinarlı'nın belirttikleri gibi kendilerinden olmayanlara, köle anlamına gelen “*mevali*” diyorlardı. Arabistan'ın bu çöl Bedevileri, kendilerinden olmayan ve Arap olmayan kavimleri hakir ve küçük görüyorlardı. O sıralarda Hz. Ali soyunun ezilmesi ve Kerbelâ olayı ve sonrasında halifeliğin babadan oğla devam eder şekilde Emeviler'e geçmesi, Haccac-ı Zalim'in İran ve Azerbaycan'daki zulümleri nedeniyle Hz. Ali Soyuna sempati duydukları ve bu vesile ile Aleviliği benimsedikleri tarihi gerçek.

İslamiyet öncesi dinsel kurumları kesin olarak bilinmemekle beraber, o zamanın yaygın Zerdüş dini ile daha önceleri Şamanizm'in etkinliğinin olduğunu, İslamiyet döneminde ve çağımızda kısmen geleneklerde görülebilen kalınlardan sezilenmektedir. O günlerden beri dinsel inançlarını sürdüren Alevi oymak ve aşiretler, bu gün, çağımızın gereği olan bilim ve kültürün etkisinde kendilerini yenilemekte ve sosyal gelişine tam anlamı ile ayak uydurmaya çalışmaktadırlar.

NOTLAR:

37 Prof. Dr. Osman Turan, *Age*, s. 68.

38 T. Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, Cilt 1, s.165.

39 Şerefhan, *Şerefname* (Kahire Nüshası), s. 118-189.

40 M. Şerif Fırat, *Doğu illeri ve Varto Tarihi*, s. 85-86.

41 İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu Düzeni*, s. 35.

Serçeşme'nin Yıllık Abone Bedeli	
Türkiye 40 TL - Avrupa Birliği 50 Euro - İngiltere 40 Sterlin	
Adı	
Soyadı	
Kuruluş	
Telefon - İş	
Telefon - Ev	
Telefon - Cep	
Faks	
E-posta	
Posta Adresi	
Sokak No	
Semt - İlçe	
Posta Kodu	
Şehir - İl/Eyalet	
Ülke	
Abone bedelini Genel Ajans Basım Dağıtım Organizasyon Ltd Şti adına Posta Çeki Hesabına (No 1629127) yollayın. Lütfen yukarıdaki formu okunaklı doldurun ve dekont ile birlikte bize faks ile iletin: +90.(0)212.519 5635	

Avrupa'da abone olmak isteyen canlar, abone bedelini aşağıdaki adrese yollayabilir:

Avrupa Baş Temsilciliği
T: +49.179.107 88 56

Hüseyin Akın

Postbank
Kontonummer:
826 857 303

Bankleitzahl:
25 01 00 30

Türkülerimizin Söylendiği Ortamlar

Rıza Aydın

Türkü dinleyenle türkü söyleyen birbirlerini tamamlayan bir bütünün parçalarıdır, bunlar zaman içerisinde birbirlerine “uyumlu” bir kültür oluştururlar. Eskiden türkü dinleyenle söyleyen aynı ortamda bulunurlardı, eğer dinleyen söyleyeni hakkıyla dinlemezse, söyleyen bundan alınıp küser, türkü söylemeyi de bıraktı; ama eğer söyleyeni dinleyenler can kulağıyla dinlerlerse bu defa söyleyen daha bir keyiflenir, söyledikçe dili açılır, okşarcasına sazın perdelerinde dolaşan eli, döşüne dokunduğu mızrabı adeta uçardı. Bu birbirini okşayan, paylaşıldıkça gelişen bir saygı ortamıydı.

Küçükken köyümüzde “cem” yapılırdı, başka köylerdeki de giderdik, bu yüzden o anı çok iyi anımsıyorum. “Cem”de saz çalınmaya başladı mı, sanki “haz komutu” verilmiş gibi hemen herkes kendi kendine bir çekidüzen verir, yani “hazır ola” geçer, pür dikkat kesilirdi. Cemaatin ortasında bir “Gözlekçi” olurdu, eğer çocuklar ses ederse, önce “Gerçeğe Hü!” diye uyarır, daha da olmazsa elindeki övendereyle (asayla) kafalarına vururdu. Sazın, sözün, âşığın büyük bir saygınlığı vardı. Şimdi de çoğunlukla bu kültürde yetişmiş insanların bulunduğu ortamlarda yaşıyorum, evimde sazlı-sözlü anlarımız oluyor, türkülerimiz de hep bu saygıyla dinleniyor. Sazlı-sözlü bu muhabbetlerimizi, başka kültürlerde yetişmiş insanların bulunduğu ortamlarda yapınca aradaki farkı görüyorum.

Şehre gelince farklı kültürlerle karşılaştık, teknolojinin de etkisiyle oluşan başka bir şeyi fark ettik. Adamlar müziği, türküyü hep mekanik aletlerden duymuşlar, onu dinlerken de konuşmuşlar, bir şeylerle uğraşmışlar ama -sesi veren- alet de onlara hiçbir şey dememiş, ne küsmüş ne de kırılmış. Sonuçta adamlarda bu tarz bir “huy” haline gelmiş. Televizyonun çıkması da bunu kamçulamış; şimdi bir düşünün; Ali Ekber Çiçek televizyonda “Haydar Haydari” çalıyor, karşısındakiler de birbirleriyle konuşuyor, bu söyleyenin ve dinleyenin birbirini “paylaştığı” bir olsaydı böyle olur muydu hiç; doğal olarak olmazdı, olmazdı. Bu durum insanın insana “yabancılaşması”yla, insanın “yalnızlaşması”yla ya da her şeyini makine ile yapmasıyla çok bağlantılı. Aynı apartmanda oturan insanlar birbirlerini tanımıyorlar; şehirde, kalabalıklar içerisinde insanın yalnızlaşması her şeye damgasını vuruyor. Yalnızlaşan birey her sorununu makine ile gideriyor; buna alışan birey canlı müzik yapan biriyle karşılaşınca ona da aynı şekilde makinedeki söyleyene davrandığı gibi davranıyor. Bu da, türkü söyleyenin kendini tamamen müziğe verip, onu hakkında söylemesini engelliyor.

Ben, Adana konserlerine geldikçe Ruhi Su’yu dinleme mutluluğuna ermiş bir kişiyim. Biz Ruhi Su söylerken nefesimizi tutardık, ne zaman ki o türküsünü bitirip ayağa kalkar ancak o zaman alkışlardık. Ona eşik ettiğimiz anlar da olurdu, ama bu o müziğin uyumu içinde saygıyla yapılırdı. Bu konserlerin, Fazıl Say’ın konserinden farkı olmazdı. Alanlarda da böyleydi; ben Zülfü Livaneli’nin Ankara- Hipodrom konserinde, o mahşeri kalabalığın içerisindeydim. Gözyaşlarımızı saymazsan hiçbir taşkınlığımız olmadı. Geçtiğimiz yıl Çukurova Üniversitesi’nin amfisinde Erkan Oğur’u dinliyorduk, bir bebek iniltisi duyuldu; babası, özür dileyip kundakta ki çocuğu dışarı çıkardı. O anda Erkan Oğur özlü bir söz etti: “Sessizlik, notaya yazılmasa da, müziğin bir parçasıdır”, dedi.

Şimdi konserlerde yapılan müzikle, konuşup efkâr dağıtırken müzik de duymak isteyen insanların oluşturduğu “bar” ortamlarında yapılan müzik bir olur mu hiç? Bara gelen müzik dinlemeye mi geliyor yoksa iki tek atıp, efkâr dağıtmaya, oynayıp “boşalmaya” mı? Fazıl Say, bu bar ortamlarına gelse, o gürültü içerisinde ne kadar başarılı olabilir? Adana’ya bir bara geldiğinde Tolga Çandar’ı dinlemeye gitmiştim; gitmez olaydım. Tolga “Yiğit olan ata biner atlanır; yiğit olan her cezaya katlanır”ı çekiyor, sağımdaki solumdaki insanlar “çan çan” konuşuyorlar. Şimdi, bu olur mu hiç, bu duruma dayanamadım, bir tatsızlık çıkmasın diye dışarı çıktım. Yahu tamam bizler “DAL”da “misafir edildik” oradaki her türlü muameleye katlandık, ama biz mazoşist değiliz ki; orada elimiz gözümüz bağlıydı, çaresiz katlanıyorduk, ama ya şimdi, gözümüz açıkken bunlara niye katlanalım. Sonra düşündüm, haksız olan, Tolga söylerken konuşanlar değil, benim. Adam oraya bunun için gelmiş, oraya gelirken kendini buna göre “kotlamış”, buna göre para ödemiş. Onların yanında benim isim ne? Ya buna katlanacağım ya da o ortamlara gitmeyeceğim.

Adana’da çok sanatçının konserini gördüm, izledim, gözledim. Her sanatçı kendine has bir dinleyici kitlesi oluşturmuş; kiminin konserlerinde hem müzik dinleniyor hem de müzikle beraber coşup oynanıyor, kimininde ise dinleyici kendini parlıyor, ortalığı yıkıp yemiyor,

sanatçıya saldırıyor, bir sürü güvenlik gücü bunları zaptedemiyor, kendini “jiletleme” noktasına geliyorlar. Her sanatçı, yarattığı dinleyici kitlesini gittiği yere de getiriyor. Gelen sanatçıya göre bulunduğu ortamın havası da, hemen değişiyor; bunu gayet açık olarak fark edebiliyorsunuz. Aynı bara Erkan Oğur gelince, gelen dinleyici- müşteri kitlesinin oluşturduğu bar ortamıyla, Kıvırcık Ali gelince gelen dinleyici – müşteri kitlesinin oluşturduğu bar ortamı bir olmuyor: “Herkes gittiği yere kendini de götürüyor”. Sorun, kendine has bir dinleyici kitlesi oluşturamamış genç, yeni-yetme sanatçı adaylarında. Bu genç sanatçıların türkülerini hakkını vererek okuyamamaları şimdilik bir sorun yaratmıyor. Çünkü, bilen bu türkünün olgun söylenişinin nasıl olduğunu, kimin söylediğini biliyor. Muharrem ya da Neşet Ertaş’ın söylediği bozlağı herkes söylemeye çalışıyor, başarılı olan da var olamayan da. Ama merak eden bunun doğrusunu kaynağından dinleyince aradaki farkı görüyor. Gelip geçici yerlerde değil de kasetlerde, bu türküler ustalarınca yanlış söylemeye başlanırsa, işte o zaman korkmamız gerekir. Biz türkü severler, barlardaki kötü söyleyişten değil, bunun ustaları, Arif Sağ, Sabahat Akkiraz gibi ekol yaratmış ya da bu ekole “simge” olmuş insanlar bunları “kötü” söylemeye başlarsa işte o zaman endişeye kapılmamız gerekir; şükürler olsun ki şimdilik böyle bir tehlike yok.

Herkes türkü çıkarabilir ama ona hakkını vererek çıkıran az olur. Bizim türkülerimiz naziktirler, öyle örselenmeye falan gelmezler ha, hemen bozulurlar. Bizim türkülerimiz öyledir ki ağır ağır, sindire sindire söylersen ağıt olur, biraz sulandırıp da hızlandırırsan o ağıtlar oyun havasına dönüşür; örneğin “Makaram Sarı Bağlar Kız Söyler Gelin Ağlar”, “Kızıl Dere” ağıtlarının başına gelen budur. Semahlarda böyle, ehil olmayan insanların elinde “dönüştürülüp” tadını kokusunu kaybediyorlar; “şıkıdım şıkıdım” oyun havasına dönüştürülüyorlar.

Bazı sanatçılar, kendilerine ya da yörelerine özgü bir tarz geliştiriyorlar; ağızları, boğazları ona alıştığında başka bir yörenin türkülerini söylemekte başarılı olamıyorlar. Örneğin Şivan, kendi yöresinin türkülerini çok iyi söylüyor olabilir, -söylüyor da- ama Kızılırmak’la yaptıkları kasette “Anu Yemen’dir” türküsünü söyleyememiş; söylemiş ama olmamış. Bunun gibi Mahzun Kırmızıgül kendi tarzında parçaları iyi söylüyor olabilir ama türkü kaseti iyi olmamış, ağız bu tarza gitmiyor. Emre Saltuk’un da böyle, kendine has bir tarzı var, o tarza ağız alıştığında deyişleri, türkülerini söyleyemiyor; o söylediğini sanıp, yeni bir yorum getirdiğini düşünüyor olsa da, olmuyor. Herkes her şeyi iyi söyleyecek diye bir kural da yok. Hoşgörülü olmak, iyile kötüyü birbirinden ayırmamak, her şeyi olduğu gibi kabul etmek anlamına gelmez; “iyiye iyi, doğruya doğru, kötüye de bizden uzak olsun” diyeceksin; bizler de diyeceğiz.

Hacı Bektaş-ı Veli ya da Pir Sultan Abdal Derneği’nin yemeğinde içki içen topluma çok güzel türkü de söyleyebilirsin deyiş de. O kültürün insanları, o içkilerini yudumlarken bu söylenenleri saygıyla, içten duyarak dinlerler ama her ortamda bu tadı bulamazsınız. Bu yüzyılların birikimi sonucu oluşan bir kültürel birikimdir.

Anımsatmak yerinde olacak: Cem’de Saki herkese “dem” dağıtır; sorun ne içkide nede içki içilen yerde; sorun, içki içenin o anki “niyetinde-niteliğinde”, yani “kültürel birikiminde”. Bektaş’ıye “baba erenler içki içer misin?”, demişler “hayır dem alırım”, demiş. Bektaş’ı özdeyişinin anlatmak istediği gibi, “dem” sazla, sohbetle, muhabbetle beraber alınır; bunlar birbirini bütünleyip birbirlerinin tadını, niteliğini değiştirirler. Böylesi bir ortamda şişedeki “mübarek” oradan çıkar, oradakilerle birleşir, başka bir şey olur. Bu kültürü bilmeyene bunu anlatması zordur. Sorun içilende ya da içki içilen mekânda değil, sorun “aşıkla maşukun” ilişkisinde, yapısında aranmalı.

Görüldüğü gibi, bu konunun konuşulacak çok yönü var; ama sonuç olarak bir genelleme yapmak zorunda kalırsak, türkülerimiz barlarda “iyi söylenemiyorlar” diyip sözü bir fıkra ile bağlayalım:

Baba erenler kasabaya giderken, eşi iyice, üzerine basa basa tembihlemiş “herif bugün gelirken kasaba uğra nasıl pişirileceğinin tarifini yazdırdıktan sonra pırzolalık et al, ağzının tadıyla bir pırzola yiyelim”, demiş. Baba erenler eşinin isteğine uyup pırzolalık eti almış, kasabada etin nasıl terbiye edilip pişirileceğinin tarifini de bir güzel yazdırıp cebine koyduktan sonra yola revan olmuş. Yolda gelirken bir pınarın başında mola vermiş. Suyun gözesinden eğilip su içerken birden bir hışırtı duymuş, baba erenler başını kaldırıp bir bakmış ki ne görsün; bir kuş eti cırnaklarına takmış götürüyor. Bektaş’ı çaresiz kuşun cırnakları arasında giden ete bakarken bağırarak “onu götürüyorsun ama demiş, tarifesi bende kaldı ağzının tadıyla yiyemezsin”

Trakya Gezi Notları*

Ayhan Aydın

T

rakya genellikle tabiatının güzelliğiyle anılan ve Türkiye'nin Batı'ya en yakın coğrafyası olarak nitelendirilir. Ama şu kadarını söylemek gerekir ki, burada yaşayan insanların önemli bir kısmı bu toprak parçasının devamı niteliğindeki Bulgaristan ve Yunanistan'dan da göçüp gelmişler. Bu nedenle Trakya, çok kültürlü bir yapı sergiler; yoğun bir Alevi-Bektaşî varlığının olduğu kadar, birbirinden çok farklı inanç, kültür ve yaşam anlayışına sahip insanları bağrında toplar. Bu küçük ama çok önemli bölge Türkiye'de Alevilik-Bektaşîlik araştırmacılığında ihmal edilen bir yöredir. Özellikle Balkanlar'daki Alevi-Bektaşî varlığını araştıranların bu bölgeyi kesinlikle ihmal etmemeleri gerekir.

23 Mart 2004 Salı

İSTANBUL'DAN hareketle, daha önceden temasa geçilen ve bölgedeki inanç önderlerini toparlaması ricası kendisine iletilen Hasan Yıldız'la Kırklareli'nde, kendi evinde bir araya gelindi.

Hasan Yıldız, kendisine bağlı olsun, olmasın diğer tüm dedeleri (ocakzade manasındaki dedeler değil. Şimdiki ismiyle bölgedeki "dervişleri") de toplantıya çağırması sonucunda, kendi talipleriyle birlikte, 20 civarında kişiyle toplandı.

Hasan Yıldız Baba, halihazırda bölgedeki Amuca kabilesine dedebalığa bağlı, yani Balım Sultan erkânı'nı uygulayan bir Bektaşî babası olmasına karşın, bölgedeki farklı inanç uygulamaları (Bedreddini, vb.) olanlarla, yani halkla yoğun bir temasa sahip bir isim.

Babanın evinin altında ibadetlerini yaptıkları geniş bir "Cemevi" var. Gece saat 12'ye kadar süren sohbetle söyleşiyle buradaki sorunlar, insanların duygu ve düşünce dünyaları irdelendi. Büyük bir yarenlik örneği sergilendi. O gece Hasan Yıldız Baba'nın evinde misafir kalınarak, daha samimi bir ortam yaratıldı.

Hasan Yıldız şu bilgileri de bizimle paylaştı; bizim duyduğumuza göre, Babaeski'de Sarı Saltuk'un mezarı varmış. Bir de Edirne'de şehrin çıkışında bir manastırın bahçesinde yine Sarı Saltuk'un bir mezarı varmış. Sarı Saltuk ibadet ettiği zaman buralarda bolluk olduğu için, yöredeki halk onu çok sevmiş ve onun adına ibadetlerini yerine getirmişler. Aynı zamanda Şeyh Bedreddin de Sarı Saltuk'un yolunu takip etmiştir.

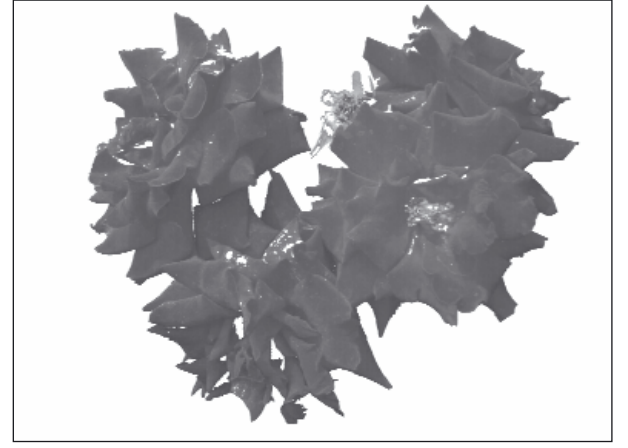
Selahattin Dağ

SELAHATTİN DAĞ; 1961 yılında Kısmet Aktaş Baba'dan nasip alarak yola girmiş, bir Gülşeni. Kendisini, "*Şeyh Bedreddin'e bağlı bir Gülşeni kuluyum*", diye tanıtan Dağ, Alevilik, Bektaşîlik'le ilgili birçok kaynağı tarayan, kökenlerini araştıran, bölgede Alevi-Bektaşî-Bedreddini inancının/felsefesinin yaşaması için çaba harcayan canlarımızdan birisi aslında.

Onun temel kaygısı, Alevi kurum ve kuruluşlarıyla, yazarların kendilerini tatmin edecek araştırmalar yapamamaları ve bu konuda bir boşluk olmasından dolayı arayış içinde, çeşitli bocalamalar sergileyen bir kişilik göstermesi.

Gülşenilerde gülbenkli muhabbet (dört ayaklı kurban kesilen muhabbet, koyun, koç, vd.) ve gülbenksiz muhabbet (iki ayaklı tavuk, horoz, vb., yani, "*Cebrail*") kurbanı kesilen muhabbet olduğunu söyleyen Dağ, on üç yaşından beri bu yola gönül verdiğini, babasıyla cemlere girdiğini, eski dede ve babaların kendilerini kendi inançları konusunda aydınlatmalarına rağmen şimdi mürşit sıkıntısı çektiklerini, hali hazırda da Gülşenileri temsil eden dedeler olsa da bir baş, bir baba olmaması dolayısıyla ve köylerin boşalması, kente göçün artması ve ekonomik nedenlerle insanların inançlarından ödün verdiklerini, bu sorunun Kofçaz İlçesi'nde çok yoğun bir şekilde yaşandığını söyledi.

Edirne'de Hasan Şezai Hazretleri'nin türbesi varmış. Ayrıca onun Gülşeni olduğunu duyduk diyen Dağ, bir de "*Gülşeniler Sokağı*" olduğundan bahsediyor. Kendilerinde baş okutmanın, musahipliğin olmadığını söyleyen Selahattin Dağ, kendilerinin topluca tövbeden geçtiklerini, bunu aksatmadan sürdürdüklerini söylüyor. İstanbul'da Paşabahçe'de Davut; Lüleburgaz Turgutbey Köyü'nde Levent Baba'nın (Kısmet Aktaş'ın yerine baba olmuş), Kırklareli'nin Koruköy'ünde de Ali Baba'nın hali hazırda bildikleri babalar olduğunu söyleyen Dağ; Kofçaz Deveçatağı Köyü'nde Habib Dede ile Talih Özkaynak'ın, Ahmetler Köyü'nde Mehmet Ali Uzun'un dede olduklarını; Devletiağaç'ta Yaşar Aktürk'ün, Lüleburgaz'da Tatlıpınar Köyü'nde Nuri Çakar Dede'nin görevlerini yapmaya çalıştıklarını söyledi.

Gülşenilerde
gül
önemli
bir
simgedir.

Ahmet Malik (Emekli Öğretmen)

KOÇAZ TERZİDERE'li 1930 doğumlu. Kökleri Bulgaristan Alvanlar (Yablonova'dan) gelmiş. Kendisini şöyle anlatıyor:

"Dedem, Veli Efendi'nin babası Ahmet Baba'dan el almış, kendisi Bektaşî olmuş. Aynı şekilde benim babam da Bektaşî olmuş. Dedem Bektaşî dedesiydi. Sonradan babam da dedelik yaptı. Ben de yol konusunda kendimi iyi yetiştirdim. Onlardan çok şeyler öğrendim. Bizim inancımıza göre Horasan'dan İbrahim Sani Gülşeni Tarikatı'nı kurmuş. Önceki sene ziyaret edip söyleştığımız, bilgili Bektaşî Babalarından Haydar Karaman'ın eşi Fatma Ana'da bizi görmekten çok mutlu olduğunu söyleyip duyulandı. Çünkü Haydar Karaman Baba'yı, 9 Eylül 2002'de kaybetmiştik"

Fevzi Kemter Derviş

HASAN YILDIZ Baba'ya bağlı olan Çırakçı Derviş, Mehmet Ali Solak Baba'dan nasip alarak yola girmiş. "*Mehmet oğlu, Hatice'den doğmam*" diyen derviş, şu anda Kızılıkdere Köyü'nde Hasan Yıldız'ın dervişliğini yapıyormuş. Yani onun en önemli yardımcısı pozisyonundaymış.

Muharrem Hüseyin Durgut Derviş

KIZILCIKDERE Köyü'nde dede olan Durgut, 71 yaşında olmasına rağmen oldukça dinç görünüyor. Mehmet Ali Solak Baba'nın oğlu, Ahmet Solak Baba'nın amcası olduğunu söyleyen Hüseyin Durgut, 1960 yılında nasip alarak yola girdiğini, 2003'ün beşinci ayının dördünde de derviş olduğunu, ölene kadar bu yola hizmet etmek arzusunda bulunduğunu belirtiyor. Kendi ifadesine göre Kızılıkdere Köyü 200 haneymiş.

Hasan Hüseyin Aslan Derviş

HASAN HÜSEYİN Aslan Derviş, "*Kofçaz Beyce Köyü'ndenim*" diyor ve devam ediyor:

"Almış yedi yaşındayım. On beş yaşında nasip alıp yola girdim. Bu meydana kadim oldum. Nasip aldığım baba Kılavuzlu Köyü'nden (Tekirdağ), Cafer Tuncer Baba'dır. O Hakk'a yürüyünce Halil Tiryaki'ye teslim oldum. Halil Baba, Hasan Yıldız'ı baba yaptı. Şimdi biz de Hasan Yıldız Baba'ya teslim olduk. Derviş olduk. Hasan Yıldız Baba'nın dervişiyim, rehberiyim."

24 Mart 2004 Çarşamba, Edirne

MEDENİ YAĞCI'yla telefon bağlantısı kurup Uzunköprü yakınlarında ki Meriç'e bağlı Omurca Köyü'ne hareket ediyoruz.

Kızıldeli Sultan Ocağı'na bağlı bir baba; aynı zamanda Kızıldeli Sultan Ocağı'nın önde gelen temsilcisi Lütfü Aykurt Baba'yı da Halife Baba olarak gördüklerini ve kendilerinin ona bağlandıklarını söyleyen Medeni Yağcı'ya buralarda daha aktif olması ve diğer tüm babalar, dedeler ve dervişlerle bağlantıya geçip, çalışmalarını onlara anlatmasını rica ediyoruz.

Yaşayan en ünlü Bektaşî şairlerinden Kemal Özcan'ı (Derviş Kemal) evinde ziyaret ederek, sohbet ediyoruz. Kendince kimi eleştirilerini bize yönelten Derviş Kemal özellikle Alevi/Bektaşî kurumlarının ozanlara sahip çıkmamasından yakınıyor. Kendini Atatürkçü, ilerici bir kişi olarak tanıtan Derviş Kemal, bu yazarlarla, bu kurumlarla, bu toplumla bir yere gidilmez, diyip olumsuz bir tablo çizse de kendisini cesaretlendiriyoruz.

İsmail Pastırmacı Baba

KIZILDELİ SULTAN Ocağı babalarından İsmail Pastırmacı çifte vatandaşlık hakkına sahip bir Bektaşî babası. Kendisi aynı zamanda Yunanistan vatandaşı da olan Baba, ziyaretimizden çok memnun olduğu gibi, bu ziyaretlerin ne kadar yararlı olduğunu da babayı ziyaretimizde daha iyi anlıyoruz.

Sarı Saltuk

AYNI ZAMANDA şu anda oldukça harabe bir halde olan ve sadece bir mezarın kaldığı Babaeski'deki *Sarı Saltuk*'un makamını ziyaret ediyoruz. Büyük ihtimalle Romanya Dobruca Babadağ'daki türbesinde meftun olan Sarı Saltuk'un, yedi yerde mezarının bulunduğu inanılıyor. Hatta bu sayının daha da fazla olduğunu biliyoruz. Mevcut bilinenlerinin dışında örneğin İstanbul'da ve Tunceli'de de bir Sarı Saltuk ziyareti var. Bilindiği gibi inanışa göre vefatından sonra yedi tabutun yapılmasını isteyen Sarı Saltuk, bunlardan sadece birinde yatarken, tabutun açılmasını istediği için yedi ayrı yerde yattığına inanılan, Balkanlar'a ilk giden büyük bir eren olarak anılmaktadır. Babaeski'deki makamının içler acısı durumuna üzülüyoruz. Bir demir korulukla çevrilmiş ve hemen başında mumların yandığı anlaşılan ziyaret Babaeski'nin merkezinde bir yerde.

Kumrular Köyü

AKŞAMÜZERİ yaptığımız gezi oldukça yararlı oluyor. Köyde yapılan cemevini ve bu cemevinin arsasını bağışlayan canımızı ve köyden birkaç kişiyi de görüp, cemevinin yapım öyküsünü onlardan dinliyoruz. Buna göre köydeki canların yardımıyla yapılan cemevi özellikle bilgili Kızıldeli Sultan Ocağı Halife Babası Lütfü Aykurt'un da çabalarıyla kısa sürede toparlanmış görünüyor. Oldukça temiz olan cemevinin tamamlanamayan bazı bölümleri için bizden istek de bulunan köylüler aynı zamanda özellikle okumak ve okutmak için kitap da talep ediyorlar.

Firuzköy, Lütfü Aykurt Baba

KIZILDELİ SULTAN Ocağı'nın Halife Baba'sı (Dedesi) pozisyonunda olan Lütfü Aykurt'u evinde ziyaret ediyoruz. Ziyarete Lütfü Aykurt'tan çok detaylı bilgiler derleniyor. 17 Nisan 1937'de Silivri Ortaköy'de doğduğunu söyleyen Lütfü Aykurt Baba, atalarının ve eşinin ailesinin Yunanistan'dan buraya göçtüğünü anlatıyor. Mübadele döneminde çok sıkıntılar çekildiğini, insanların birbirlerinden koparıldıklarını anlatan Aykurt, Kızıldeli Sultan'ın da Balkanları İrşat eden bir pir olduğunu, ona bağlı olmaktan dolayı onur duyup, layıkıyla hizmetlerini yerine getirmeye çalıştıklarını belirtiyor:

“Bizler Aleviler, Bektaşiler olarak çok sıkıntılar çekmiş insanlarız. Birçok kez düzenimiz bozulmuş. Özellikle 1826'daki olaylarla Bektaşî dergâhları, tekkeleri tarumar edilmiş. Kaynak kitaplar yakılmış. 1878'de Doksanüç Harbi olmuş. Daha sonra biliyorsunuz, Balkan Harbi var. Birinci Dünya Savaşı var. 1925'de tekke ve zaviyeler

Hakkı Saygı Baba ile Nevzat Demirtaş lokma duasında

kapatılıyor. Buna rağmen bizler hizmetlerimizi yerine getirmeye çalışmışız. Biz bugünlere kolay gelmedik, nice badireler atlattık. O yüzden bugünün değerini de iyi bilmemiz gerekir. Ben naçizane bu yola hizmet etmeye çalışıyorum. Bizlerin geldiği yerin ismi de Ortaköy'dür. O nedenle bizler de aynı ismi yaşıyoruz. Biliyorsunuz, eskiden Müslümanlarla Hıristiyanlar içi içe bir yaşam sürüyorlarmış. Birbirlerini etkilemişler. İnançlar arası hoşgörü olmuş. Biz zaten hoşgöründen yanayız.”

Kızıldeli Sultan'a bağlı 24 köy varmış. Vakıf arazileri varmış. 1370 tarihinde Birinci Murat türbeyi yaptırmış. Aykurt Baba anlatımını sürdürüyor:

“Aslında bizlere Karagöz yörükleri de denirmiş. Kızıldeli'yle ilgili anlatıları biliyorsunuz. Benim bilebildiğim kadarıyla Doç. Dr. Bedri Noyan'ın eski yazıdan çevirdiği bir kitap var. Ayrıca Hüseyin Pehlivan Dede de bir elyazması vardı. Bunun yanı sıra Hasan Özgüner (Kadir Hasan)'ın da Türklerin Rumeli'ni Fethi isimli bir kitabı vardır. Bir de bende Faziletname var. Kırcaali'de bir de Seyit Baba varmış. Kızıldeli Sultan (Seyyid Ali Sultan) Yunanistan Dimetoka'da Gaziler Tepesi'ndedir. Temmuzun 27/28'inde Seçek Yaylası Şenliği olur. Aslında bir yayla etkinliği değildir bu. Burada bir yaylaya çıkma yoktur. Ama insanlar bu şenlikte bir araya gelip, birlikte olurlar. Benim duyduğuma göre o bölgede on Alevi Bektaşî köyü kalmış.

Şu anda Medeni Yağcı, İbrahim Manaf, Burhan Sütçan bana bağlı babalar. Kızıldeli Sultan Ocağı'na bağlı olarak Bursa İsmetiye Köyü'nde Demirtaş'ta, İsmail Baba varmış. Bir de bana Orhangazi, Ortaköy'de oturan Erdoğan Baba hizmet yapıyor. Gürbüz Baba ve İsmail Pastırmacı Babalar sana bağlı değiller. Ben on yıldır babalık yapıp, görevlerimi yerine getiriyorum. Bana bağlı Nail Derviş ve Salip Dervişler var.

Bizde musahiplik çok önemlidir. Ahret kardeşliği denen bu olay insanı tamamlayan, eksikliklerini gideren bir büyük inanç kurumdur. (Bizde musahipsizlere 'yediler' denir.) Bir kişi yola girip, nasip alacaksa ilk önce mürebbisini bulur. Daha sonra ahret anasını ve babasını bularak, kurban kesip yola girer. Bizde 12 post vardır. Bu on iki postun, hizmetin sahipleri çok önemlidir. Bir nevi bakanlar kurulu gibi çalışırlar.

Bizler cemlerimizi kesinlikle aksatmadan hem de ödün vermeden devam ettiriyoruz. Her cemde sizlerin görgüden geçme dediğiniz şeyleri bizler yaparız. Cemin bir başlama ve bitme ayı, haftası yoktur. Her an canlar cem yapabilirler. Kişi Almanya'dan gelmişse, babaya söyler, daha sonra canlara haber verilir ve cem yapılır. O cemde de mutlaka tüm hizmetler yerine getirilir. Bizim hiçbir cemimizde hizmetler aksamaz. Gerçekten de sabahlara kadar sürer. Biz bu sene de Kumrular da, Ortaköy'de aynı şekilde cemlerimizi yaptık.

Bizde aynı zamanda Sarı Çorba da önemlidir. Bu Aşuredir. Herkes orucunu tuttuktan sonra Sarı Çorbasi'ni yapar. Burada da bizlerde tarikten geçme olayı vardır. Aynı zamanda Nevruzda da insanları pençeden geçiririz. Eğer kişi yolu zarara uğratacak bir iş işlerse ona ceza verilir. Hiç kimseye imtiyaz tanınmaz. Bizde kişinin ceza alması ceme katılanların taktiriyle olur. İnsanlar babayı da düşkün yapabilirler, cemden düşürebilirler. O kişi bir daha ceme giremez. Nitekim bir baba taliplerinin isteğiyle babalıktan düşürüldü. Toplumdan dışlandı.

Sıkı kurallarımızla Hak-Muhammed-Ali yoluna zarar gelmemesi için, canımızı bu yola feda ettik. By-pass ameliyatı oldum, böbreklerden ve diğer birçok yerimden şikayetim var ama yol daha ula olduğu için hizmetleri yerine getirmeye devam ediyoruz. Şu anda Ortaköy'de dört gölüm(*) var. Edirne'de Lalapaşa'da Taşlımüsellim (yarı yarıya); Uzunköprü'de Yeniköy, Esköy (bir kısmı, İlçe merkezinde), Çobanpınar, Akıncılar (Dravşan); Malkara'ya bağlı Pişman (Yenidibek), Teslim(Sarıpolat), Yayla göne; Meriç'te Omurca (Medeni Yağcı), Nasuhbey Köyü; Pınarhisar'a bağlı İslambey, Silivri Ortaköy, Firuzköy, Bursa Merkez; İsmetiye Köyü, Atıcılar Köyü.”

NOTLAR:

(*) Göl: Bölüm, bölük anlamındadır. Yani talip sayısı çok fazla olduğu için bunlar kısım kısım ayrılır. Hepsinin hizmeti de ayrı ayrı görülür. Buna bazen ocak, oğul, dergâh vb. isimler de verilebiliyor.

Alevilerin “Işık” Olarak Anılıp Kırılmaları

Lütfi Kaleli

Baki Öz'ün “*Alevilik ile İlgili Osmanlı Belgeleri*” adlı yapıtında ilgi çekici bir husus, 16. yüzyılda Alevilere Kızılbaşlığın yanında, bundan önce “*Işık*” denilmesidir. Örneğin, 23 Ramazan 966 (30 Haziran 1558) tarihli Kanuni Sultan Süleyman fermanında şöyle denilmektedir:

“Seydi Gazi *Işıkları*’nın katledilmesine ilişkin Eskişehir kadısına hükmümdür:

Bugünlerde gönderdiğin mektupta, daha önce gönderilen onurlu buyruklarından söz ederek ‘Eskişehir ve Seydi Gazi ilçelerinden kimi Seydi Gazi *Işıkları*’nın oturduğunu ve bunların da fesatçı kişiler olduğundan yakalanıp güvenilir kişilerin bekçiliğinde Kütahya’ya gönderilip hapse atılmalarını ve sonuçtan bizim haberli kılınmamızı istediğimizi’ yazmışsın. Ayrıca yazında söz ettiğin ‘Eskişehir kadılığında iki *Işık* inançlı kişi bulunduğunu, bunların birinin yirmi, birininse on beş yıldan beri inançlarından dönüp Sünni olduklarını, evlenip çoluk çocuğa karıştıklarını, hiçbir suçla suçlanmadıklarını, buna göre halkının tanıklık ettiklerini’ yazmışsın. Şimdi buyruğum odur ki, ilk buyruğumdaki gibi fesatçılara fırsat ve ruhsat vermeyip haklarından gelesin...” (sayfa: 21)

19 Zilkade H. 966 (M. 1558) tarihli bir başka ferman ise şöyledir:

“Bayramlarda kös ve nakkare çalarak dolaşan ve *Aşure Günleri* düzenleyen *Işık Taifesi*’nin bu davranışlarının yasaklanmasına ilişkin Edirne kadısına hükmümdür:

Şu kutlu saltanat günlerinde Hz. Muhammed şeriatının icrasını O’nun getirdiği hükümlere bağlamak tek emelim olmakla, çok geniş topraklara sahip olan Osmanlı ülkemde valiler ve hakimleri tayin etmekten dahi şerefli amacım yüce şeriata aykırı olan kötü davranış ve hareketleri yasaklamak ve defetmektir. O halde bundan önce ülkemde kutlanan bayramlarda bazı kimseler şeriata aykırı olan eğlence ve oyunlarla meşgul olup, o çeşit aşağılık işler yasak ve defedilip uyarılmış ve defalarca yazılar yazılmıştı. Halen kadılık görevini yaptığın yerde, önce bayramlarda bazı günahkarlar şerefli şeriata aykırı ve emre karşı, önceki üslup ile davul, nakkare ve zurnalar çalıp, bir çok eğlence ve yasak davranışlar yapıp, bundan başka ortadan kaldırılmış bidatlerden (sonradan ortaya çıkmış adetlerden) *Aşure* günlerinde *Işık Taifesi* dahi sancaklar kaldırıp davul, nakkare, def ve dümbelek çalarak şehirlerde açıkça gezdikleri; Müslümanların hakimlerine bile bu tür şeriata aykırı hareketler yasaklandığı halde, onlara izin verilip yasaklanmadığı iştirildiğinden, şimdi bunun gibi kötü eylemler, bundan önce yasaklanıp defedilmiş iken, bu kez izin verilmesine sebep nedir bilinmesi ve bundan sonra yasaklanması gerektiğinden dolayı buyruğum odur ki:

Şerefli hükmüm elinize ulaştığında, bundan sonra bayramlarda şeriata aykırı davranışlarda bulunan kimselere davul ve nakkare çaldırıp, eğlenceler ve yasaklanmış davranışlar yaptırıp, yapanları yasaklayıp *Aşure* günlerinde de, diğer günlerde de *Işık Taifesi*’nin bu çeşit davranışlarla şehirde gezdirmeyip yasaklayarak, bu yasağa uymayanları, şerefli şeriata gereği ile cezalandırıp, bu yüce emrimin suretini orada düzenlenen sicile kaydedip, bugün ve bugünden sonra yüce buyruğuma aykırı ve şerefli şeriata karşı gelen kimselere göz açtırmayasın...” (Sayfa: 30. 31)

15 Sefer H. 975 (M. 1567) tarihli ferman:

“Ahyolu’ndaki *Işık Taifesi*’nin izlenmesi ve eylemlere katılanların tutuklanarak cezalandırılmalarına ilişkin Ahyolu kadısına hükmümdür:

Mektup gönderip Ahyolu ilçesinde ve Hatun ili bucağında sapkınlık yapan *Işık Taifesi* toplanıp, Bahçeli adındaki başkanları Tur adlı *Işık* için, haşa ‘Peygamberdir’ diye inandıklarından başka, Ehl-i Sünnet vel Cemaat’ten olan Müslümanların ibadetleri için ‘Boş yere aç gezersiniz ve başınızı yere korsunuz’ deyip Feraiz (din bakımından miras kalan farizalar) kitaplarına, ‘saman ve kepekten ibarettir, samanı hayvan soyu ve kepeği de köpekler yer. O kitapları okuyan da hayvan ve köpektir’ diye çekiştirip söverek; Müslüman mezarlıklarına, ‘Yezitlerin kabirleridir’ deyip kendi ölülerini için ayrı mezarlık yapmışlardır. Bu ve benzeri tam bir kafirlikleriyle zihinleri boş, okumamış toplumu dinden saptırmak üzere olup, adı geçen bucak halkının çoğu bunlara uyararak haksız yere adam öldürmeye ve mallarını almaya çalışıp, kendi halinde güçsüz olan halkın ise onların şerrinden korkup rahatsız oldukları, gizli ve açık araştırıldıkta, davanın anlatıldığı gibi olduğundan, haklıyı koruma gayretiyle coşup, adı geçen Bahçeli ve müritlerinden Resul ile İshak yakalandıklarında, ‘Biz kafir idik, şimdi Müslüman olduk’ diye tövbe ettikleri için kafiye verilip, Bahçeli müritlerinden ve bazı hırsızlardan, hassa reislerinden kereste almaya gelen Hüsam Reis ile yakalanıp gönderilmek üzere iken kaybolup, öte yaka Kızılbaşlarından gelip bunların arasında yerleşmiş bir kara sakallı halk suretinde olan Boyacı Ahmet adlı kimsenin öldürülmesi için toplanmış bulunan bu azgın ve sapkınların yüce katıma yönelindiklerini arz eylemişsin... Şimdi, o kaçanlar dahi yakalanıp, durumları değerlendirilerek bildirilen davranışları kanıtlanırsa tümünün hapsedilmelerini emredip buyuruyorum...

Buyruk eline vardığında, çok dikkatli olasın; adı geçenleri ve kaçanları ne olursa olsun yataklarına ve duraklarına adamlar yollayıp bul-

Serçeşme Sizlerin Katkısıyla Çıkıyor ve Dağıtılıyor

Serçeşme’nin arkasında medya ve işadamları yoktur. Gerçek sahibi *Serçeşme*’den niyaz alan okuyucularıdır. *Serçeşme*’yi çıkaranlar yurt içinde ve dışında çalışan, emeğiyle geçinen insanlardır. *Serçeşme* okuyucusunun özverisine, paylaşımcılığına, çalışkanlığına güvenerek ve zorlukları birlikte çalışmayla aşma gücüne dayanarak yola çıkıyor.

Eli kalem tutan tüm canlardan yazı, haber, fotoğraf, yorum, Yazılar ile nefeslerinizi, deyişlerinizi bekliyoruz. Tüm canları, *Serçeşme*’ye abone olmaya, abone yapmaya, temsilcilik görevini üstlenmeye, buldukları yöreye derginin toplu getirtilmesini, elden dağıtılmasına el vermeye çağırıyoruz.

BUGÜNE DEK TEMSİLCİLİK GÖREVİNİ ÜSTLENEN CANLAR:

Yurtdışı - Almanya: Berlin Zeki Konuk +49.172.305 92 29; Bremen Adnan Kılıç +49.174.448 49 59; Darmstadt Hüseyin Akın +49.179 107 88 56; Frankfurt Sedat Bican +49.170.751 25 35; Gladbach Behcet Soguksu; Hamburg A. Varol +49.172.453 14 62; Hanau Kemal Nayman +49.173.667 7291; Kassel Hüseyin Öztürk +49.162 153 33 20; Oberhausen Mehmet Kaz +49.173 612 01 95; Stuttgart Kılavuz Bakır +49.162 909 70 70; **Avusturya:** Tirol Hüseyin Polat +43.650 841 55 99; **Belçika:** Brüksel Kazım Bakırdan +32.473 49 37 12; **Danimarka:** Aarhus Yücel Tanrıverdi +45.5124 0283; **Fransa:** Paris Ahmet Kesik +33.672 96 33 44; **Hollanda:** Gelderland Ali Rıza Ağören +31.651 25 63 19; **İsviçre:** Basel İbrahim Bakır +41.78 808 40 07; **Norveç:** Oslo Ali Kılınç +47.9208 6450.

Yurtiçi - Adıyaman: Merkez İmam Bakır 0532.791 03 20; Gölbaşı Kenan Tezerdi 0535.949 43 13; **Amasya:** Merzifon Ali Kızıroğlu 0535.644 27 25; **Gümüşhacıköy** Feruz Oruç 0542.664 35 14; **Ankara:** Sıhhiye Timur Özmen 0532.313 87 78; **Merkez** İsmail Metin 0532.644 95 37; **Antalya:** Merkez İlyas Şimşek 0544.578 22 99; **Burdur:** Merkez Mehmet Turan 0248.234 37 17; **Denizli:** Merkez Tekin Özdil 0546.237 32 96; **Diyarbakır:** Merkez Mehtap Ürer 0535.872 63 03; **Eskişehir:**

Odunpazarı Cafer Karataş 0533.719 36 54; **Gaziantep:** Merkez Katre Can 0535.503 6601; **İstanbul:** 4. Levent Hüseyin Düzenli 0555.204 73 79; **Acıbadem** Koray Berktaş 0533.244 61 25; **Alibeyköy** Veysel Köse 0544.305 39 23; **Avcılar** Mustafa Kılçık 0536.552 68 75; **Bahariye** Zehra Ünder 0533.722 03 91; **Beyazıt** Bekir Delibaş 0212.516 23 14; **Çağlayan** Ali Ulvi Öztürk 0212.224 22 42; **Fatih** Rukiye Delibaş 0536.396 83 56; **İçerenköy** Yılmaz Gürbüz 0535.524 49 12; **Kadıköy** Kazım Erol 0216.347 14 41; **Kağıthane** Aydın Deniz 0212.320 18 18; **Kayıdağ** Veli Göynüsü 0532.687 31 09; **Sarıgazi-Taşdelen** Ergül Şanlı 0532.410 51 79; **Soğanlık** Hasan Harabati 0532.787 7098; **Sultanbeyli** Sadegül Çavuş 0535.491 07 58; **Ümraniye** İsa Polat 0536.968 99 75; **Üsküdar** Sabri Karaman 0533.263 02 43; **Yenidoğan** Salih Arslan 0535.941 15 09; **İzmir:** Merkez, Hüsnüye Çınar 0532.512 59 62; **Konya:** **Beyşehir** Hüseyin Kutlu 0535.522 75 11; **Beyşehir** Salman Zebil 0542.431 56 91; **Maraş:** **Elbistan** Ali Kaya 0535.466 38 43; **Nurhak** Hasan Çadır 0535.511 12 99; **Nevşehir:** **Hacıbektas** Erhan Çetin 0536.426 94 33; **Samsun:** **Merkez** Cem Sultan Ermiş 0532.700 49 61; **Terme** Emrah Çolak 0542.341 33 03; **Tekirdağ:** **Merkez** Hasan Arslan 0282.263 05 79; **Urfa:** **Kısa** Ahmet Aykut 0536.777 63 47; **Sırrın** Sadık Besuf 0537.392 6375.

Lütfi Kaleli

durasın, getirip yargılayasın. Arz ettiğin gibi azgınlıkları ve sapkınlıkları sabit olanları hapsedip, sicil suretlerine yüce katıma gönderesin. Sonra emrim ne şekilde gelirse, gereği gibi uygulayasın...” (Sayfa: 38, 39)

Anadolu’da 16. yüzyılın son çeyreğine dek “*Işık Taifesi*” diye tanınan Aleviler, toplu kırımaların yoğun yaşanmasından sonra bu isimle anılmaz oldular...

Peçevi Tarihi’nde *Işık Taifesi*’nden şöyle söz edilmektedir:

“Ehli-i İslam’da Işık Taifesi mezmum (ayıplı) bir toplum olduğu gibi, kafirlerden daha kötü bir taifedir.”

Prof. Dr. Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü’nde *Işık* karşılığını şöyle veriyor:

“Osmanlılar zamanında bazen Bektaşilere, Alevilere, Hurufilere ve Rafizi eğilimli derviş zümrelerine Işık ve Işık Taifesi adı verilmiştir. Bunlar adına tesis edilecek vakıfların şer’an geçerli olamayacağı kaydedilmiş ve fermanlarda bu zümreye dikkat çekilmiştir.”

“Kafirlerden daha kötü bir taife” olan ve vakıfları “şer’an geçerli olmayan” Işıklar, Osmanlı ülkesinde sürekle avlarının ve katliamların hedefi oldular. Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar ve kurtuluş olarak çeşitli sözcük oyunlarının arkasına sığınarak kendilerini korumaya çalıştılar. “*Işık Taifesi*” bugünkü Alevilere 17. yüzyıldan önce verilen isimdi. Ellerinde bağlamaları ile köy-köy dolaşarak, bu inanışın yayılmasını ve yerleşmesini sağlayan misyoner ozanlara da “*Işık*” deniyordu.

Köy yollarında dolaşarak başı açık, yalın ayak korumasız dolaşan, elinde sazından başka dayanağı olmayan “*Işıklar*”, sürekle avlarının başlaması ile ağır zulümlere uğradılar, aşağılandılar, yok edildiler. *Işıklar* bu zulümden ve yok oluştan kurtulmak için, bir sözcük oyunu ve bir ses benzerliğinin ardına sığındılar: Aşk, aşık ve ışık sözcükleri, o dönemde Osmanlı ülkesinde kullanılan Arap Alfabeti ile neredeyse aynı harflerle yazılıyordu. Okunuşları da birbirlerinden pek farklı değildi. Misyoner ozanlar, kağıt üzerindeki “*ışık*” yazısını, ‘*aşık*’ olarak okuyup kendilerine “*Aşık*” dediler. Böylece ışıklara yönelik öfke ve şiddeti kendi üzerlerinden savuşturdular...

Anadolu ve Rumeli’de Alevi inanışının önderleri olan “*Işıklar*”, yok olmaktan kurtulmak için “*Aşık*” adını alırken, adlarının önüne bir tanımlama daha koydular: “*Horasan Erenleri*”. Horasan, İran’ın Kuzeydoğusu’nda bir bölge adıdır. İnanç önderlerinin bu tanımla anılmaları, ilk bakışta bunların Anadolu ve Rumeli’ye İran’ın Kuzeydoğusu’ndan geldiklerini düşündürüyordu. Ancak 10. yüzyıldan başlayarak Anadolu’ya akın-akın göç eden Türkmenlerin ata yurdu Orta Asya idi. Horasan, Türkmenlerin Orta Asya’dan başlayan ve Anadolu’da son bulan göç yol-

larının üzerinde onlarca bölgeden sadece biriydi. Göçerler, kondukları yerlerde geldikleri bölgenin adıyla anılırlar ve göç yolları üzerinde uğradıkları kentlerden herhangi birinin adı ile anılmazlardı. Horasan sözcüğünün anlamına bakıldığında işin sırrı anlaşılır: Fars kökenli “*Horasan*” sözcüğü, “*Güneşin yeri*” anlamındadır. Bu insanlar “*Güneşin yeri*”nden geldiklerini ve “*Işık*” olduklarını usta bir düzenleme ile üzeri örtülü biçimde de olsa kendilerini ifade ediyorlardı...

İlhan Erten tarafından derlenmiş eski bir Alevi deyişinde *Işıklar*’ın saklanması şöyle anlatılmıştır:

“Biz aşığız ne söylesek
Sözümüz de yalan olmaz.
Sır içinde sır saklarız
Hiç kimseye ayan olmaz...”

Gubari’nin ünlü, nefesinde “*Aşıklar*”ın aslında “*Işıklar*” olduğu çok açık biçimde ifade edilmektedir:

“Aşıkların, ışıklarız el-hak gedalarız
Şeydalarız felek-zedeler müptelalarız.

(Aşıklarız, ışıklarız, doğrusu fakirleriz,
Biz ki feleğin zulmüne uğramış tutkunlarız)

Alevi sözcüğü de yine aynı tarihlerde, 16. yüzyılın son çeyreğinden sonra kullanılmaya başlandı. Bu sözcük son derece bilinçli bir seçimdi. “*Işık Taifesi*” hükmedenlerin gözünde “*kafirlerden de kötü bir taife*” olduğu için bu addan süratle kurtulmak gerekiyordu; o noktada Alevi sözcüğü imdada yetişti. Alevi sözcüğü *Işık Taifesi*’nin kadimdeki adıydı ve “*Işık İnsanı*” anlamındaydı. Asıl önemli olan ise, Alevi sözcüğü ile İslam’ın dördüncü halifesi Hz. Ali’nin adı arasında büyük bir ses benzerliği vardı. Böylece Hz. Ali’nin arkasına sığınarak ardı arkası gelmeyen saldırılardan korunmak, çaresizliğin bir sonucu olarak yaratılan dahice bir fikirdi.

Alevilik Dizisi

Alevilik, Diyanet, Siyaset – İsmail Kaygusuz

YENİ ÇIKTI

Musahiplik – İsmail Kaygusuz 2. BASKI

Sivas Katliamının Onuncu Yılında

Onlar Işık Oldular – Ahmet Koçak

Okunacak En Büyük Kitap

İnsandır - R. Yürükoğlu

Hünkar Hacı Bektaş Veli - İsmail Kaygusuz

Alevilikte İnanç Kültürü Siyaset

Tarihi ve Uluları - İsmail Kaygusuz

Öykü

Dünden Bugüne Alevi Olmanın

Bedeli – İsmail Kaygusuz

YENİ ÇIKAN KİTAPLARIMIZ

Kerbelâ Destanı (Maktel-i İmam Hüseyin)

300 Yıllık Bir Elyazmasından Çevrilen
Destan

ÇIKIYOR

Alev Yayınları

Divanyolu Cad. No 54, Erçevik İşhanı 102,
34110 Eminönü-İstanbul

Tel/Faks: +90.(0)212.519 5635

www.alevyayinlari.com

Siyaset Dizisi

Kafa Tutan Günler - Esat Korkmaz

Ya Sosyalizm Ya Barbarlık – Y. Zamir

TKP, Doğuşu, Kuruluşu, Gelişme

Yolları – S. Üstüngel

İrtica ve ABD Kısacasında

Türkiye – Lütfi Kaleli 2. BASKI

Küreselleşmeyi Anlamak – Yusuf Zamir

Sosyalizm – R. Yürükoğlu

1. Cilt: Sosyalizm Nedir

2. Cilt: Ütopik ve Bilim-Dışı Sosyalizm

3. Cilt: Günümüz ve Türkiye

TOPLU SİPARİŞLERDE %40 İNDİRİM YAPILIR

BİLİMLE GİDİLMEYEN YOLUN SONU KARANLIKTIR SERÇEŞME

Alevilik-Bektaşilikte İnsan Hakları

Esat Korkmaz

Alevilik-Bektaşilikte insan haklarının ne anlama geldiğini algılayabilmek için soruna, “Batılı olmayan”ın evrenselliği açısından yaklaşmak durumundayız: Sağlıklı yöntem, evrensel dediğimiz şey “Batı ‘artı’ Batılı olmayan”dan oluşuyorsa, “Batılı olmayan”ın evrenselliğini “bilince taşıyarak”, her iki evrensellik arasında bir “bireşim” yaratmaktır.

Batılı tasarımda insan hakları belirleyici anlamda “medeni haklar-siyasi haklar” karşılığı üzerine yapılanırken Alevilik-Bektaşilikte insan hakları “sosyal haklar-ekonomik haklar” birlikteliği üzerine oturtulur.

Batılı anlamda insan hakları tasarımı, “kolektif haklara” karşı olarak “birey” temelidir. Sorumluluk “birimi” olarak “bireyin insan hakları” modelidir. “Halkların hakları ve diğer kolektif haklar”, bireyci-dikey insan hakları “genişletilerek”, yani yapıyı bozmaya-cak “ödünler” verilerek gizlenmeye, yumuşatılmaya ya da örtülmeye çalışılır. Ödünler daha çok “din” ve “dil” konularını kapsar. Böylesi bir durumda “medeni ve siyasal haklar” temelli bireyci-dikey insan haklarını “örtük bir ödev”e çeviren emperyalist politikalara “karşı durmak”; yatay eğilimli “sosyal-ekonomik haklar” temelinde yurttaşın devletle ya da devletlerle “pazarlık yapma hakkını” yaşama geçirmek gerekir.

İşte burada “Batılı olmayan”ın içinde yer alan Alevilik-Bektaşilik, “Doğu toplumculuğunun kazanımlarını” devreye sokarak evrensel insan haklarının oluşumunda “sonsuz olanaklar” sunan bir yapı olarak karşımıza çıkar.

Alevilik-Bektaşilikte insan hakları, “doğa hakları ve insan hakları” olarak algılanır: Birey merkezli Batılı anlamdaki insan haklarında “hayvanların ve bitkilerin” bir hakkı yoktur; onun için hayvanlara ve bitkilere “hizmet etmeyi sürdürebilecekleri gibi davranılır”; aslında bütün aşkın dinlerde de bu vardır. Alevilik-Bektaşilikte “can” taşıyan bütün varlıklar kutsaldır ve bütün varlıkların “hakkı” vardır.

Anlaşılabileceği gibi Batılı insan haklarında “bireyci-eşmerkezci” bir ilke var iken, Alevilik-Bektaşilikte yaşam birliği ilkesi anlamında “biyo-merkezci” bir ilke vardır. Batılı bakışta, doğa üzerinde “tahakküm” vardır; doğa, insanlar için vardır; insan amaç, doğa araçtır. Doğal olarak hayvanın, bitkinin, taşın, toprağın “yasal konumları” olmadığı için hakları da yoktur.

İnsan-merkezli insan hakları mücadelesi bu sorunun altından “kalkamıyorsa”, Alevilik-Bektaşiliğe başvurmak bir “zorunluluk” olarak öne çıkar. Çünkü Alevilik-Bektaşilikte, doğa üzerine bir “tahakküm” yoktur; doğa, insanlar için değil, “canlı yaşamın ve nesnel sürecin birliği” için vardır; insan amaç değil, doğal ve toplumsal yaşam için araçtır. İnsan hakları gereği insan “özgür” olmalıdır; doğa hakları gereği doğa “özgür” olmalıdır.

Evrensel insan hakları geleneğinin yaratılabilmesi için, evrensel ölçekte kültürel ve yapısal “farklılığın” korunması ve artırılması “gereklidir”, ötesinde “zorunlu”dur.

Alevilik-Bektaşilikte insan hakları, birey merkezli değil, sosyal ve ekonomik haklar temelli, toplum belirleyici, birlik yönelimlidir. Haklar ve yükümlülükler, “insanların birliği” içindir; dikey değil, yataydır, yani “toplumcu”dur ya da “kamulcu”dur. “Birlik yönelimli” olduğu için bireyleri yalnızlaştırıp onlara “düğüm” atmaz; onları yabancılaşmanın ve yalnızlığın kucagina itmez. Kolektivist kaygılarla bireyleri “bütünün parçası” olarak algılar, yatay sosyal-ekonomik hakları yaşama geçire geçire o parçalardan bir “toplum” kurar.

Alevilik-Bektaşilikte, “aşkın dinsel bir etik” yoktur; tam tersine “içkin”, yani varlığın içine yönelik, yatay bir “dinsel etik” vardır. Anlaşılabileceği gibi “aşkın bir tanrıya” ulaşmaya çalışan “bireysel ruh”u birlik ruhunu hazırlayacak bir “ara halka” olarak algılar; bu nedenle “birlik ruhu” her şeydir: “Halkın sesi Hakk’ın sesidir”, özdeyişiyle Tanrı’nın ancak “halk” aracılığıyla “konuşabileceğine” inanır. “Yatay” olarak gerekli “uzunluğu” kazanmadan “dikey” duruma gelinemeyeceğine yönelik yargı egemendir. “Bedel”e dönüştürülmüş, uşaklaştırıcı, ödev güvenceli insan haklarına “eleştirel” bakar; toplum katında, aşağıdan yukarıya bir yasallık “kanalı” açarak, “demokrasi geleneğini” bu yapı üzerine oturtur.

Batılı insan haklarında “hak kaynağı” ya Batılı bir ülke, Batılı ülkelerin örgütü ya da aşkın bir tanrı iken Alevilik-Bektaşilikte “toplum” ya da “doğa”dır. “Yatay ve birlik” yönelimli olduğu için, örneğin; Alevilik-Bektaşilikte herkese iş verme anlamında “işlendirme”, yalnızca dünü değil, yarını da üretecek bir “ücret” alma, eşit “gelir dağılımı”nı sağlama, herkesin okumasını olanaklı kılan “eğitim”i yaratma ve herkesin tedavi olmasını yaşama geçirecek “sağlık” hizmetini verme vb. birer insan hakkıdır; “lokma verilmesi”, karın doyurmanın ötesinde insanların yalnızlaşmasına, yalnızlaşıp yabancılaşmasına karşı bir etkinliktir.

Bu açıdan bakıldığında Aleviliğin-Bektaşiliğin özünden kaynağını alan insan hakları yaşama geçirilmeye başlandığında toplumsal ölçekte “devrimci bir çözümlenme” süreci yaşama geçirilmiş olur. Sivil toplumdaki ayrı ayrı sınıfsal konumlanışlar tarafından belirlenen, yani günlük yaşamda sürdürülen “toplumsal ilişkiler” en üretici yanından yakalanır. Bu temel ilişkileri ölçü olarak başlatılan “demokrasi” kavgasında, “eşitsizlikler” devlete uzanıp bu aygıtı “belirlemeye” başlar. Terside gerçekleşir: Devletin bu “belirlenmişlik” koşutundaki girişimleriyle sivil toplum “yeniden” biçimlenir. Devlet ve toplum, birbirini “dışlayacak” biçimde bir karşıtlık içinde bulunmaz: “Etkileşim” ve “geçişmeler” başlar. Etkileşim ve geçişmeler nedeniyle bir alandaki süreç diğer alanı etkileyip “dönüşüme” uğrattır. Böylece toplumsal olan “siyallaşır”, siyasal olan “toplumsallaşır”.